

LUNAR DE LITERATURA ISTORIE ARTA

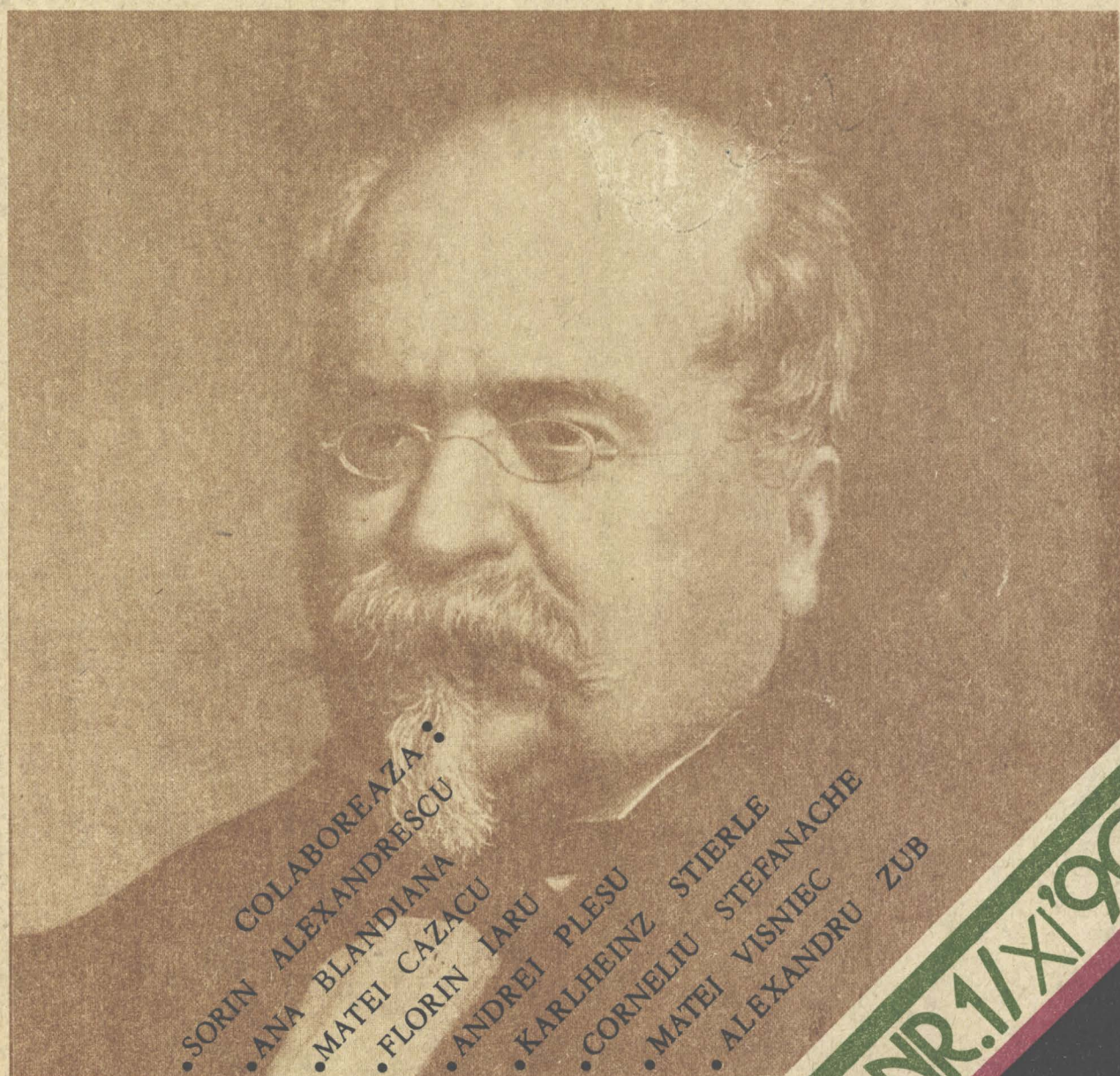
SERIA IASI



# DACTIA

## LITERARA

fondată în 1840 de m. kogălniceanu



COLABOREAZĂ:  
• SORIN ALEXANDRESCU  
• ANA BLANDIANA  
• MATEI CAZACU  
• FLORIN IARU  
• ANDREI PLESU  
• KARLHEINZ STIERLE  
• CORNELIU STEFANACHE  
• MATEI VISNIEC  
• ALEXANDRU ZUB

NR. 1 / XI '90

EDITAT DE UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMANIA





SERIA IASI

# DACIA D LITERARA

fondată în 1840 de m. kogălniceanu

ANDREI PLEȘU  
AL. ZUB  
CĂTĂLIN TURLIUC SIMERIA  
FLORIN IARU  
ANA BLANDIANA  
CORNELIU ȘTEFANACHE  
RADU NECULAU  
IRINA ANDONE  
CODRIN LIVIU CUȚITARU  
CĂTĂLIN SAVIN  
LUCIAN VASILIU  
VLAD NEAGOE  
FLORIN FAIFER  
EMIL CIOȚAN  
SORIN ALEXANDRESCU  
MATEI CAZACU  
KARLHEINZ STIERLE  
MATEI VIȘNIEC  
CORNELIA ANDRIESCU  
ROBERT MUSIL  
DUMITRU VACARIU  
CEZAR PETRESCU

NR. 1/XI'90

# CUVÎNT ÎNAINTE



flind că la Iași urmează să re-apară „Dacia literară“, un prieten ne-a întrebat: „Titlul acesta nu este o pălărie prea mare pentru capetele voastre?“

Întrebarea ne-a descumpănit, dar ne-a dat și răspunsul: noi nu re-edităm istoria. Așa cum, în 1971, la reparația „Convorbirilor literare“, nimeni nu și-a propus să fie Titu Maiorescu, nici acum, în 1990, nimeni nu se gîndește să intre în rolul pe care l-a jucat Kogălniceanu.

E mai ușor să inventezi o revistă decît să pleci, după un secol și jumătate, de la programul care a stat la baza literaturii noastre moderne. Ideea care ne călăuzește nu este imitația. Noi nu refacem „Dacia literară“, ci, în prelungirea programului ei, ne întoarcem la sursele spiritului critic. Profitînd de deschiderea care ni se oferă, încercăm să revenim în Europa. Unii vor spune că nu am părăsit-o niciodată. Într-adevăr, prin cîteva din cărțile noastre, noi am rămas europeni. Conștiința noastră intelectuală a fost, însă, mutilată. Între noi și Europa s-a săpat o prăpastie. Cultura noastră a început să semene, tot mai mult, cu celelalte culturi din Est. N-am mai primit cărți. N-am mai primit reviste. Existențele noastre au început să semene tot mai puțin cu existențele semenilor noștri din Vest. Noi trăiam dramele noastre prin cărțile noastre și prin cărțile lor. Am devenit produsul literaturii noastre și al literaturii lor. O asemenea scindare nu s-a mai petrecut în istoria omenirii. Ea poate fi privită și dintr-o parte și din alta.

Ce ne interesează, într-o primă etapă, este „recensămîntul“ literaturii contemporane. Noul spirit critic va trebui să discearnă, între valorile conjuncturale, valorile perene. Am trăit într-o literatură bolnavă. Intoxicați de politică, am sfîrșit prin a-i ceda tot mai mult. Dincolo de atitudini, cărțile sînt singurele care ne justifică existențele. Pînă la 22 decembrie a funcționat intoleranța, benefică politic, la actul festiv. Acum a început să funcționeze intoleranța de sens contrar. Disidența a devenit un apanaj al talentului, colaborarea cu regimul — un semn de impostură. Numai judecata critică a operei poate aduce

lucrurile pe terenul normalității. Ideal ar fi ca oamenii de litere să fie conștiințele timpului lor. Istoria ne demonstrează că aceste cazuri sînt mai degrabă rare. Nu putem și nu avem dreptul să citim literatura prin atitudinea civică a autorilor ei. Oricîtă tristețe și deziluzie ne-ar produce viața scriitorilor, priviți ca oameni, nu putem împinge judecata din planul vieții în planul artei.

„Dacia literară“ este revista românilor de pretutindeni: a celor din țară, a celor din exil politic și din exil istoric. Singura graniță pe care o cunoaște este aceea a limbii. Literatura română contemporană, în istoria ei, a fost lipsită de românii „de dincolo“. Literatura exilului este în cîteva din punctele ei, la nivelul cel mai înalt al literaturii române contemporane. Dacă am face, vreodată, o hartă a literaturii române, ea s-ar întinde dincolo de granițele convenționale. Literatura română are scriitori în America, în Canada, în Franța, în Marea Britanie, în Spania, în Germania, în U.R.S.S. Transparența granițelor este prima condiție care se pune în fața statelor Europei.

Profilul revistei se deschide către istorie, filozofie și arte. Istoria va încerca să acopere cei cincizeci de ani de minciună. Filosofia se va întoarce la sursele ei, prin textele fundamentale. Artele vor fi prezente în arie universală. „Dacia literară“ a fost, în 1840, o revistă de avangardă și-și va păstra statutul. Cititorul este rugat să aibă răbdare și să ierte redacția, dacă aceasta din urmă nu va ști să găsească, de la primul număr de apariție, linia dreaptă. Ca orice publicație, la început de drum, și „Dacia literară“, va promite cititorului mai mult decît poate să facă.

Seria nouă a „Daciei literare“ a fost gîdită cu un an în urmă. Ideea a fost exprimată public în cîteva rînduri, încă de la jumătatea anului 1989. Ea a fost reluată de cîteva ori și propusă Uniunii Scriitorilor din România în primăvara anului 1990. Comitetul de inițiativă nu a avut cunoștință de alte întreprinderi, materializate între timp. Vom edita „Dacia literară“ seria Iași, în ideea că și prima serie a „Daciei literare“. „Convorbirile literare“, „Contemporanul“ și „Viața românească“ au apărut aici.



# FERESTRE UMINATE

PRELECȚIUNILE JUNIMII (1988)

ANDREI PLEȘU

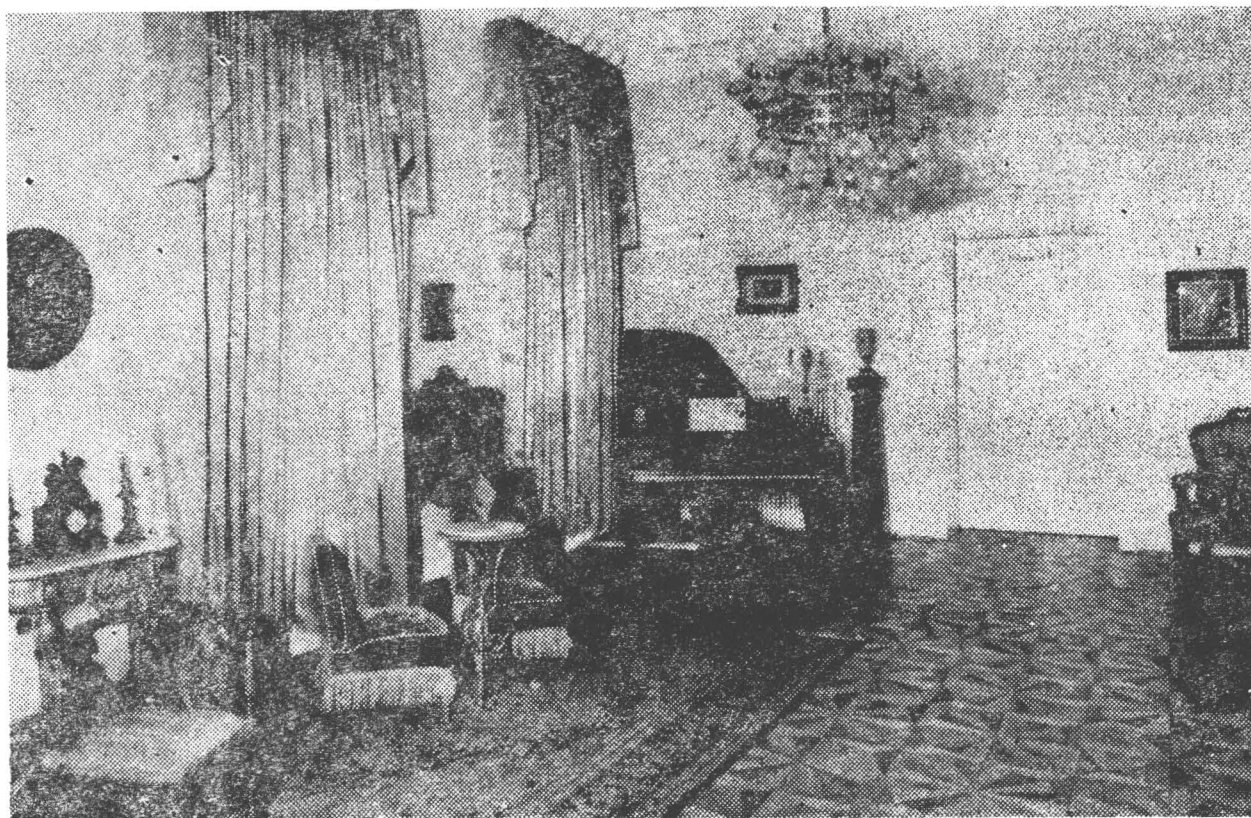
## CONȘTIINȚA PATRIOTICĂ ÎN

## CULTURA ROMÂNEASCĂ MODERNĂ



ra fatal ca o prelecțiune despre patriotism să înceapă cu o mică probă de patriotism local și să-mi atribui pe bună dreptate această apartenență moldovenească. Nu am ales subiectul pe care l-am ales cu conștiința că pot deveni contributiv, am ceva nou să vă spun. Ceea ce mi-am propus să vă spun este să repun

în discuție și în circulație publică câteva elemente de ordinul bunului simț. Pentru că problema patriotismului și a conștiinței naționale este o problemă extrem de actuală, e o problemă cu care ne întâlnim zilnic, e o problemă pe care radioul, televiziunea, presa ne-o fac prezentă de la o clipă la alta, așa încît sîntem mereu puși în situația de a ne raporta la această temă.



Există riscul ca atunci cînd ceva devine cotidian să nu mai fie reflectat, să nu mai fie luat în serios, și despre o asemenea neluare în serios și respectare a unui concept cotidian, vreau să vă vorbesc.

Știu că problema patriotică și a conștiinței naționale e o problemă actuală. Adaug că în România modernă, problemele actuale, cu adevărat sînt actuale de vreo două sute de ani. Tot ceea ce era actual în cultură, chiar pentru cei care au început să facă cultură în această casă, este în continuare actual pentru noi și sîntem încă în plasa dezbatelor pe care le-au deschis ei. Este un fapt că în veacul trecut România a devenit ea însăși în varianta ei modernă, într-un mod paradoxal, printr-o injecție de europenitate, adică a devenit specifică, sincronizîndu-se cu ceva care era exterior. Și e destul să aruncăm o privire în domeniul care mi-e mie mai la îndemînă, în domeniul artelor plastice, ca să ne dăm seama în ce fel s-a putut face lucrul acesta. Gîndiți-vă că primii pictori moderni ai României moderne sînt Livaditti, Schiavoni, Kladek, gîndiți-vă că primul sculptor al României moderne, fondatorul școlii de sculptură, din care quasi-direct a derivat Brîncuși, era Karl Stork, care nici nu știa românește cînd a venit în țară. Gîndiți-vă că arhitectura modernă românească a început cu neoclasicul venit din sursa răsăriteană (în lași aveți numeroase exemple) sau că un om ca Nicolae Grigorescu a trebuit să trăiască în 20 de ani o aventură spirituală pe care puțini români au trăit-o vreodată și de care merită să ne amintim în anul acesta, cînd e o dată aniversară legată de Nicolae Grigorescu. În 1850, omul acesta făcea icoane cu o ușoară tentă de pictură europeană, învățată de la Kladek, profesorul său, pentru ca după 20 de ani să facă pictură de tip Barbizon. Și după alți cîțiva ani să fie contemporan cu momentul impresionist, frizînd în definitiv etape postimpresioniste. Un singur om în 30 de ani — un comprimat de transfigurare a spiritului local într-un spirit european. Faptul că un om a putut suporta această tumbă extraordinară arată ce oameni speciali au fost aceia care au construit România modernă. S-a întîmplat o teribilă accelerare de ritm. A vorbit despre această accelerare de ritm profesorul Zub, în cartea sa, *Cunoaștere de sine și integrare*. O teribilă accelerare de ritm istoric s-a petrecut în veacul XIX românesc, și asta n-o vedem numai noi astăzi, o vedeau și o simțeau toți cei care făceau veacul.

Desigur, cultura românească modernă nu vrem să spunem că s-a făcut fără resurse românești sau că ar fi trebuit să facem import de oameni de cultură. Dar e un fapt că nu ne-am găsit pe noi înșine decît cu acest ocol european.

Vă reamintesc un text din Alecu Russo, care atesta conștiința contemporanilor cu epoca de care vorbim, că se întîmplă ceva nemaipomenit în epoca lor. Textul din 1851, din *Studie moldovană*: „În 16 ani, de la 1835 pînă la 1851, mai mult a trăit Moldova decît

cele 500 ani istorice, de la descălecarea lui Dragoș, de la 1359, pînă în zilele părinților noștri. Viața părinților a trecut ca și viața strămoșilor, adică lină ca un rîu ce cură prin livezi și se perde fără huiet în Siret. Întîmplările lumii dinpregiur murea la graniță, vîlmășagul veacului îi găsea și-i lăsa liniștiți. Viața noastră nu are legătură cu a lor. Am putut să zicem mai că nu sîntem fiii lor. Părinții noștri au deschis ochii în leagănul strămoșesc; oamenii de la 1835 care inaugurează generația de față, au răsărit în larma ideilor nouă. Ochii și gîndul părinților se învîrtea la răsărit. A noștri sînt tîntuiți spre apus, deosebire ca de la cer pînă la pămînt.“

Cu acest paradox ne vom confrunta astăzi: specificitate și europenism, obținute simultan. Astăzi, lucrurile stau puțin diferit, pentru că în secolul XIX, ideea națională era o idee europeană. Secolul nostru este un secol al națiunilor, cum știți. Și era un paradox curent în epocă, să se cupleze cele două concepte, în vreme ce rămîne să ne întrebăm dacă astăzi ideea națională mai este o idee europeană, dacă evoluția europeană astăzi nu are alt tip de model istoric, decît cel al naționalităților.

În orice caz, sarcina noastră este ingrată, pentru că patriotismul despre care urmează să vorbim este în fond o specie a iubirii. Și conține un coeficient de iraționalitate și de nedemonstrabil, care face să nu-ți dai seama de riscuri, decît cînd e prea tîrziu, de obicei, plus că e antipatic în general să vii cu luciditate într-o zonă a emotivității și a angajării. Este foarte antipatic să-i spui unui îndrăgostit că exagerează. Dar nu de îndrăgostitul autentic ne ocupăm în cele ce urmează, ci de cel care crede că e îndrăgostit și, de fapt, nu e, sau de cel care se preface că e îndrăgostit, în vederea unor avantaje, de un fel sau de altul, și care compromite o idee gravă, constitutivă, a ființei naționale, ideea patriotică.

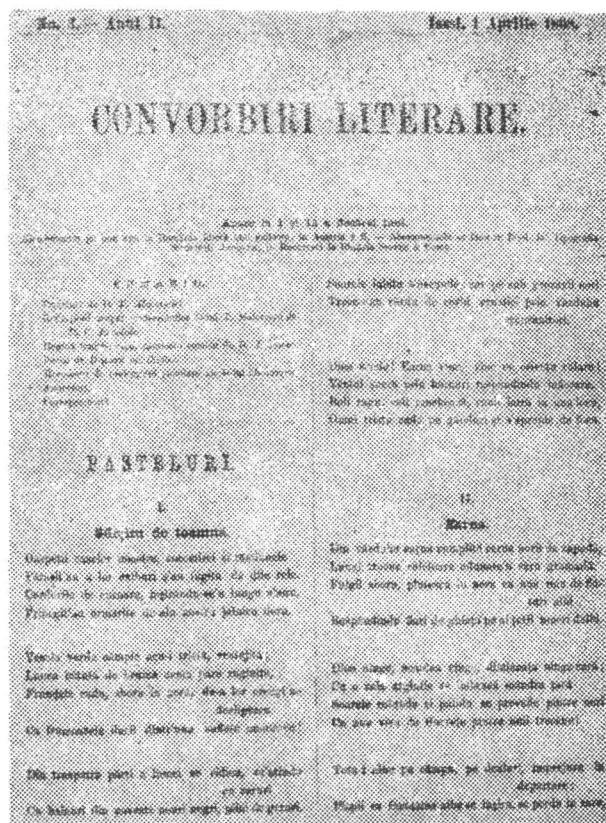
Să facem mai întîi, cu oarecare pedanterie, un examen fenomenologic al conceptului de patriotism. Ce înseamnă patriotism? Sînt cîteva straturi în acest concept, pe care urmează să le decelăm pe rînd.

Mai întîi, patriotismul nu este altceva decît sentimentul de acasă. De obicei cînd ești în străinătate descoperi această variantă a patriotismului, sentimentul de acasă. Tradiționalul, atît de dulceagul dor de acasă este o primă formă de patriotism, care are însă o notă neobișnuită. Dacă sîntem atenți, acest „acasă“ este întotdeauna foarte local. Nu este ceva de ordinul națiunii, nu e ceva de ordinul abstract, e ceva foarte concret. Ți-e dor de obicei, de România, dar ți-e dor, în fond, de orașul din care ai plecat și, de fapt, de strada de pe care ai plecat, și, de fapt, de ograda din care ai plecat, și de ce mîncai duminică în familie, ți-e dor de ceva foarte precis circumscris. Acesta este primul nivel al patriotismului, care, exprimat în termeni colocviali



ar fi : „n-o fi cine știe ce, dar e locul meu.“ Ce are specific acest sentiment al lui „acasă“ este că-i foarte tolerant. Cine are simțul lui „acasă“ respectă și ceea ce e pentru alții „acasă“. La acest nivel, patriotismul nu e exclusivist, nu e xenofob, este foarte dispus să accepte că există mai multe locuri care sînt pentru alții „acasă“.

O treaptă următoare este aceea în care ieșim din imediat, din amintirea individuală a unui loc anumit pentru a intra într-o conștiință a trecutului. Dar un al doilea nivel, patriotismul înseamnă atașament nu pentru un loc anumit, ci pentru trecutul unui loc ca să păstrăm ilustrarea colocvială de la început de data asta sentimentul se exprimă : „n-o fi cine știe ce, dar a fost cîndva ceva extraordinar“. La acest nivel lucrurile se complică. La acest nivel patriotismul este un legitim cult al strămoșilor, fără de care nici un om n-are adîncime, n-are pivniță, este o pură suprafață, dar, odată cu acest legitim cult al strămoșilor apare și un mic risc, de a legendariza strămoșescul. Asta înseamnă că trecutul, din ceea ce este exact devine un argument de orgoliu, fie o scuză. Devine un argument de orgoliu în momentul în care credem că trecutul cu virtuțile lui se moștenește de la sine printr-un proces natural. Că virtuțile înaintașilor trec în noi fără efortul nostru, așa cum trec ochii albaștri, părul brunet și așa mai departe. Această instalare confortabilă în trecut, ca într-un loc în care vin spre noi virtuți cu nemiluita, ca într-un loc mitologic care nu legitimează prin strălucirea lui fenomenală, introduce un risc, ca și teza trecutului simțit ca o scuză. La un trecut foarte greu sînt fi-rești anumite boli naționale. Știm cu toții ce trecut greu am avut. Nu e cazul să socotim însă că sîntem singura țară cu trecut greu și să ne ametim cu trecutul înțeles ca o scuză, atunci cînd vrem să luăm în serios problema trecutului nostru și raportarea noastră la el. De ce este un risc în această legendarizare de manual școlar prost, așa spune a trecutului în care voievozii și întîmplările din trecut nostru devin un fel de fantoze solemne cu care, în fond, nu comunicăm decît printr-un act de de devoțiune quasi-mistică. Riscul este că în această legendarizare a trecutului apare un al treilea element al patriotismului: convingerea că propria națiune e superioară altora, din cauză că are un trecut ieșit din comun. Adică, rămînînd în formularea colocvială : „n-o fi cine știe ce, da tot e mai bine decît a altora tot e mai în regulă decît sînt alții în regulă“. De aici apare ideea misiunii naționale. E quasi-firesc ca fiecare popor să-și fabă despre sine o imagine pe care o proiectează în faptele lui istorice și programul lui istoric și politic. Nu există popor să nu treacă prin această încercare. Fiecare popor are în mod legitim mîndria sa și conștiința misiunii sale înconfundabile. Într-un studiu mai vechi, Max Scheller spunea că e interesant și cum se nu-



mește fiecare popor pe sine, fiindcă asta spune deja ceva despre felul în care fiecare popor își înțelege misiunea. Se vorbește de națiunea franceză (pentru francezi autoreferința e de tipul națiunii, e implicată aici o retorică democratică, de pedagog, de universal). Se vorbește în schimb de statul german (e o retorică administrativă aici, a organizării, a disciplinei și a ordinii). S-a vorbit de imperiul englez, ceea ce implică o retorică elitară a dirigintelui universal, a civilizatorului ; s-a vorbit de ortodoxia rusă, ceea ce implică o retorică mesianică a unei populații care se resimte simultan ca mare martir și mare salvator al umanității.

Noi vorbim de poporul român și de țara românească, dar „poporul român“ este conceptul cheie. Ceea ce obiectiv vorbind, implică o retorică de tip pastoral, arhaizant, rural, o retorică țărănească, neaoșistă și vagă, pentru că „poporul“ e un concept cu care se poate manipula foarte liber.

Uneori există o coincidență între ceea ce o noțiune își imaginează despre ea în istorie, și ceea ce reprezintă ea de fapt ; alteori această coincidență lipsește și atunci se întîmplă mari erori istorice și mari dezastre istorice. Max Scheller spunea ca un neamț ade-vărat : „Singuri, noi, nemții, sîntem mai obiectivi în problema națională“. Asta o spu-nea în 1919. Știm cu toții cum s-a desfășurat obiectivitatea aceasta germană în deceniile următoare.

Un ultim strat al conceptului de patrio-tism la care vreau să mă refer e acela care privește un atașament nu pentru un „acasă“

local, nu pentru un trecut, nu pentru o superioritate a națiunii proprii, niște avantaje imediate. Există un moment de patriotism care e bucuria de a face parte dintr-o întreprindere care merge bine. Așa am simțit de câte ori am avut de-a face cu americani. Se pare că totul curge așa de bine, încît e o plăcere să fii american, să fii integrat în acest rulaj perfect al unei bune întreprinderi. Această formă interesată de patriotism este întrucîtva a patriotismului de tip retroactiv care se întoarce spre trecut. E un patriotism al angajării spre un viitor socotit bun cu orice preț, e un patriotism de tip profetic care vede înainte un viitor limpede și încurajator. Sint, în fond, două mari clase de patriotism: unul nostalgic, comemorativ, lăcrămos, și unul profetic, constructiv, de tipul celui pe care-l ilustra Vintilă Brătianu cînd spunea: „România nu are tradiții, trebuie să privim mereu înainte prin noi înșine“.

La o privire rapidă acestea ar fi cele cîteva straturi care intră în componența ideii de patriotism, cu riscurile implicite ale fiecăruia pe care le vom urmări într-o scurtă expunere psihologică. Dacă e să umblăm la rigori filologice, termenul patriotism, în accepțiunea lui curentă de astăzi, e foarte nou. A apărut, se pare, în secolul XVIII în sensul în care îl pronunțăm astăzi. E un lucru relativ nou, cel puțin ca termen teoretic. Nu trebuie să ne facem însă iluzia că înainte să se fi inventat cuvîntul nu exista o trăire de tipul angajării patriotice. Huizinga e de părere că sentimentul acesta e de origine tribală, că e ceva constitutiv, primar, sentimentul apartenenței la o comunitate și la un bloc face parte din datele constitutive ale oricărui individ uman.

Un lucru este clar: la vremea Renașterii s-a întîmplat o fractură în felul cum un om a înțeles să-și resimtă angajarea față de un loc și o comunitate dată. Pînă la Renaștere, ca să simplific foarte mult, termenul, sau sentimentul pe care ulterior termenul avea să-l desemneze, are un sens predominant globalizant, purificator. Aderența la o comunitate se definea prin ceea ce cuprindea în chip foarte disponibil înlăuntrul acestei opțiuni. În vreme ce, după Renaștere, termenul a început să aibă un sens discriminativ, exclusiv, definindu-se prin ceea ce respingea și contesta, mai ales.

Exemplu: în lumea greco-romană niciodată nu e vorba despre naționalitate, în sensul în care vorbim în Europa modernă. *Patriotis* în grecește era pur și simplu opusul lui *polites*, adică locuitorul de la țară opus locuitorului de la oraș. Dar Platon și Aristotel, cînd vorbesc de stat, niciodată nu vorbesc de națiune, în același timp. E destul să ne gîndim ce a ajuns să fie lumea grecească în tîrziul ei, aceea *koiné* grecească, lume comunitară, alexandrină, deschisă pînă în zările ultime ale Asiei, care implică în metabolismul ei populații de cele mai diverse coloraturi, asimilîn-

du-le. Cum a făcut Imperiul Roman însuși, mai tîrziu.

Imperiul Roman n-a fost niciodată un stat național și nu ne miră atunci că aflăm de la Cicero că sint două feluri de patrii. Există patria natală, cea în care te naști, și patria legală, cea în care trăiești. Ele pot să nu coincidă, dar sint la fel de legitime. De la Cicero avem și o vorbă care e luată în derîdere și a devenit o etichetă a cinismului. E celebra vorbă „*Ubi cum bene ibis patria*“. Cicero nu vrea să spună că trebuie să alegi mereu rolul cel mai avantajos. Ceea ce vrea el să spună este că opțiunea pentru o anumită țară e, pe de o parte, un lucru sigur nativ, dar că nu trebuie tratat numai ca un dat în care nu te mai manifesti în mod ofensiv nici o clipă. Aderența la un loc se cîștigă prin efort, dar și prin meritul locului. Patria nu trebuie să-ți pună în față numai datorii, ea trebuie să înceapă să se configureze, după Cicero în așa fel în ochii patriotului, încît să-l seducă, să merite adeziunea lui, așa încît opțiunea lui să fie legitimată, liberă și entuziasată.

Există o singură mare excepție în lumea veche, și anume lumea veche testamentară, în care conștiința națională e legată categoric de o aparență, la aceeași speță, la o înrudire de sînge, la un sentiment național. Ideologia poporului ales, tipic vechi testamentar, este o excepție, un lucru aparte în lumea antică, contrabalansat de episodul nou testamentar, care a restaurat un concept al comunității, ce nu e colorat prin rudenie de sînge, ci, dimpotrivă, prin înrudire de convingeri. Creștinismul, în general, care a marcat evoluția europeană pînă tîrziu în Renaștere, este, cum e de la sine înțeles, o ideologie transnațională.

După Pavel, patria noastră e în ceruri, și atunci patria în care sintem nu e decît un loc în care așteptăm intrarea în adevărata patrie, un loc de pasaj. Creștinismul este prin natura lui transnațional, punînd în relativism absolut conceptul de naționalitate, pînă la un punct, pînă în momentul cînd s-a deschis un conflict vizibil între imperiu și papalitate, deci între puterea lumească și cea sacră, pînă cînd se reforma însuși principiul transnaționalității, care în ideologia creștină devine un principiu al coagulărilor naționale, al anglicanismului, al lutheranismului, al calvinismului. Deci înăuntrul însuși al unei teritorii a cărui opțiune este fundamental nonlocală, apare un argument sever al localității.

Să vedem acum ce tip de accidente pot surveni în trăirea firească a sentimentului patriotic. Sigur, primul accident care survine în asemenea situații este retorică. Retorică patriotică este extrem de eficace. Nu poți greși dacă pedalezi retoric pe acest concept, și atunci, în preajma aceluia concept atît de grav apar întotdeauna latrători, apar întotdeauna demagogi, apar cei care se epuizează vorbind despre și care nu sint niciodată înlăuntrul fenomenului.



Am întotdeauna un exemplu despre ce diferență este între un patriotism deschis, retoric, ofensiv, și un patriotism real. Este un istoric de artă foarte important de origine poloneză, Bialyjtowski. El a ajuns o autoritate europeană în teoria artei, s-a pronunțat în probleme europene cu asemenea competență, cu asemenea autoritate, încît a devenit competitiv. Și după ce a devenit competitiv și s-a afirmat ca un specialist în problemele barocului, ale manierismului, ale picturii de peisaj în Țările de Jos, a făcut mai multe cărți despre arta poloneză, care au fost citite, care au făcut ca arta poloneză să intre și mai mult în circuitul european al specialiștilor, așa încît patriotismul lui Bialyjtowski este eficace tocmai în măsura în care nu atacă frontal, propagandistic, elementul patriotic, ci îl implică, avînd grijă mai întîi să se valideze ca atare într-o comunitate care e atentă la calitatea profesională. În general, avem tendința, juvenilă aș putea spune, de a începe invers: întîi să vorbim despre noi foarte mult, și nu sînt foarte mulți dispuși să asculte înainte să aibă argumente palpabile că noi sîntem ceva dincolo de ceea ce declarăm.

Iată cum simțea această situație Ion Ghica la 1880, în *Liberalii de altădată*: „A fost un timp cînd trebuia mare îndrăzneală și abnegațiune unui român ca să cugete naționalitate și libertate. Pentru aceasta trebuia mai întîi să renunțe la orice favoare, la orice solitudine, la orice dreptate chiar din partea guvernului, să încheie pact cu persecuțiunile, cu exilul și cu proscripțiunea, să lase orice speranță”.

Acum lucrurile s-au schimbat. A striga pe toate tonurile, cu vreme și fără vreme, din gură și din condei, patrie, libertate, egalitate, independență, a incrimina și batjocori pe acei care nu trec de marginile moderațiunii, a bunei cuviințe și a modestiei, a acuza de trădători ne oamenii cei mai devotați binelui țării, a-i trata în mod ireverentios, a-i lovi și a-i insulta, nu numai că nu este periculos, dar este glorios și chiar bănos. Peste douăzeci de ani poate că se vor găsi publiciști și istorici care să arate generațiilor viitoare în ce parte a fost mai multă și mai adevărată iubire de țară și să le indice drumul cel adevărat ce trebuie să urmeze. Pînă atunci si meritul si gloria vor fi de partea zbierătorilor și a dibacilor, și primeidia este mare. Eminescu însuși trăia această problemă în chip patetic și îmi fac o onoare în a-l evoca. Un citat din manuscris, apărut în volumul IX, editia curentă: „Dar domnilor, mi-e rușine să fiu român, ce fel de român, român care vrea a-și fi însușit monopolul, privilegiul patriotismului și a naționalității, așa român de paradă mi-e rușine să fiu. Naționalitatea trebuie să fie simțită cu inima și nu vorbită cu gura. Ceea ce se simte și se respectă adînc se pronunță rar. Evreii cei vechi nu aveau voie să pronunțe numele Dumnezeului lor. Iubesc poporul românesc fără a iubi pe semidoctii și superficialitățile sale.”

Iată, deci, o criză retorică a conceptului la sfîrșitul secolului XIX românesc, exprimată în termenii în care ați văzut de Ion Ghica și de Eminescu.

O altă componentă psihologică a patriotismului e patriotismul înțeles ca exaltare a calităților neamului și ca ignorare senină a defectelor lui. Există o prejudecată că patriotismul, fiind o formă de iubire, nu poate fi decît o formă de osana. Dar asta nu pot spune decît oamenii care nu au iubit niciodată, căci orice om care a iubit știe că o întimplare amoroasă nu este numai osana, este suferință, este dezamăgire, de multe ori este ohtatură. Există o legitimă ohtatură în orice amor. Și atunci e legitimă ohtatura înlăuntrul sentimentului patriotic.

Există posibilitatea ca patriotul să se manifeste uneori cu disperare, și el rămîne un mare patriot, cu atît mai mare patriot. Există posibilitatea ca patriotismul să fie în anumite momente o iubire fără iluzii, să fie solidaritate cu o dramă. Acest chip al patriotismului trece în ochii multora drept nepatriotism, ceea ce este nelegitim, neatent și deformativ. Să-mi dați voie să încep cu un citat din Cantemir, *Descriptio Moldaviae*: „În vreme ce încercam să descriem năravurile moldovenilor, dragostea ce avem pentru patria noastră ne îndeamnă pe de o parte să lăudăm neamul din care ne-am născut și să îmbrățișăm pe locuitorii țării din care ne tragem, iar pe de altă parte dragostea de adevăr ne împiedică în aceeași măsură să lăudăm ceea ce ar fi după dreptate de osîndit. Le va fi lor mai folositor dacă le vom arăta limpede în față cusururile care li slutesc, decît dacă i-am înșela cu lingusiri blajine și cu dezvinovățiri dibace, încît să creadă că în asemenea lucruri ei se conduc după dreptate, în vreme ce toată lumea mai luminată, văzîndu-le, le osîndește.

Din această pricină vroim să mărturisim curat că noi în năravurile moldovenilor, în afară de credința cea adevărată și ospetie, nu găsim prea lesne ceva cu care ne-am putea lăuda.”



E Cantemir nepatriot? Apare aici o temă care va reveni : tema raportului între conștiința națională, respectiv între patriotism, pe de o parte, și adevăr, pe de alta.

Eminescu e citat de obicei, când e vorba de patriotism, cu „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie“. Iată și un Eminescu disperat, din *Andrei Mureșanu* : „Decît o viață moartă, un negru vis de jale, / Mai bine stinge, Doamne, viața ginții mele. / Decît o soartă aspră din chin în chin s-o poarte, / Mai bine-atingă-i fruntea suflarea mării moarte !“

Am putea invoca aici cazul Cioran, despre care toți spun că vorbește urît despre România, dar care vorbește așa de des despre România, încît este limpede că e aici o opțiune mai adîncă și mai puternică decît el, la care se raportează cu disperare, cu patos și cu o mărturisită sau nu nevoie de soluție reală.

Patriotismul adevărat este uneori o conștiință riguroasă a limitelor, și numai dacă e o conștiință riguroasă a limitelor poate deveni un instrument de perfecționare a neamului. Dacă nu-i conștiință de limite, nu poți îmbunătăți nimic, fiindcă socotești că totul e deja gata bun.

Ca să nu rămînem în registrul patetic al lui Cioran și al lui Eminescu să trecem rapid și prin Caragiale : „A iubi neamul său, român, înveți ! E peste putință din partea aceluia care nu urăște celelalte neamuri ! Aici apare problema provincialismului xenofob în care riscă să cadă uneori patriotismul. Un neam nu poate avea vrăjmași în propriile lui defecte. Vrăjmașii lui sînt numai calitățile altor neamuri. De aceea un neam nu trebuie să-și piardă vremea în a se gîndi cum să-și îndrepteze defectele și cum să-și cultive calitățile, el are altceva mai profitabil de făcut : să le numere defectele și să le ponegrească sau să le tăgăduiască altora calitățile. Prin urmare, un neam trebuie să aibă vecinic groaza de celelalte, deoarece existența unuia n-are altă condiție decît compromiterea completă a altuia. De aici, necesitatea imperioasă a exclusivismului național cel mai extrem.“

Am vorbit deja de un alt tip de maladie, înăuntru acestui fenomen, legat de manipularea trecutului. Revin rapid asupra ei. A apărut la noi un concept abstract al trecutului. Or, din cele trei variante ale timpului, trecutul e singurul care-i concert. Adică, viitorul este un simplu proiect, asta-i limpede, iar prezentul este deocamdată o simplă latență, materie primă, cu asta lucrăm ; singurul lucru concret e trecutul.

Nu știu cum se întîmplă că trecutul a devenit ceva abstract, adică el e un concept pe care-l invocăm și pe care-l separăm de corpuri, de carnea lui, care se numește tradiție. A apărut o factură între trecut și tradiție, care face pe omul angajat patriotic să nu mai poată înțelege limpede la ce trecut e îndemnat să

se refere, de vreme ce el își pierde din ce în ce mai mult consistența. Sigur că nu e vorba aici să devenim reacționari și să bombănim no-utăți. Această problemă este și ea o problemă de secol XIX românesc. E vorba de a găsi o bună cumpănă între ceea ce este nou și ceea ce este tradiție, fără de care lucrurile intră în derivă.

Un citat din Alecu Russo : „Ce soi de părinți vom fi, dacă lepădăm clironomia părintească, cîntecele mancilor, stabiile nopților, poveștile chelarilor, prieteșugul țigănașilor, ocară și zahărul giupîneselor, greceasca dascălului și cîte și mai cîte obiceiuri și credinți care s-au dus și n-or mai veni, sînt legate cu viața politică și moral-obștească, istoria filozofică a veacurilor trecute. Dar nu înseamnă că trebuie să rămînem pe loc. Să nu păstrăm din trecut condițiile țivile, morale, politice sau sociale a vremii de atunci, dar măcar fizionomia casnică. Viorelele și toporașii îngropați în răsipă codrului, nu numai le doresc, dar le și găsesc neapărata necesitate ; nimic nu mai leagă cu trecutul și fără trecut o societate este schioapă. Națiile care au pierdut afiliația năravurilor pămîntești îs nații nestatornici.“

Avem de vorbit aici ce înseamnă înăuntru portretului național, național românesc componenta ortodoxiei. Eminescu era de părere că componenta ortodoxă a tradiției noastre ne-a ținut pe loc. Cioran socotește că componenta ortodoxă a fost singura care a ținut lucrurile în echilibru și care a făcut posibilă în veacuri grele supraviețuiri spectaculoase.

Un lucru e limpede : problema trecutului și a tradiției nu se poate separa de problema acestui tip de spiritualitate și că problema însăși a timpului nu se poate discuta în afara problematicei autohtone spirituale, pentru că, atît cît există timp sacru și timp profan, tradiția de obicei e respectată. Cînd timpul se omogenizează, se pierde sentimentul momentului cantitativ al lui și se pierde continuitatea firească a trecutului.

Revin din nou la xenofobiile de care vorbește Caragiale și la un alt efect secundar al angajării patriotice false : izolarea, ruperea de ceea ce este lume largă, de ceea ce este civilizație planetară. Cațavencu, întrerupîndu-l lătrător pe Farfuridi :

„— Nu voi, stimabile, să știu de Europa dumitale. Eu voi să știu de România mea și numai de România. În zadar veniți cu gogorițe, cu invențiuni antipatriotice, cu Europa, ca să amăgiți opinia publică. Să-și vadă de treburile ei Europa ! Noi ne-amestecăm în trebile ei ? Nu. N-are, prin urmare, dreptul să se amestece într-ale noastre.“

Vă spuneam că există un conflict latent înăuntru problemei patriotismului, între angajare patriotică și adevăr. Patriotismul, luat ca un absolut, ca un sine, ca și sănătatea, ca și libertatea, n-are nici un sens. Important e ce devine el ca instrument, ce devine el cînd



intră în acțiune. Și pe mâinile cui pică. Dar întotdeauna patriotismul este bine instalat și este eficient când ține mereu cont de adevăr. Pe linia aceasta, amintesc două texte. Unul din Mihai Eminescu și unul din Titu Maiorescu.

Mihai Eminescu : „Principiul fundamental tuturor lucrărilor domnului Maiorescu este, după cât știm noi, naționalitatea în marginile adevărului. Mai corect, ceea ce-i neadevărat nu devine adevărat prin împrejurarea că-i național. Ceea ce-i injust nu devine just prin aceea că-i național. Ceea ce-i urât nu devine frumos prin aceea că-i național. Ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i național.“

Și Titu Maiorescu însuși, *În contra direcției de astăzi în cultura română* : „Căci fără cultură poate trăi un popor, cu nădejdea că la momentul firesc al dezvoltării sale se va ivi și această formă binefăcătoare a vieții omenești. Dar cu o cultură falsă nu poate trăi un popor. Și dacă stăruiești în ea, atunci dă un exemplu mai mult pentru vechea lege a istoriei, ca în lupta între civilizarea adevărată și între o națiune rezistentă, se nimicește națiunea, dar niciodată adevărul.“

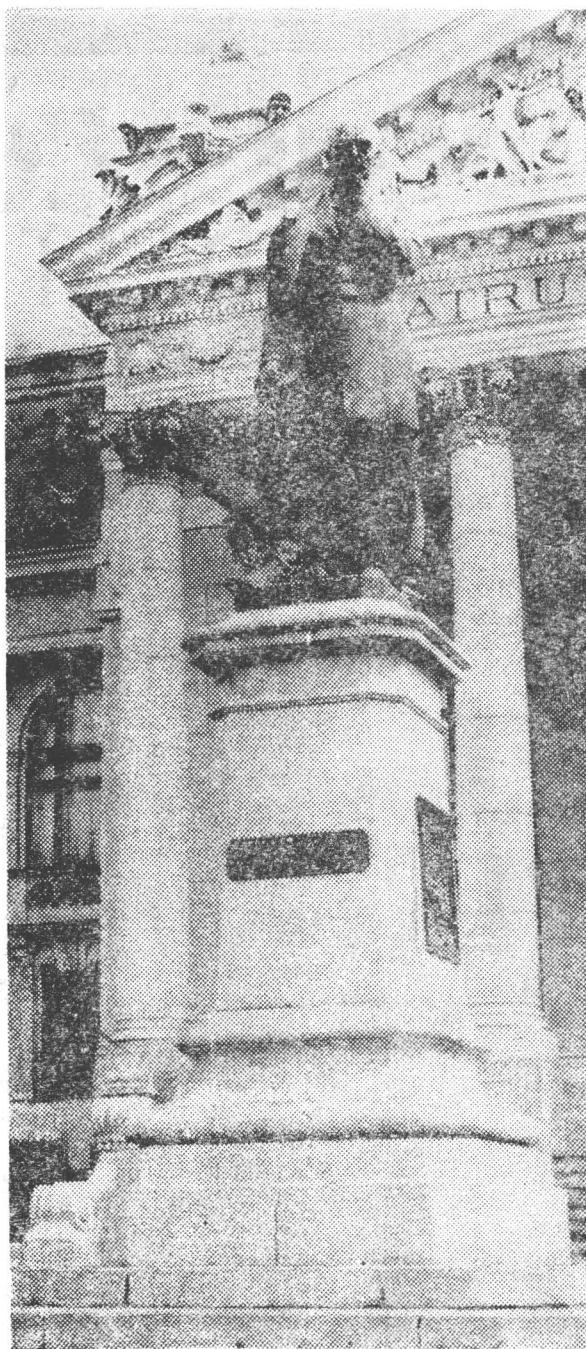
Transcriere de pe bandă magnetică de

Ioana Vasilescu și Carmelia Leonte

PRELECȚIUNE SUSȚINUTĂ LA CASA

„V. POGOR“

8 iunie 1988



AL. ZUB

## ACTUALITATEA LUI KOGĂLNICEANU



**1**n mai toate registrele vieții noastre moderne, Kogălniceanu constituie un reper de neocolit. A-l aminti cu orice ocazie, dar mai ales acum, la o nouă tur-nantă a istoriei, e o necesitate autocognitivă și o exigență morală. Căci dintre artiștii moderni ai României moderne el e desigur figura cea mai proeminentă. Nu atât din cauza rolului jucat într-un moment sau altul, fie și decisiv, cât pentru felul cum acele momente se articulează într-o lungă, pilduitoare existență. De unde și actualitatea lui continuă, la fel de evidentă azi ca și în clipa adăugării sale *ad patres*, acum aproape un secol.

Cînd i s-a ridicat statuie, în piața omonimă din capitală, una din multele statui care-i fixează amintirea, N. Iorga a ținut să spună noilor generații „cît de nou și de viu“ era încă. „Nimic în ideile sale nu aparține unui trecut isprăvit, unei mode care ar fi dispărut“, nota marele istoric, atent la firescul scriiturii, la stilul, dar și la mesajul ideatic pe care ni-l propune, la orice nouă lectură, opera lui Kogălniceanu. „O minte de un așa perfect echilibru“, aplecată asupra unor atât de complexe realități, filtrate de un „naționalism cultural activ“ și înnobilate printr-o benefică deschidere spre universal, stă la originea acestei opere. Autorul, ne asigură același exeget, subliniind cuvintele, „e în adevăr *actual* și *contemporan*. Îl simțim nu numai în noi, prin ce am luat de la dînsul, dar alături de noi, mergînd pe același drum, spre o țintă care este și aceea a vremii noastre. Ne bucurăm de un astfel de tovarăș, ne simțim asigurați și încurajați prin aceea că umbra marilor săi pași

se proiectează lîngă aceea a simțurilor noastre. El e altfel, pentru cei care sînt obișnuiți a se gîndi măcar din cînd în cînd la dînsul, o *forță a vremii de azi*, prin îndemnul ce pornește din scrisul și chiar din acțiunea lui, prin mustrarea ce se desface din exemplul pe care ni l-a lăsat“<sup>1</sup>.

Ca în atîtea rînduri, N. Iorga a știut să exprime astfel esența unei opere, pe seama căreia a glosat adesea admirabil. Dacă la Kogălniceanu a revenit cu mai mult interes și mai frecvent este pentru că de opera acestuia îl leagă o înrudire de concepție și de proiect regenerativ. De unde insistența cu care a evocat „realismul organic“ al viziunii lui Kogălniceanu, adecvata acestuia la comandamentele unui secol obsedat de istorism și de reforma socială. „*Tinerețea* tuturor scriselor sale se menține intactă. Ea e făcută din încredere și din generozitate“, conchidea istoricul. Naționalism cultural, temperat de respectul pentru valorile umane; realism organic, nutrit de nevoia unui raport cît mai strîns între idei și realități sociale; devotament civic, născut din iubirea de patrie și din recunoașterea primatului acesteia într-o epocă de transformări structurale; generozitate, încredere pedagogică, iată calități și atitudini capabile să-i explice colosalul impact. Sînt însușiri pe care le descoperim în toate actele sale, fie vorba de *scris ori de faptă*. Între un domeniu și altul, el n-a făcut nici o deosebire de esență, după cum rezultă explicit din deviza sallustiană pusă în fruntea sintezei sale istoriografice, deviză ce atribuie scrisului și acțiunii același drept la stîmna noastră: „et qui fecere et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur“<sup>2</sup>.

Sub dublul semn al *faptei* și al *reflecției* stă toată opera lui Kogălniceanu. N-o putem



prezenta aici cum se cuvine. Destul a semnala că ea a fost receptată ca atare și de contemporani, care au știut să descopere în literat pe omul de acțiune, iar în acesta din urmă spiritul reflexiv al cărturarului. Însemnările lui I. Ghica, V. Alecsandri, G. Sion, N. Gane, T. Codrescu, V. A. Urechia ș. a. stau mărturie în această privință. Bălcescu însuși, împreună cu care Kogălniceanu plănuia să scoată un *Dicționar biografic*, avea în vedere ambele ipostaze. Hașdeu, foarte respectuos față de eminentul literat, sesiza și activitatea parlamentarului nu mai puțin remarcabilă, în timp ce Bolliac îl socotea „un om de mare talent, un om de mare valoare, un bun administrator“, legînd și el opera istoricului de aceea a omului implicat în marile reforme din secolul XIX. Poate că expresia cea mai plastică, reunind ambele ipostaze, a găsit-o însă Alecsandri, care îl definea pe marele său prieten de o viață „un letopisetz întreg“<sup>3</sup>. Înlocuindu-l la Academia Română, ca titular, A. D. Xenopol avea să-l portretizeze la rîndul său memorabil, legînd și el fapta gîndului de aceea social-politică: „Literator distins, istoric fruntaș, mare orator și încă și mai mare om de stat, Mihail Kogălniceanu a fost una din acele naturi alese ce greu încap cîte două alături în un veac, pentru care timpul cît a trăit a fost prea scurt și spațiul în care i-a fost învoit să se miște prea neîncăpător spre a dezvolta uriașa putere a concepțiilor, cugetărilor și năzuințelor lui“<sup>4</sup>.

Vastitate de orizonat ideatic, statornicie în apărarea unui *credo* reformat, curaj în raport cu adversitățile timpului, claritatea expresivă în formularea ideilor și mai presus de orice un benefic realism, iată însușiri de care Kogălniceanu a dat mereu dovadă în lunga sa activitate publică. Formula „realismului organic“, emisă de Iorga, îl cuprinde cu destulă exactitate. Ea îl deosebește de alte „realisme“ și denotă puțință de a circumscrie realitatea în mișcare, de a rezuma corect problemele românești și de a căuta răspunsuri adecvate. Formula consună cu aceea de „mesianic pozitiv“ pe care i-o atribuia G. Călinescu<sup>5</sup>, preocupat și să distingă între acest tip de acțiune și egoismul unui Heliade sau realismul cenușiu al lui Asachi. Cele mai judicioase observații, pe linia organicismului, vin însă de la marele istoric de ținută congenială, el însuși obsedat de nevoia unei reformări cît mai ample a societății noastre. În anul 1906, pe cînd politicienii zilei se înghesuiau lîngă tron, spre a fi văzuți la jubileul dinastic, N. Iorga saluta gestul unor fruntași liberali din capitala Moldovei de a se strînge la mormîntul lui Kogălniceanu. Acolo se mai putea găsi proaspăt, „un izvor de inspirație“, un sfat bun pentru noii luptători. De la mormîntul marelui bărbat venea mai întîi îndemnul ca orice acțiune politică să se sprijine pe „o largă cultură modernă“. În al doilea rînd, ea trebuie să se inspire nu dintr-o doctrină sau alta, oricît de meritoase, ci dintr-un devotament civic fără

umbre. Nici „felinarul chior și fumeșor al formulei liberale“, nici „iasca seacă a datinei conservatoare“ nu mai puteau lumina destul calea spre sufletul mulțimii. Era nevoie acum de un nou idealism, capabil să garanteze biruința luptei pentru cultură și bunăstare<sup>7</sup>. Sub acest unghi, nici un alt exemplu nu putea rodi mai cu folos.

La un sfert de veac de la moartea lui Kogălniceanu, în plină agitație războinică, la sfîșitul unei precare neutralități, figura militantului era din nou evocată de N. Iorga. Preeminență aveau și acum, din atîtea ipostaze „începătorul culturii românești moderne, gînditorul care a văzut limpede România liberă și întreagă, din umbra unui principat cu despotism consular, sub un domn vechil rusesc, dezrobitorul țărănimii aruncate în șerbie, înțelegătorul tuturor legăturilor, multe, tainice și indisolubile, care leagă viața unui popor de calitatea morală și de energia sufletului său“<sup>8</sup>. Asemenea dimensiuni meritau nu numai să fie descrise, în folosul noilor generații, dar și să constituie repere obligatorii la definirea oricăror opțiuni civice. Importante oricînd, ele se cuveneau amintite mai ales acum, în „ceasul unic“ care bătea „în viața lumii moderne“, ceas care pentru români voia să însemne încă un efort de anvergură, unul menit să conducă la desăvîrșirea unității de stat.

Pe această linie, a idealului național, l-a descris „poetul pămîririi noastre“, cu ocazia dezvelirii statuii din capitală, în termeni de un frumos avînt retoric: „Kogălniceanu! Ce bloc formidabil de stîncă, ce mare senior al trecutului, personalitatea lui se așterne dominatoare de-a curmezișul veacului al XIX-lea la noi, sentimentele lui își păstrează valoarea axiomatică în gîndirea omului. Privit în diverse ipostaze, de îndrumător cultural sau istoric, de om politic cumpănind trebile sau urmărind ițele echilibrului internațional, cu cît îl apropii mai mult, din orice parte, la orice punct al vieții sale, el cîștigă în fața celui mai exigent analist“<sup>9</sup>. Se poate repeta oricînd această apreciere, menită a fixa locul proeminent al lui Kogălniceanu în durată românească. O. Goga n-a făcut decît să dea expresie unui sentiment aproape unanim, nutrit deopotrivă din cunoaștere istorică și din legendă.

Studiile și comentariile adăugate între timp au fost de natură a întări această imagine.



Fie că pun accent pe activitatea social-politică sau pe aceea culturală, intelectuală, diplomatică etc., ele dau contur unei efigii ce rimează în linii mari cu interpretările mai vechi. Interesant e că în discursul jubiliar de la 1 aprilie 1891, Kogălniceanu a evocat ca semnificative pentru contribuția sa la istoria epocii „dezrobirea țăganilor, coborirea pronomiilor și privilegiilor de naștere și de castă, emanciparea țăranilor“, adică marile reforme social-politice și economice din anii maturității sale. Este o selecție semnificativă, care denotă și o bună înțelegere a duratei noastre. „Mihail al săbiei“ prevalează, în această imagine crepusculară, asupra lui „Mihail al luminii“, dacă e să reluăm dubla metaforă lansată de Iorga la inaugurarea statuii de la Universitatea din Iași. Se poate disocia însă o ipostază de alta? Numai didactic, firește, căci în realitate reformatorul de la jumătatea secolului a fost pregătit din timp prin studiile mai vechi ale cărturarului. Dezrobirea țăganilor, împlinită în două etape (1844, 1853), a fost anunțată oarecum de caldă și luminoasă pledoarie din 1837, pe când Kogălniceanu se afla încă la Berlin. Tot așa, abolirea privilegiilor, realizată în epoca Unirii, se sprijină pe texte programatice anterioare, ca și emanciparea țăranilor. Istoricul l-a precedat pe ideolog, pe omul politic, pe reformator. Literatul, chiar, pare a fi o ipostază secundă, stimulată de programul istoricului.

În fond, dacă avem în vedere corespondența cu familia din primii ani, istoricul și literatul coexistă, îi întâlnim făcând bună casă în primele scrieri, scoase la Berlin, în *Alăuta românească* și mai ales în *Dacia literară*, foaie a cărei apariție coincide cu geneza celeilalte reviste de prestigiu, *Arhiva românească*, cu proiectul unui corpus narativ și cu un altul privitor la o crestomație a literaturii noastre. Se poate spune că acesta e momentul deplinei sale închegări, ca ideologie literară, ca direcție istoriografică și ca program regenerativ. Sint domenii afine, comunicante, solidare, a căror „economie“ trebuie gândită în ansamblu pentru a-i sesiza coerența interioară. Publicind *Dacia literară*, Kogălniceanu se și raporta în *Introducere* la un „plan“ relativ la sfera literaturii, însă acest plan făcea parte dintr-un proiect mai ambițios, care îngloba și istoria, alături de alte instrumente ale resurecției noastre. Citind un lung pasaj din poemul lui Martin Opitz, *Zlatna oder von der Ruhe des Gemütes*<sup>10</sup>, de la începutul secolului XVII, poem în care se evoca latinitatea românilor și *ipso facto* aspirația lor spre cultură, Kogălniceanu se întreba, nu doar retoric, ce s-a petrecut/de atunci cu neamul respectiv. S-a schimbat el în bine sau în rău? „Aceasta strănepoții noștri vor putea judeca“, citim în patetica *introducere*, de la geneza căreia s-a scurs deja

un secol și jumătate, timp în care alte schimbări, încă mai dramatice, s-au produs pe seama societății românești. În lumina lor cade a fi parcursă din nou opera kogălniceană, cu profit sigur, căci din orizonturile ei ne pot veni nu numai îndemnuri folositoare, dar și acea tărie morală de care avem, în clipa de față, atâtea nevoie.

<sup>1</sup> Mihail Kogălniceanu. *Ciclu de conferințe*, București, 1936, p.7.

<sup>2</sup> M. Kogălniceanu, *Opere*, I, București, 1946, p.45.

<sup>3</sup> Apud Al. Zub, *M. Kogălniceanu, biobibliografie*, București, 1971, p.LXXXIII.

<sup>4</sup> *Ibidem*, p. LXXIX—LXXX.

<sup>5</sup> G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Milano, 1980, p.167.

<sup>6</sup> N.Iorga, *Oameni cari au fost*, I, București, 1967, p. 137.

<sup>7</sup> *Ibidem*, p. 137-139.

<sup>8</sup> *Ibidem*, II, p. 49—50.

<sup>9</sup> Mihail Kogălniceanu. *Ciclu de conferințe*, p. 37.

<sup>10</sup> M. Kogălniceanu, *Opere*, I, p. 611.







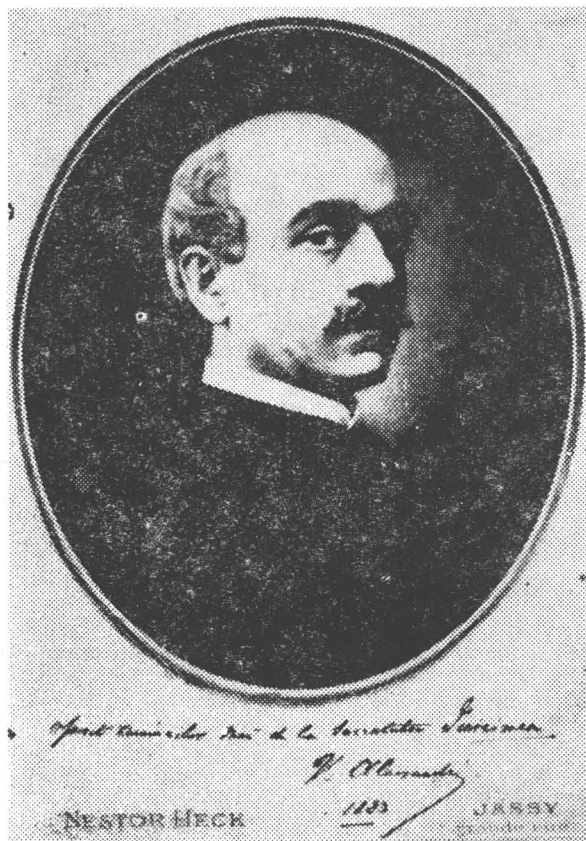
Personalitate de prim rang în Pantheonul românesc, „bardul de la Micești” s-a bucurat de o binecuvântată atenție a posterității, care l-a imortalizat în peisajul cultural și istoric românesc acordându-i un loc distinct în galeria marilor scriitori și bărbați de stat. Este deci riscant un nou demers asupra biografiei și operei lui Alecsandri când atâtea nume ilustre ale culturii noastre au luminat din unghiuri diferite personalitatea celui care a marcat, cu o dăruire proprie generației pașoptiste și marilor masoni, secolul în care a trăit. Mărturisim însă, că aniversarea a 100 de ani de la „petrecerea” pe tărîmul celălalt al marelui bărbat ne-a îmboldit în dorința de a-l omagia, prezentînd, în câteva rînduri, aspecte ale activității sale politico-diplomatice.

Născut în miezul marii convulsii sociale din 1821, undeva pe culmile împădurite ale Bacăului, Alecsandri vedea lumina zilei într-un „secol al naționalităților”, secol care pentru români va purta și amprenta vieții și operei celui născut la vreme de urgie în zdrăngăniul de arme al eteriștilor lui Al. Ipsilanti. Scolit în casa părintească mai întii — sub oblăduirea lui Gherman Vida și alături de Mihail Kogălniceanu — în pensionul deschis la Miroslava de Victor Cuénim (soldat al Marii armate imperiale a lui Napoleon pripăsit în Moldova), tinărul Alecsandri va pleca la 19 iulie 1834 spre Paris avînd ca tovarăși de drum pe Alexandru Cuza, Nicolae Docan, Panait Radu și Negulici. Zburdalnic și nehotărît ca orice moldovean de vîrsta lui ajuns în marea metropolă, Alecsandri va abandona rînd pe rînd studiile începute în diverse domenii și, treptat, alături de conaționalii săi va începe să dezlege tainele politicii și orînduieilor pe care erau clădite societățile în „Café Corneille” sau „Café Procope” unde erau comentate de zor veștile sosite din Iași și București. După cinci ani de studii din cele mai diverse, spătarul Alecsandri, tată îngăduitor, va permite fiului său să se întoarcă în Moldova, ba mai mult, îi va stipendia călătoria proiectată în Europa (Italia și Austria).

Întors la Iași, inițiat deja la Paris prin participarea sa la „Socitatea pentru învățătura poporului român”, Alecsandri găsea în vechea urbe moldavă atmosfera deceniului premergător revoluției, caracterizată mai tîrziu de el însuși astfel: „sus, puterea egoistă, ios șerbimea și mizeria fără protecție și totul mișcîndu-se într-o atmosferă neguroasă de ignoranță, de superstiție, de pretenții, de lăcomie și de frică”.

Inițiată de vechiul său amic Kogălniceanu, „Dacia literară” i-a prilejuit afirmarea ca scriitor și totodată exprimarea clară a dorinței sale de modernizare a țării pe temeiul naționalității și a patriotismului ardent. Aceste lucruri traspar și din preocuparea pentru întemeierea unui teatru românesc viu, dinamic și activ, cu rol bine definit în transformarea societății. Piesa sa „Iorgu de la Sadagura”, salutată de consulul francez la Iași ca un „simptom de schimbări sociale”, este grăitoare în acest sens. A urmat apoi, la numai 23 de ani, experiența redactării „Proșirii” (într-o perioadă aproape singur) și implicarea sa, după suspendarea revistei, fără rezerve, în activitatea conspirativă ce reunise virfurile generației sale și urmărea transformarea radicală a societății românești prin racordarea la valorile Occidentului.

Călătoriile întreprinse pînă spre sfîrșitul anului 1847 — timp în care s-a sfîrșit tragic și idila începută la Minjina cu Elena Negri — i-au fost cu folos prin contactele stabilite și prin noul suflu de care



se lăsase pătruns, suflu ce anunța fără tăgadă vijelia din 1848. Rîndurile vibrante ale lui Nicolae Bălcescu (prieten din vremea peregrinărilor lui Alecsandri cu acesta), din 24 februarie 1848: „minunata revoluție, ce te căieșc amarnic că n-ai văzut-o cu ochii, va schimba fața lumii”, au fost de natură să infierbinte cugetul lui Alecsandri și al prietenilor săi, astfel că îl găsim pe tinărul moldovean printre cei care poartă tratative cu ministrul de interne al Moldovei în zorii revoluției ce avea să cuprindă această țară românească.

Aflat în rîndul fruntașilor revoluționari Alecsandri va redacta „Petiția-proclamație” care exprima (cu moderație și tact diplomatic) cererile celor adunați în seara zilei de 27 martie 1848 la hotelul Petersburg, cereri legitime și firești în contextul necesarei modernizări a societății românești.

Scăpat de arestare în ziua de 29 martie (poate și datorită influențelor relații ale familiei sale), deziluzionat de atitudinea și comportamentul unor „revoluționari”, de eșecul încercării de instituire a unor noi realități în Moldova, Alecsandri trece în Transilvania unde participă din plin la evenimentele în curs de desfășurare exprimîndu-și clar pozițiile în „Protestație în numele Moldovei, a omeniei și a lui Dumnezeu” și în poeziile-manifest „Către români” și „Hora Ardealului”. Alături de alți revoluționari moldoveni, Alecsandri participă la elaborarea unui program-jurămînt intitulat „Prințipile noastre pentru reformarea patriei”, cel mai avansat program revoluționar din epocă, cuprinzînd explicit voința de unire într-un singur stat a Moldovei și Țării Românești.

Victoria revoluției din Țara Românească a întreținut vie flacăra speranței în inimile patrioților mol-



doveni care prin mijlocirea presei internaționale au început a-și face cunoscute pozițiile. Alecsandri va primi însărcinarea din partea compatrioților să se deplaseze la Paris, unde să reprezinte interesele revoluției române, misiune indeplinită cu mare succes, lucru ce prefigura strălucita carieră diplomatică de mai târziu.

După doi ani de peregrinări în capitalele europene (Paris, Istanbul) în pragul anului 1850 Alecsandri dă curs invitației generale adresată exilaților de noul domnitor și se reîntoarce în țară punind bazele revistei „România literară” care va întâmpina însă opreliști și îngrădiri fără seamăn din partea autorităților.

Dezamăgit, marcat de ultima întâlnire cu bunul său prieten Nicolae Bălcescu, Alecsandri se îndreaptă spre Paris, în toamna anului 1852, cu scopul mărturisit de a atrage simpatiile Marilor Puteri europene pentru cauza Principatelor. Începutul războiului Crimeii l-a surprins la Paris de unde va reveni însă în țară la aflarea vestii stingerii din viață a părintelui său. Ajuns stăpîn al Mirceștilor va dezrobi țigani de pe moșie, după care va prelua direcția teatrului ieșean și-și va materializa mai vechea dorință a editării „României literare”. Evenimentele politice ce se succedau în ritmul bătăliilor de pe frontul din Crimeea (pe care îl va vizita în noiembrie 1855) îi solicițau însă din nou participarea și astfel, în anii 1855—1856, îl găsim din nou la Paris și Istanbul alături de munteni.

Revenit în țară, salută cu imensă bucurie noua revistă unionistă „Steaua Dunării” editată de M. Kogălniceanu și se angajă cu toate energiile în lupta pentru unire, participînd la „Comitetul de luptă pentru unire” cu însărcinarea de a coordona acțiunile acestuia cu cele ale comitetului similar muntean. La 9 iunie 1856 va publica în „Steaua Dunării” celebra „Hora Unirii” și rafind șansa de a deveni cămașac în locul lui Toderiță Balș (antiunionist) va trebui să lupte din nou pentru împlinirea idealului național împotriva voinței lui Vogoride, noul cămașac instalat în Moldova și care se opunea cu îndrăjire unirii. Activ alături de Hurmuzaki, Rolla, Mălinescu, Cuza etc., în lupta pentru demascarea falsificării alegerilor de către Vogoride, Alecsandri ales deputat de Bacău în urma organizării noilor alegeri, va pleca

din nou în Franța pentru susținerea intereselor românești. Meritele sale vor fi recunoscute prin acordarea portofoliului de ministru-secretar de stat (la externe) în cămăcămia de trei instalată în locul corupțului Vogoride.

Alecsandri, considerat în preajma Unirii „cel mai mare om al Moldovei”, a renunțat la alegerea sa ca domn în favoarea lui Negri și conștient de pericolul ce pindea cauza unionistă a fost cel care, la 5 ianuarie 1859, a rostit primul numele candidatului ce întrunea opțiunile majorității deputaților: Alexandru Ioan Cuza. Confirmat de noul domnitor în funcția sa, Alecsandri va recomanda trimiterea lui Negri la Constantinopol, el însuși pornind într-un lung turneu diplomatic la curțile europene (Paris, Londra, Torino), în calitate de ambasador și apărător al actului de la 24 ianuarie. Realizarea diplomatică cea mai strălucită a fost desigur setul de convorbiri purtate cu împăratul Napoleon al III-lea pe care l-a convins cu armele inteligenței și retoricii de dreptatea cauzei românești și de perspectivele ce se deschideau românilor. Inițiat în planurile secrete ce se urzeau în culisele diplomației europene, Alecsandri va vizita Londra de unde obține o binevoitoare atenție și mai apoi, după un scurt popas la Paris, Torino. Aici se va întreține cu celebrul Cavour și cu regele Victor Emanuel deslușind itele planului oriental franco-sard, de insurecționare a ungurilor.

În ultimele zile ale lui iulie 1859 Alecsandri se va reîntoarce la Iași unde își va depune demisia, neacceptată însă și la 11 octombrie va prelua și portofoliul de externe în guvernul Țării Românești, devenind astfel primul ministru comun al Principatelor. În această dublă calitate va iniția deschiderea agenției diplomatice a Principatelor unite la Paris și va crea „birourile de corespondență” în cadrul celor două ministere pentru necesara propagandă în favoarea unirii ce trebuia desfășurată în Apus.

Contextul politic frământat de la începutul anului 1860, o serie de motive personale l-au făcut pe Alecsandri să renunțe la importanțele funcției exercitate în stat și să se retragă pe rînd din guvernele Principatelor Unite. Gestul de a abandona scena vieții politice în momentul în care steaua sa părea a se ridica tot mai sus a fost poate provocat de neidentificarea sa cu interesele politicianiste de grup ce începuseră a se manifesta cu putere în noul cadru creat prin unirea Principatelor. Retragerea însă avea să fie de scurtă durată, implicațiile afacerii „vaselor sard” făcînd necesară din nou prezența sa în diplomația română. Însărcinat de domnitor, la sfîrșitul lui martie 1861, Alecsandri se despărțea din nou de Mircești îndreptîndu-se spre Paris, centrul diplomației mondiale din acea vreme, în calitate de mesager special al lui Alexandru Ioan Cuza. Misiunea a continuat la Torino în acest fel îndepărtîndu-se orice urmă de suspiciune la adresa Principatelor Unite și a domnitorului vis à vis de planul oriental franco-sard.

Preocupările sale pentru binele națiunii române sînt reflectate și de grija pentru românii transilvăneni, materializată în traducerea în română a cărții „La Transylvanie en face des prétentions de la Hongrie”, semnată de P. Piso, pentru ca această lucrare să poată fi difuzată în mediile românești transilvănene.

Înfăptuirea deplină a Unirii nu a lăsat răgazul atît de dorit de Alecsandri pentru preocupările literare deoarece activitatea „monstruoasei coaliții”, îndreptată împotriva domnitorului și a politicii chibzuite a acestuia, s-a întîit stîrnind îngrijorarea scriitorului și în egală măsură a omului politic. În aceste condiții acceptă cererea domnitorului și își începe ultima misiune diplomatică la Paris, avînd drept scop pregătirea terenului pentru curajoasele infăptuiri ce și le propusese Al. Ioan Cuza și înlăturarea suspiciunilor privind lealitatea domnitorului român față de Franța. După lovitura de stat infăptuită de Cuza, Alecsandri se reîntoarce în țară și în ultimii ani ai domniei acestuia nu-l mai întîlnim în preajma curții domnești. Îndepărtarea de domnitor trebuie privită

ca o îndepărtare de camarila ce începuse a se constitui în jurul acestuia.

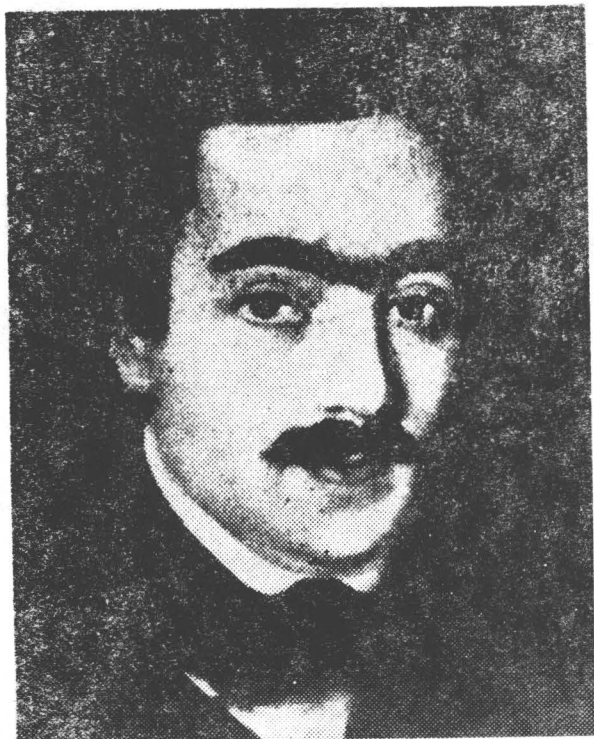
Deși nu mai făcea parte din cercul intim din jurul domnitorului, Alecsandri a condamnat actul de la 11 februarie socotindu-l rușinos și nedemn, fiind cu atât mai mult întristat cu cât vechi prieteni au participat la îndepărtarea lui Cuza. El însă a rămas fidel fostului domnitor pe care l-a înconjurat cu dragostea și respectul său.

În condițiile noului regim instituit în România, Alecsandri se retrage la Mircești, acceptînd însă în mai multe rânduri mandatul de deputat la insistențele unor vechi amici cum ar fi Kogălniceanu, fiind permanent animat de dorința de a contribui la binele țării. Îl găsim astfel pe deplin angajat în lupta pentru cucerirea independenței, susținînd din toate puterile cauza intrării României în război împotriva otomanilor. Cucerirea independenței pe cîmpul de luptă urma să fie confirmată de tratativele de pace ce urmau a se desfășura la Berlin și cu toate insistențele lui Kogălniceanu, Alecsandri refuză misiunile încredințate (la Berlin și la Roma) pentru a evita colaborarea directă cu cei ce se dovediseră infideli domnitorului Unirii. Cu toate acestea însă evenimente nedorite de el și complicații familiale l-au determinat, la zenitul vieții, la acceptarea unui post oferit de I.C. Brătianu la Paris. Rolul pe care avea să-l îndeplinească însă de această dată în capitala franceză, după mai bine de două decenii de la reușitele sale diplomatice, era fără îndoială mai palid și lipsit de strălucire. Orientarea germanofilă a conducătorilor țării, ce venea în contradicție cu orientarea sa pro-franceză, dificultatea de a menține o anumită căldură în relațiile cu cercurile guvernante franceze, aveau să-l macine determinînd regrete pentru acceptarea misiunii încredințate.

Boala necrutătoare ce-și făcea tot mai vizibile semnele începînd cu 1888 i-a nutrit mereu dorința de a se reîntoarce la Mircești în locurile atât de dragi sufletului său. La începutul lui iunie 1890 a părăsit Parisul pe care nu avea să-l mai revadă vreodată, revenind la Mircești unde s-a stins la 22 august.

Fără îndoială, activitatea literară și politico-diplomatică a lui Vasile Alecsandri rămîne ca un moment de referință în zbuciumata istorie a secolului trecut, ilustrînd exemplar soarta omului de litere preocupat de problemele cetății, măcinat de dorința mării neamului său, al cărui destin poate fi măsurat deopotrivă cu infinitul creației sau cu efemera secundă a politicului.

Cătălin TURLIUC SIMERIA







## FLORIN IARU

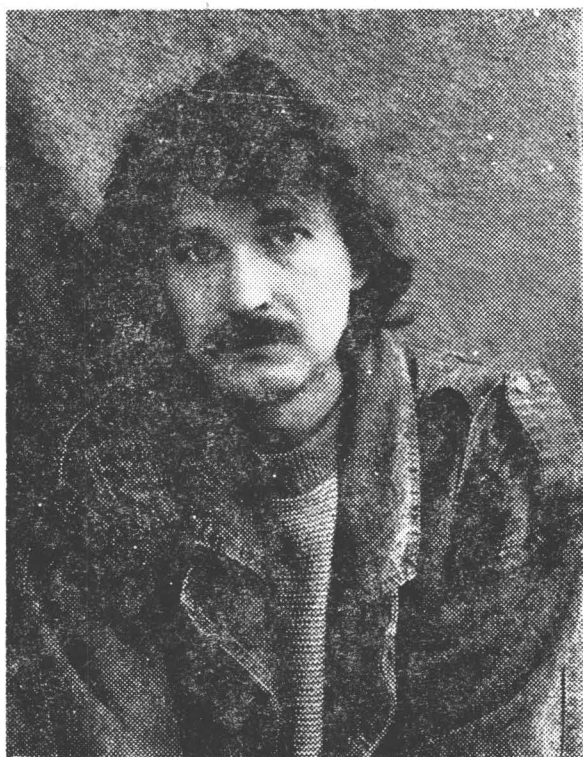
### ÎN PREAJMA REVOLUȚIEI

*Dacă spargi coaja guști albușul și gălbenușul  
Dacă frămînți aluatul papi piinea  
Dacă omori un om iubești un ciine  
Dacă scuipi ai gură și salivă*

*Ah, dacă nu aș pluti printre resturile gândirii  
Ah, dacă nu m-ar lua ploaia cu toată dantela  
Ah, dacă aș fi clopoțit la o masă, în crișmă  
în așteptarea mileniului.  
Ah, dacă din toată oboseala și scîrba  
ar străluci cuvintele vesele și nouțe.*

*Ce dracu ați făcut cu mine ?  
La ce bun pielea mea umedă întinsă pe aco-  
perișurile roșii ?  
Credeți că o să se usuce ?  
Credeți că se va șterge singele  
că moartea mă va uita într-un sertar  
și că secolul, marele,  
va începe cu un om nou ?*

*Poate că sufletul are coajă  
dar dacă spargi  
nu guști decît albușul și gălbenușul,*



### ECOU

*Ce trăznet era poezia lovind din senin.  
Cădeam cu capul fărime pe cerul velin.  
Ieșeam din cuvînt cu orgasmice seme.  
Nu aveam bani, vîrstă, regrete, probleme.*

*Mă tirii cu scîrbă acum și înclin  
să parcurg pîn' la capăt un secol străin.  
Asta-i durerea ! Ce a fost frumos a trecut.  
Moartea ne-ndeasă pe gît pastilele ei de puput.*

## CERCUL ROȘU

Ascultă ce-ți zic : gîndul trebuie să facă  
să scîrîie roțițele în dantura ideii, sau dacă  
zgomote,  
totul  
iese din chimie, să sfîrîie reactivii  
reducînd sentimente.  
Să vezi atunci foșgăială și liniște  
să străbați atunci alergarea atomilor purtători  
tropăiturile din lacătul care face și desface  
noptile singuraticului  
sau pocnetul bastonului de cauciuc îndreptînd  
pe calea cea bună  
monadele zdrențuite ale celui îngreșat...

Ascultă ce-ți zic, înlăuntrul nostru e prea  
liniștit,  
prea întunecat.  
Oare ce fac în clipa aceasta celulele ?  
Servesc prinzul ? Clefăie cu fereală  
frecîndu-și piciorușele cu fereală ? Se iubesc ?  
Te iubesc ?  
Ce au de gînd cu tine mîine azi ieri ?  
Și dacă sub ele stă culcușit un suflețel  
cu pantaloni scurți  
alergînd după cercul roșu ?

## SĂPĂTURI DE ANUL NOU

Cineva spune că femeile au născut zăpadă.  
Cineva spune că s-au început săpăturile  
lacrimei  
Sîngele meu ascultă slujba de înmormîntare.  
Peștii își vînd bășicile plutitoare.  
Iubita-și va scoate lenjeria la licitație.  
Cineva spune sînteți lupii amari ai furtunii.  
Astfel se mai speră în existența auzului.  
Astfel se mai speră în înțelegerea alfabetului.  
Lacrimi tăioase sparg apele ochiului.  
Mirosul oceanului mort  
acoperă casele orașului cu spumă  
Un ostaș își înfoaie țigările călătorind peste  
lume.

Ne oprim cu harta ceasului  
la rădăcina compasului.  
Rufele iubitei — mai clare  
cu cît timpul bate mai tare.

Cei morți caută luminări disperate  
cu care să ne întîmpine.  
Cineva spune : iubirea e o plapumă de cuvinte  
pentru niște întîmplări cu mult mai triste.  
Cineva spune: s-au găsit oasele nemuritorului.  
Înveți să trăiești singur.

## AMBUTEIAJ

Uite o pisicuță ! Ea se chinuie să descrie  
un semn de exclamare printre frunzele  
înnorate.  
Dar cățelul ? El o urmează la gard și lătratul  
lui  
seamnă cu o cușcă. Chiar !  
Acum ar trebui să urmeze o pauză în  
zdrențele inserării.  
Ce ne împiedică ?  
Cele două ore douăsprezece minute  
ale maratonistului.  
Cele patruzeci și două de trepte  
ale bețivului.  
Cele treispe-paispe minute  
ale avortului.  
Hm ! Asta-i ca o înjunghiere scurtă peste  
pălăvrăgeala poezilor !  
E o niagară de mațe !  
Uite și vidanja ! Are brațele pline de  
nou-născutul pubelei ! Uite și o măturătoare !  
Avem noroc, avem noroc. Ea fumează la  
capătul execuției.  
Acu chiar că ar trebui o pauză expresivă !  
Ce ne împiedică ?  
Cele o mie de verbe ale trotuarului  
Cele o sută de tatuaje ale closetului.  
Un garaj un bagaj un colaj un mlaș.  
Nu-i glumă.  
O pupătură a divinității va șterge orașele de pe  
fața pămîntului.  
Am obosit.  
Unde-i pauza cu care atîta te lauzi,  
poemule, ah poemule,  
ambuteiaj al neputinței.

## HAI KU FIDELITY

Gîfîim în mașina de vid.  
Un gol istoric se întinde.



ANA BLANDIANA

## ÎNTÂMLĂRI SECADE

(fragment de roman)



stăzi au trecut pe la noi P. și A. Citiseră fragmentul din „România Literară” și păreau încântați, amuzați ca de o experiență inedită, flatați chiar, deși, fizic, portretul lui P. este mult îngroșat, iar A. este aproape absentă din paginile publicate. Cum nu mai fusesem la București de vreo zece zile, nu știam de apariția prozei, încît la început totul a fost de-a dreptul aiuritor.

— Mi-a plăcut Tudor Țărnea — mi-a spus P. urmîndu-mă în bucătărie unde mixerul, pornit să facă în cinstea lor o spumă de zmeură, producea un zgomot asurzitor.

— Cine? — am întrebant eu, deși înțelesesem numele, dar vacarmul era un bun pretext pentru a obține un timp de gîndire suplimentar și poate chiar și o sugestie în plus: deși mi se părea cunoscut, nu reușeam să-mi amintesc cine este Tudor Țărnea.

— Tudor Țărnea, a repetat P. cu un zîmbet larg și oarecum complice, în orice caz încărcat de semnificații care mie îmi scăpau. Mă privea clipind des, în timp ce ochii îi luceau într-un fel complicat, scuzîndu-se oarecum, dar și distrîndu-se de încurcătura mea, mai mult, nevenindu-i să creadă că nu înțeleg la ce se referă, crezînd că mă prefac și amuzîndu-se incredul de întregul joc de care părea să se și rușineze puțin, ca de o lipsă de modestie. Era evident că ar fi trebuit să știu cine

este Tudor Țărnea. Un scriitor? Un pictor? Un istoric, poate? Am oprit mixerul care împrăscase cu stropi mari, roz, lipicioși și decorativi toată bucătăria. În secunda de liniște exagerată care a urmat i-am mărturisit că nu știu despre cine vorbește. S-a uitat la mine o singură clipă, serios, aproape neliniștit, și apoi a izbucnit într-un rîs enorm, strigîndu-i pe ceilalți.

— Oameni buni, uitați-vă la ea, priviți-o cu atenție, că merită. Mi-a mărturisit că nu știe cine este Tudor Țărnea.

Prima a apărut A. încărcată de pachetele scoase din mașină, deasupra cărora era așezat în echilibru instabil ultimul număr din „România literară”. N-ați văzut-o? a întreat ea, zîmbind mai mult cu ochii și înțelegînd în aceeași secundă situația. Ai un fragment de proză.

Am început să rîd împreună cu ceilalți. Nu-mi recunoscusem numele personajului pentru că, scriind, îi spuneam în gînd cu numele prietenului care-mi servea de model, încît numele inventat adăugat de fiecare dată numai în ultima clipă printr-un fel de ultimă mișcare ușor ilicită, îmi rămăsese aproape străin, născut într-o zonă confuză, periferică a conștiinței. Ne-am așezat la masă rîzînd, eliberați parcă — prin confuzia mea — din atmosfera, oarecum solemnă, în care, situația lor de prototipuri ale unor personaje în curs de a se naște și situația mea de autor al acțiunii (magice?) de a trage o copie după realitatea pe care ei o reprezentau, ne cufundase.



— Știți, cred, că primii oameni trași în poză se temeau să nu se îmbolnăvească, să nu le facă rău multiplicarea chipului lor pe placa fotografică, am glumit, împărțind frățește în farfurii ceea ce reușisem să încropim golind frigiderul nostru și mașina lor. S-ar putea să vă cauzeze...

— Oricum, în locul nostru eu n-aș spune nimănui, rise și R., serios de fapt, cu felul acela al lui de a se gândi la toate posibilitățile și de a încerca să le prevină. Doina va va atribui asemenea idei încît nu v-ar fi ușor să plătiți pentru ele.

Am rîs cu toții din nou, dar am început să mîncăm mai serioși decît am fi vrut.

— Pentru cartea Doinei, a ridicat A. în glumă paharul de șoferiță cu sirop amestecat cu apă (nu se găsesc capsule de sifon), zîmbind plăcut cu acel zîmbet al ei localizat în irișii cenușii și lăsînd pe buze numai o ușoară strîmbătură, ironică sau autoironică, purificatoare.

— La mulți ani, am răspuns în cor, R. cu mine, descoperînd în aceeași clipă: E sfîntul Petru! La mulți ani!

O mică și grațioasă tradiție, statornicită din întîmplare, făcea ca P.A. să vină la noi în fiecare an în ziua de Sfîntul Petru și Pavel.

— Mie nu-mi place numele Turica, a re-luat A. discuția, considerînd probabil că ne întorsesem oricum în domeniul onomastic.

— Ți-l schimb, am admis eu amuzată și mărinimoasă. Cum vrei să te cheme?

De fapt ce-mi venise să o botez Turica? Mai am un personaj cu acest nume în „Proiecte de trecut“. Să fie amintirea Tușii Turica, sora mamei, atît de puternică în mine? Sau poate, pentru că vine din copilărie, pentru că e pierdut în timp, numele acesta pare să aparțină literaturii mai mult decît vieții, să fie mai potrivit unui personaj decît unui om? Tot ce știu despre acest apelativ ardelenesc (sau cel puțin eu l-am întîlnit numai în Transilvania) este că se deduce diminutiv din două nime: Victoria și Veturia. În orice caz, Tușa Turi că se numea în acte Victoria, Victoria Bodea, asta țin minte încă de atunci de cînd descoperirea aceasta mi s-a părut cel puțin stranie, îngrijorătoare, înstrăinătoare, ca și cum aș fi descoperit că femeia deosebit de frumoasă, pe care o iubeam pentru frumusețea ei, nu pentru că era sora mamei, era mai puțin limpede, mai puțin curată decît crezusem eu, pentru că se numea și altfel, ca și cum simplul fapt de a mai avea un nume, altul decît cel sub care o știam eu, ar fi făcut-o dublă, suspectă, trădătoare, amestecată în lucruri pe care nu le înțelegeam, necurate. („De ce te cheamă Victoria?“ îi reproșam cu ranchiună, încercînd s-o trag furioasă de părul negru lung aproape pînă la genunchi pe care îmi plăcea să-l privesc cînd și-l despletea.) De altfel, faptul că mama are o soră, așa cum și eu am una, capacitatea relației dintre mine și Geta de a se muta și de a funcționa neschimbată și între

Mama și Tușa Turica era un alt prilej de mirare neliniștită, rău-prevestitoare a aceleași perioade. Caracterul malefic al acestei descoperiri — înrudit în ceva, fără a putea spune în ce, cu cealaltă referitoare la al doilea nume — nu consta în imposibilitatea de a mi le imagina jucîndu-se așa cum făceam eu cu Geta, sau certîndu-se, sau plîngînd, ci în imposibilitatea de a imagina o altă mamă (o mamă a mamei mi se părea o aberație, ceva de neconceput, noțiunea de „bunică“ — a altor copii, pentru că noi n-o cunoscusem pe a noastră, murise mult înainte de a ne fi născut — ne-suprapunîndu-se în nici un fel, neînrudindu-se măcar cu acest sens obscur și malefic al maternității de gradul doi.

— Turica, vine de la Natura, m-am auzit spunînd și A. a rîs și mi-a răspuns că vreau s-o conving, dar că tot nu-i place și dacă îi dau puțin răgaz își va găsi singură un alt nume.

— Ne aflăm, sper, într-o carte democratică, a adăugat ea. Și eu am încuviințat rîzînd.

La drept vorbind, nu sînt chiar atît de sigură. O carte democratică ar trebui să fie o carte care să se lase, cu luciditate și rigoare în mod rațional, scrisă, în timp ce aceasta a început, cu ani în urmă, prin a mă obseda, refuzînd mult timp să fie altceva decît o certitudine aproape neliniștitoare a ceva ce va să vină și care este prea sigură pe sine însuși pentru a se mai obosi să dea și altora o dovadă materială a existenței sale. Iar acum cînd — printr-un uriaș efort al voinței mele de a arhitectura, de a așeza într-o construcție voluntară, logică, idei și sentimente, oameni și fapte, concluzii și presimțiri — în mintea mea există deja în mod teoretic întreaga carte, un proiect transparent și ideal în care n-a trebuit decît — pentru a deveni viu — să începă să circule sîngele cuvintelor, acum ea crește singură, și în mod evident împotriva mea, din malformații și coșmare, din bruște inspirații și obsesii vechi pe care le crezusem lăsate deoparte și care nu-și aveau locul în simetriile savante ale construcției mele. Ieri chiar am scris zece pagini adăugînd un episod la care nu mă gîndisem niciodată înainte și care își lua astfel — oarecum împotriva conștiinței mele — locul într-un întreg pe care în mod evident îl schimba, lăsîndu-se asimilat de el, deformîndu-l prin asimilare. Cînd am terminat, am citit totul și — deși îmi plăcea și mă fascina prin noile semnificații, nebaneuite cu o zi înainte pe care le genera — nu puteam să nu mă împiedic să consider uluitor și chiar deprimant felul în care se întregeste cartea din inspirații de moment, în timp ce lungi planuri și meditații nu sînt în stare — oricît de extraordinare ar părea — să prindă carne, să primească trup. Nu, această carte nu este o carte democratică și nici una despre democrație. Ea este expresia nevoii mele de a ieși din teluric, de a mă elibera de absurd, expre-

sia convingerii — la care voi ajunge probabil pe parcursul ei — că împotriva absurdului nu se poate lupta cu armele raționalului, dar că în același timp acceptarea armelor absurdului, chiar folosirea absurdului ca unealtă, ca armă, prezintă riscul, marele risc, al pactizării cu el, al convertirii la irațional. Ca într-o vaccinare deci, singura mea șansă este acceptarea bolii, anomaliei, absurdului, nebuniei în măsură în care raționalitatea, sănătatea, normalitatea mea au nevoie de ele pentru a se apăra împotriva lor, o vaccinare însă neomologată încă, ale cărei teste le fac pe mine în timp ce în jurul meu zac trupurile intrate în putrefacție ale celor ce credeau că se vor sustrage demenței, înnebunind puțin. Ca să revin însă la ideea — la gluma, desigur — lui A., trebuie să mărturisesc totuși că idealul meu ar fi să reușesc să scriu o carte democratică, riguroasă, o carte care să mă asculte. Faptul că n-am reușit niciodată și n-o să reușesc, evident, nici acum, nu dovedește decât că o adevărată carte seamănă întotdeauna lumii din care se naște, indiferent de ce vrea să spună sau să arate din această lume autorul ei.

— Paradoxul evident pe care îl prezintă psihologia poporului român — tocmai spunea P. cu acea voce arzătoare care mi-l făcuse apropiat din prima clipă, de mult, când îl cunoscusem, cu acea voce care departe de a fi muzicală sau frumoasă, te cucerea prin tensiunea exagerată, aproape adolescentină, pe care o conținea și care te lăsa să deduci în dosul fiecărei propoziții adincimi de entuziasm și suferințe greu de evaluat — acest paradox subtil și aproape imposibil de intuit din afară face din noi unul dintre cele mai necunoscute, sau mai prost cunoscute, popoare ale Europei. Pe de o parte, românii sînt poporul cel mai supus, cel mai de nerăsculat; pe de altă parte, nu există popor mai puțin manevrabil, mai imposibil de înșelat. Nici o ideologie nu-l seduce, nici chiar revolta, care e întotdeauna o ideologie. Față de tot ce i se spune, față de orice propagandă care se încapăținează să-l manipuleze (și cu cât se încapăținează mai mult) el păstrează o distanță ironică, din ce în ce mai refractară. Această impermeabilitate funciară la entuziasm și fanatism îl face în același timp și de necucerit și de nerevoltat. Și asta pentru că, pe de o parte, orice revoltă presupune un elan mai mult sau mai puțin entuziast, fanatic, iar românul este nu numai incapabil de fanatism, ci mai mult, fanatismul îi repugnă și — mai mult chiar — i se pare ridicol și îi trezește hazul; pe de altă parte, pentru că teroarea care văzută din afară, insuportabilă, ricoșează în realitate pe suprafața alunecoasă a ironiei populare, nereușind să pătrundă în interior, nereușind să realizeze o pasiune interioară pe măsura grozăviei ei istorice. Deci, revolta nu se produce pentru că nu are condiții subiective (predispoziția psihologică), dar nici obiective (impactul real al

teoriei asupra indivizilor). Astfel se ajunge la paradoxala situație în care un popor care nu poate fi manipulat, poate fi totuși guvernat cu ușurință. Libertatea interioară se transformă în condiție și chiar în unealtă a supunerii exterioare.

Încheindu-și demonstrația, ochii lui P. luceau plini de bucurie, de parcă înseși ideile expuse ar fi fost dintre cele mai vesele. Îl priveam cu o anume fascinație, așa cum îl și ascultasem, o fascinație pe care a exercitat-o întotdeauna asupra mea tocmai prin fericirea lui sinceră, copilărească într-un fel și în același timp cu ceva diabolic în ea de a se bucura de existența în sine a ideilor, indiferent de conținutul lor, ca și cum originalitatea unei idei despre iminentul sfârșit al lumii, ar putea fi un prilej de mândrie în stare să rivalizeze cu spaima sfârșitului propriu-zis. Istoricul din el avea, cu toată durerea participării, puterea de a se depărta și a privi lucrurile, oricât de tragice, dintr-un punct de unde legăturile dintre ele dezvăluie desene și simetrii, nelipsite de frumusețe. Nu este și cazul meu care mă simt prea implicată în acest desen pentru a mă mai putea interesa altceva decât ce reprezintă, pentru a-i putea reface sensul pe pagină, pentru a-l putea — nu frumos, ci comprehensibil — arăta.

De aceea, mă îndoiesc că în ochii mei a lucit vreodată acel triumf aproape drăcesc al inteligenței fericite de sine. De altfel, meditația de acest fel, meditațiile asupra propriului popor, conțin întotdeauna pentru mine umilința necesității lor. Dacă aș aparține unui popor mare și triumfător, unul dintre acele popoare care au marcat cu o asemenea forță viața planetei, încît noțiunile morale nu mai îndrăznesc să li se aplice, aș mai fi tot atît de preocupată de caracteristicile și destinul poporului meu? mă întreb de fiecare dată. Evident nu. Și mă simt umilită și responsabilă ca un tânăr sărac care trebuie să-și ajute părinții și să-și crească frații mai mici, în timp ce alții de vîrsta sa sînt liberi nu numai să dispună de averea părinților, ci chiar și să nu dispună de ea, liberi și stăpîni ai propriei lor ființe ca exemplar unic în univers, nu ca particulă a unei aglomerări statuate de legi implacabile: o familie, un popor, o lume.

De fapt, ce vreau eu să arăt din această lume? Dar nu cred că e bine pusă întrebarea. Evident, vreau să arăt totul, tot ce înțeleg. Deci întrebarea este ce înțeleg eu din această lume, ce vreau să înțeleg. Simplu de tot, schematic și totuși aproape exhaustiv, răspunsul ar fi: Vreau să înțeleg de ce lucrurile sînt așa cum sînt. Curiozitatea ontologică și istorică în egală măsură, curiozitate de care simt că îmi depinde viața nu numai pentru că printre lucrurile acestea mă număr și eu și părinții mei, și strămoșii mei (despre care nu știu nimic, sau aproape nimic particular, căroră

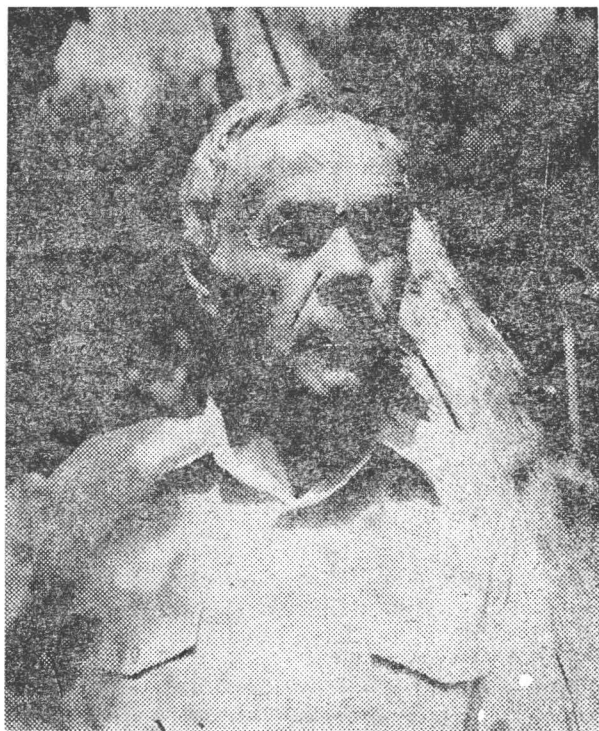
nu pot să le aplic deci cunoștințele generale ale istoriei) și toți cei pe care îi cunosc, toți cei din jur, poporul român ca să zic așa - ci și pentru că fac parte, sau mi se pare că fac parte, dintre acele ființe care nu pot fi strivite decât de lucrurile pe care nu le înțeleg. În cazul că asemenea ființe există. Oricum, îmi aduc aminte unul dintre visele predilecte ale copilăriei legat tocmai de această posibilitate (sau imposibilitate). De fapt nu un vis propriu-zis, ci unul din acele vise fără somn (le au oare și alți oameni?), una dintre acele întâmplări sau idei absurde care îmi vin în minte fără legătură cu nimic și se desfășoară apoi epic, ca niște adevărate vise. Un fel de „ce-ar fi dacă?...“ de la care începe o poveste - ureori aiuristică, alteori cuminte și logică - desfășurată minuțios, cu amănunte și rămânându-mi apoi în memorie ca și cum s-ar fi întâmplat în realitate sau cel puțin în vis. În copilărie mai ales, asemenea întâmplări erau atât de numeroase încât formau, puse cap la cap, un fel de viață paralelă care, cu timpul cufundându-se în amintire, pierdea granițele dintre ea și viața cealaltă „adevărată“ (de cele mai multe ori neinteresantă, mai neesențializată, în orice caz) formînd un singur flux, (bun pentru conservarea în memorie) tors, răsucit din cele două fire, solid. Pe atunci izvorul acestor întâmplări din viața secundă erau mai ales două: cărțile care mă impresionau atât de tare încît simțeam nevoia să le locuiesc, să trec în locul personajelor lor și să le retrăiesc - cu mici variații de corectare sau adaptare - acțiunea; și nemulțumirea față de desfășurarea cite unui episod în viața reală - nemulțumirea față de propria mea reacție și comportare, de cele mai multe ori - care ducea la nevoia de a-l relua într-o versiune îmbunătățită, de natură să-mi satisfacă în mai mare măsură exigențele. Ei bine, una dintre aceste întâmplări secunde, pe care am „visat-o“, în numeroase rînduri, care îmi devenise familiară și pe care o simt și acum ca pe o întâmplare trăită - ceea ce nu e nici neadevărat, nici exagerat, din moment ce ea a exersat emoțiile și sentimentele mele mai mult chiar decât s-ar fi petrecut în realitate - este scena întîlnirii cu un leu. Deci, eu, o fetiță de 6, 10 sau 12 ani, traversam o pădure înspăimîntată de toate pericolele care mă pîneau (gîndaci, coropișnițe, rădasce zburătoare, furnici, păianjeni, șopîrle, păsări chiar, zburînd brusc din tufisuri, scoțînd sunete inteligibile și dînd să mă atingă în zbor, și mai ales șerpi, șerpi pe care nu-i văzusem niciodată, dar a căror atingere - era vorba numai de atingere, nu de muscătură sau de atac - eram convinsă că m-ar fi omorît). Înaintam foarte încet - îmi amintesc perfect acest amănunt care se repeta în toate variantele deși, în alte privințe, între ele puteau să existe și deosebiri, omisiuni și adaosuri - mergeam foarte încet și cu grija de a nu călca dacă se poate nici o gîză pentru a

nu atrage răzbunarea neamului ei asupra mea cînd am auzit un mare fîșiit de frunze, un fel de explozie a frunzișului care pînă atunci abia dacă foșnea la trecerea cite unei minuscule și amenințătoare vietăți și - în chiar secunda în care m-am gîndit că este vorba de ceva mult mai mare, enorm (dar, ciudat, ideea de mare nu îmi trezea spaima, ci dimpotrivă, mă liniștea, în mod absurd) - în fața mea a apărut pășind calm, din tufiș, întrupîndu-se dintre frunze, așa cum știam că se întrupează fantomele din ceață, un leu. (Mai tîrziu, cînd, crescînd, am aflat că în pădurile noastre nu trăiesc lei, din frunziș se întrupea un lup, dar trebuie să mărturisesc că nu mai era același lucru, împlinirea nu mai avea nici pe departe același farmec, așa că într-un fel ilicit oarecum, în ascuns parcă de propria mea învățătură, am revenit pe furis la leu.) În clipa cînd l-am văzut am știut - la fel de limpede, de hotărît, de simultan - că are intenția să mă mănînce și că nu trebuie să mă tem de el pentru că n-o s-o facă. Deși nu mi-a fost frică deloc și - deși răgea cu gura larg deschisă încît i se vedeau dinții (uriți, nepotriviti cu blana, coama și ființa lui minunată) și cerul gurii striat - m-am apropiat de el și l-am mîngîiat cu palma pe coamă apoi pe cap și chiar pe marginea botului puțin umed care mi-a lăsat o urmă jilavă pe degete. El s-a oprit deconcertat (acesta e cuvîntul cel mai potrivit, deși, în mod evident, el nu aparține copilăriei) din răcnet și m-a privit puțin dintr-o parte, închizînd gura și devenind deodată mult mai frumos. Și eu l-am îmbrățișat deși abia îmi ajungeau mîinile ca să-i cuprind gîtul îngroșat mult de coama stufoasă, dar făcîndu-mi plăcere atingerea aspră a blănii lui. Cu aceea senzație de plăcere tactică însoțită de un sunet difuz ca un tors de pisică care părea să izvorască din coama aceea fără să fie prea clar dacă e vorba de un sunet scos de leu însuși sau numai de coama lui, se termina de fiecare dată împlinirea. Sensul ei care nu rezultă în nici un fel din povestire, dar rezulta foarte clar din trăirea împlinirii, era că mă salvase posibilitatea de a mă înțelege cu leul, faptul că-l putusem mîngîia, ceea ce nu s-ar fi putut petrece cu un șarpe de pildă, sau cu o coropișniță, poate că felul în care îl înțelegeam eu pe leu nu era cel adevărat. Vreau să spun că leul nu era probabil așa cum îl credeam eu (blind, calin etc.) dar important nu era faptul că greșeam, ci faptul că am avut sentimentul că îl înțeleg, ceea ce m-a salvat. Ei, bine:

Acest salvator sentiment că înțeleg îl caut prin această carte. Doamne, cît de infirmă poate să fie proza! Mi-au trecut prin minte (pornind de la gluma cărții democratice) două idei: aceea a nevoii de a înțelege lucrurile, nevoia pe care încerc s-o satisfac prin scrierea acestei cărți (instrument în același timp

(continuare pag. 34)





CORNELIU ȘTEFANACHE

## CÎTEVA ORE DINTR-O ZI DE IARNĂ



**P**e masă erau numai bunătați și primarul îl îndemna blînd, ca pe un copil, ia drăguțele, nu te sfii, mîncîncă, bea cît ți-i pofta, e doar ziua ta de naștere și orașul nostru este fericit să-l cinstească astfel pe cel mai de seamă fiu al său, însă el nu putea să facă nici o mișcare, trupul i se întărise ca lemnul scaunului pe care stătea, mîinile nu-l mai slujeau și buzele păreau să i se fi lipit definitiv una de cealaltă. Dacă n-ar fi auzit vorbele primarului și n-ar fi simțit că saliva nu-i mai încape în gură, ar fi putut să creadă că murise sau, oricum, clipele îi erau numărate. Pentru că nici pe ochi nu mai era sigur, diferența tot mai greu cele aflate pe masă, cîrnăciorii și puii fripiți se amestecau printre pești în saramură, felii de jambon și pastramă, de pe platouri și tăvi se ridicau vîrtejuri de portocale, castraveciori, scrumbii la un loc cu strugurii, prăjiturile și frigăruiile, iar sticlele cu țuică se prefăceau cînd în flori, cu tije lungi cînd în luminări aprinse. Acest corn al abundenței, revărsat talmeș-balmeș, nu avea nici un efect asupra sa, totul în el era încremenire, nu-l impresiona nici faptul că primarul îi vorbea acum slugarnic și, printre rugăminți, repeta mereu că îi va împodobi pieptul cu cel mai mare ordin al țării. Numai saliva continua să-i preseze pereții gurii și caruselul de bunătați să-i tulbure ochii. I se părea că stătea acolo, pe scaunul ca un tron domnesc, de an sau de decenii. Abia cînd pri-

marul îi prinse de haină ordinul promis și îl sărută pe frunte, simți că ceva începu să-i umble prin intestine, încredințîndu-l astfel că viața nu se retrăsese chiar toată din el. Acum i se ridica în stomac, mușca prelung și-i arunca flăcări spre git, să i-l ardă. Nu mai avea nici o îndoială. Era ceea ce închipuirile lui numiseră demult balaur al foamei, dușmanul lui de-o viață, cel cu nenumărate limbi, subțiri și iuți ca fulgerul, care îi însoțea mereu drumul singelui. Se trezi convins că numai ele, limbile acestea, îi spulberaseră visul cu otrava lor. Deschizînd gura și căscînd ca un pește scos din apă, își trecu de mai multe ori limba peste buze. Erau amare, ca răsufllarea ieșită printre ele. În rest, rămase neclintit, încă nu avea curajul să treacă printre săbiile și baionetele cu care îl aștepta dimineața, cea de acum și din totdeauna. Dincolo de ele, trebuia să-și adune trupul bucată cu bucată, să-și pună la loc fiecare mușchi, într-o trudă care îl lăsa fără vlagă. Dar gîndurile aveau altă viață, deja ieșiseră din cotloanele lor și-l împresurau din toate părțile. Propriile lui gînduri, ca de obicei, își băteau joc de el, care nu văzuse niciodată cum arată la față un primar. După ele, vrabia visa mălai, iar el, smintitul, primari, să se bată reciproc pe burtă, să se așeze cu ei la masă și să primească decorații din mîinile lor. Și ce primari !..., îngeri cu mintea fixată doar pe ziua lui de naștere, zi care, naiba știe, s-o fi petrecut acum cînzeci, optzeci, o sută sau chiar mai mulți ani...

Pînă la urmă, zvîrcolirile din măruntaie îi puseră coatele și genunchii la treabă. Încet, începu să se elibereze de sub mormanul de zdrențe. Fiecare mișcare era o stîrnire de mîesme de putreziciune și de gemete cu gura încheștată, care treceau dincolo de durere, în mînie, în ură fără nici o țintă anume. Se tîri astfel pe întuneric, pînă atinse cu degetele un mic godin, așezat la o oarecare distanță de imundul său culcuș, ca nu cumva, de la vreo scînteie, acesta să ia foc. Pipăind în jur, pe nisipul bătătorit, găsi chibriturile, ghemotoacele de hîrtie și surcelele pregătite în ajun. Aprinse focul ca orbii și, lăsînd portita godinului deschisă, rămase iar nemișcat. Flăcările creșteau treptat și lumina lor scotea din întuneric suprafețe de pereți zidiți în piatră, mînjiti de mucegai și pînze de paianjen, sacoșe slinoase atîrnate în cuie, cutii de carton, bucăți de scinduri, trunchiuri de lemn, toate îngrămădite printre fel de fel de hîrburi. Si zdrențe, multe zdrențe. Cele din culcuș, răvășite peste o saltea de paie, și cele tîrîte de trupul lui pînă în preajma godinului. Ca în toate diminetile, nu avea ochi decît pentru flăcări, ca și cum asta i-ar fi încălzit mai repede trupul. Stătea așa, încotoșmănat în mai multe perechi de pantaloni și flanele, numai găuri și jeg, și încerca să se așeze din nou la masa din vis. Nimic însă nu mai căpătă culoare și contur. Resemnat, îl cuprinsese un fel de nostalgie după periferiile pustii prin care trecuse, găsindu-se acolo la adăpost, înainte ca blocurile de locuinte să le fi măturat din cale. Se vedea cercetînd pe îndelete casele nărsite și desfigurate, pentru a-și alege locul unde trebuia să se mute, dar, mai ales, înhămat la căruțul lui pe două roți, ducîndu-și calabaliul sub amenințarea buldozerelor și escavatoarelor, uneori înfruntînd și batjocura celor de pe mașini. Drumul acesta, din mîntea lui, străbătea cam trei sferturi de cerc. Într-o bună zi cercul avea să se închidă în jurul orasului, expulzîndu-l de peste tot, așa cum timpul nărea să-l fi exclus din albia scurgerii lui, aruncîndu-l la mal ca pe un leșt. Constata asta cu o totală indiferență, simtînd cum fața și mîinile i se încălzeau. La un moment dat, căldura sau flăcările îl făcuseră să închidă ochii și un fior plăcut îi străbătu trupul, de parcă împietrirea din el era pe cale să se topească. Sub pleoapele sale, unde venise il înteneau cine știe ce ace, apărî un cap de coail, rîzînd cu gura pînă la urechi. L-ar fi întrebat cum se numea, dar nu mai avu cînd, capul copilului se prefăcu în brate de femeie, de culoarea laptelui, frumos rotunțite, ale căror degete lungi se întindeau spre obrajii lui, să-i mîngîie. Asta îl făcu să deschidă brusc ochii și să privească în jur. Nu, nu se întîmplase nimic, se afla tot lingă micul său godin, în mijlocul unui beci, unde se mutase de la sfîrșitul toamnei trecute. Deasupra era ceea ce mai rămăsese dintr-o mare casă, iar peste ea, la zeci de metri înălțime, se arcuia un pod uriaș, pe care treceau mașini și tramvaie... Oare de

unde veneau acum brațele acelea și ale cui erau? Repetă de mai multe ori întrebarea, cu aceeași indiferență cu care își închipuisese timpul ca pe un fluviu, pe malul căruia fusese aruncat și uitat, pînă ce auzi apa clocotînd în oala de pe godin. Din clipa aceea nu se mai gîndi decît să mînce. Fără să se ridice, întinse mîna și trase spre el o raniță peticită. Scoase din ea o bucată de pîine, o cană și o lingură de aluminiu. Briceagul, punga cu chiștoacele țigărilor adunate pe stradă și cîteva bomboane verzu, ca sticla, le găsi scotocindu-și buzunarele. Luă cu cana apă fierbinte din oală, își scoase căciula de pe cap, stropi o cîrpă și își șterse cu ea fața și mîinele. Apoi își trecu degetele prin părul lung și prin barbă. Pregătit astfel, umplu din nou cana cu apă, mirosînd vag a mușetel, și puse în ea o bomboană și cubulețe tăiate din pîine. Mestecă de cîteva ori cu lingura, pe urmă se ridică în genunchi, își făcu cruce și vorbele sale șoptite începură să zboare prin beci ca niște păsări bezmetice: Doamne, Dumnezeu! meu, îți mulțumesc deopotrivă pentru suferința și libertatea ce mi le-ai hărăzit, numai Ție mă închin și mă rog fierbinte, iartă-i robului Tău păcatele săvîrșite cu fapta sau cu gîndul... Termină de făcut ultima cruce, se lăsă din nou într-un cot și își duse prima lingură plină la gură. Mîncă încet, cu sorbituri lungi, continuînd să urmărească jocul flăcărilor. La sfîrșit, își răsuci o țigară din chiștoace. Abia apucă să tragă primul fum, cînd dădu cu ochii peste sobolan. Stătea nemișcat, la o distanță de un braț de locul său, ațîntit și el cu ochii la foc. Era un exemplar mare, gras, cu părul lucios și ochii săi îi spuneau că nu se temea de nimic. Unde era motanul lui? Îl părăsise sau se întîmplase ceva și mai rău decît asta? Privind sobolanul, îl străfulgeră amintirea zilei în care se instalase aici. Găsise motanul în fața casei, mieunînd jalnic. O vreme, acesta se ținuse la distanță, dar, după ce el își aranjase lucrurile în beci, montase burlanele subțiri la godin și aprinsese focul, venise ca în propria lui casă, torcînd și frecîndu-i-se de picioare. De atunci și pînă acum, cu toate că locul era împresurat de șobolani, nu pătrunsese nici unul în beci, motanul îi ținuse la distanță. Calm, luă o bucată de lemn și aruncă spre el. Șobolanul dispăru printre cutii și hîrburi. Ascultă atent să-l audă foșcînd pe nevăda. Dar șobolanul nu mai dădu nici un semn de viață și el se ridică în genunchi, se sprijini în mîini și o porni așa, în patru labe, spre culcuș. Stia că motanul se cocoloșea de obicei la spatele său. Nu-i fu greu să-l găsească. Încă nu se răcise complet. Îl tîri la lumină, în fața godinului. Spumele de la gură dovedeau că fusese otrăvit. Își aminti brusc de feliile de salam adunate de pe lingă tomberoanele din curtea unui restaurant. Le adunase în ajun, anume pentru motan. Deci, el însuși îl otrăvise. Cum de nu se gîndise că pe asemenea vremuri nimeni nu arunca salamul la gunoi și feliile acelea, otrăvite, fuseseră puse pentru șobolani? Era

disperat. De mult sufletul lui nu mai cunoscuse o asemenea prăbușire. Privea leșul motanului și simțea cum căldura și lumina focului nu-i mai erau de nici un folos, împietrirea punea din nou stăpânire pe ființa sa.

Ieși târziu din beci. La răsărit, pe cerul încă întunecat, se zărea o dungă roșie-gălbui. Pentru ochii lui însă nu era decât un amestec de fosfor, pucioasă și sînge — semnul celor mai negre zile. Peste straturile de zdrențe îmbrăcase o manta soldătească, minjită de unsori. Ranița îi atîrna de umeri, iar pe brațe purta o cutie, ca pe ceva extrem de fragil. Era sicriul de carton al motanului. Se opri lângă un pilon al podului și depuse cutia într-o mică groapă, acoperind-o apoi cu pietre argintate de brumă. Nu mai simțea înțepăturile gerului din toate diminețile iernii, nici nu-și mai dădea prea bine seama unde se afla. Pornind-o spre capătul podului, printre casele părăsite, părea că nu el își mișca picioarele, ci numai bocancii lui grosolani, ca niște bucăți de lemn vechi, pline de noduri, îl duceau pe drumul cu care își începea fiecare zi. Cînd și cînd se oprea, își trăgea răsuflarea și mormăia în barbă: Încotro, robilor spre ce naiba goniți așa, nenorociților?...

Deasupra lui, pe pod, huruiala mașinilor și tramvaielor se înțețea tot mai mult. Începuseră clipele cele mai intense ale dimineții.



Diminețile veneau fără nici o schimbare. Acele ceasornicelor păreau s-o ia razna și o panică anume ca un început de nebunie, ridica lumea din paturi, o mîna în băi, close-te, bucătării, o obliga să-și ducă ceaiul la gură cu o mî-

nă, iar cu cealaltă să se îmbrace. Nici un minut nu trebuia pierdut. La radio se transmitea aceeași muzică săltărească, searbădă, și se repetau aceleași idioțenii despre starea înfloritoare a patriei și înțelepciunea conducătorului ei. Nimic aproape nu era luat în seamă, însă aparatele rămîneau deschise, ca și cum vinzoleala asta matinală ar fi avut nevoie de un asemenea fundal. Dar nu era numai obișnuința, ora exactă îi interesa pe toți, ca și decretul prezidențial, căzute mereu ca niște trăznete, sau cine știe ce alte măsuri care niciodată nu ușurau viața. Poate de aceea și cuvintele oamenilor erau puține, ca într-o așteptare, sunînd mai ales morocănoase, răstite, ieșite parcă numai din lehamite sau disperare. Se auzeau mai mult ușile trînite, cheile răsucite în grabă, încălțămîntea tocind scările și holurile blocurilor de locuințe, bocănind asfaltul străzilor. Doar copiii prea mici, bolnavii norocoși și învîrțiții vieții nu luau parte la această goană. Toți ceilalți umpleau străzile încă întunecoase, cîrînd cu ei mahmureala înfrigurată a nopții, numeroasele griji și puținele speranțe. Pe măsură ce se înmulțeau, creștea și nervozitatea lor. În tram-

vaie, în troleibuze sau chiar pe stradă, vorbele deveneau repede colțuroase, își sfîșiau învelişul lor firesc și se adunau în insulte și înjurături, coatele căutau coastele în care să se înfigă, picioarele, alte picioare, să le calce, în timp ce ochii se îngustau de ură. Lumea decăzuse cumplit, fața ei se răsucea mereu numai spre rău.

Asta constata în fiecare dimineață Ion Postu. Ca și acum, cînd stătea înghesuit lângă fereastră, într-un tramvai hodorogit, strîngînd sub braț un pachetel, într-o pînză pe plastic, cu gustarea lui din pauza de la prînz. Constata ce se întîmpla cu lumea și se simțea mai îmbătrînit decât în ziua precedentă, deși abia trecuse de patruzeci și cinci de ani. Și pe nevăstă-sa, care gonea acum spre celălalt capăt al orașului, o vedea la fel, cu toate semnele de femeie trecută. Rugina le rodea necruțătoare metalul prețios al vieții lor și nu le mai dădea nici o speranță. Nu erau leneși, ba dimpotrivă, începuseră să trudească aproape din adolescență, însă știau că trupurile lor aveau o limită și, dacă tot le chinuiau, li se cuvenea și lor un folos pentru zilele de neputință. Dar nu era așa. Se aleseseră cu mai nimic. Abia de își puteau întreține fiica la facultate și traiul de zi cu zi. Bani nu mai ajungeau, se hrăneau tot mai rău, sărăcia le dădea tircoale. Mai era și umilînța cu feluritele ei chipuri, care îl aducea de multe ori în pragul răzvrătirii. Însă unde ar fi putut să urle, pe cine să fi luat el de guler, să-l izbească de perete? Avea la îndemînă doar trepădușii combinatului, slugile devotate ale celor de deasupra lor și necruțători cu cei de sub el, ființe care cîștigau cu gura ceea ce nu erau în stare altfel. Nici măcar de ei nu se putea agăța. Prietenul lui cel mai bun, strungar ca și el, fusese arestat acolo, în hala unde lucrau amîndoi, i se puseseră cătușele sub privirea a sute de ochi. Nimeni nu deschisese gura, nu făcuse un gest, ca și cum toți ar fi devenit ca metalele din jurul lor. El însuși stătea așa, se agățase din prima clipă de numele fiicei sale, de soarta ei, nu se alăturase celui arestat, ce declarase grevă și nu fusese în stare să-i determine pe ceilalți să-i repete gestul. Acum rușinea trecea prin el amestecată cu durere. Era ca o rană ce sîngera undeva în lăuntrul lui. Simțea o nevoie acută de fumat, imaginîndu-și prietenul în haine vîrgate de pușcărie. Da, se ticăloșise și el, trecuseră aproape două luni de la întîmplarea aceea nenorocită și încă nu îndrăznise să se ducă la nevasta celui închis. La un moment dat, ca și cînd ar fi vrut să sfîșie ceva, începu să roadă cu unghiile gheata de pe geam. Pe suprafața de sticlă curățată treceau fișii subțiri de lumină, semn că se apropia o nouă stație. În clipa în care tramvaiul se opri și mulțimea lua cu asalt ușile, zări un bătrîn rezemat de stîlpul de iluminat. Își apropie și mai mult ochii de geam, spunîndu-și că era un cerșetor sau o ființă care vagabonda cu noaptea în cap. Stătea dincolo de zona de refugiu și de carosabilul străzii, pe trotuar, și



privea pierdut la vînzoleala celor de lîngă tramvaie. Barba și pletele sure ale cerșetorului, căciula lui ferfenițită și zdrențele care îi atîrnau de sub poalele unei mantale unsuroase îl duseră cu gîndul la un sfînt prigonit de lume. Nu știa de ce, dar ar fi vrut să coboare și să-l întrebe de unde apăruse acolo. Apoi, cînd tramvaiul se puse în mișcare, se trezi spunîndu-și că el și toți cei din tramvai, din combinat, din întregul oraș, aceia care trudeau cu adevărat nu erau decît la fel ca ființa rezemată de stîlp, doar că nu ajunseseră să întindă mîna, încolo viața îi zdrobea cu aceeași putere, îi înșela, îi puneă să se miște ca dobitoacele...

La capătul liniei, coborî din tramvai cu gura plină de înjurături, scuiță și își aprinse țigara. În înghesuiala de la poartă, treceau fără să-și mai arate legitimația, străbătu mai multe alei, străjuite la tot pasul de pancarte care slăveau conducătorul țării și îi îndemnau pe muncitori la întrecerea în muncă. Simțea în gît ceva ca un început de greață. Aruncă țigara și își aprinse alta. Hala strungăriei îl întîmpină ca un hău cenușiu, cu aerul unsuros acru și plin de zgomete ascuțite. Nu adresă nîmănui nici o vorbă, dădu doar de mai multe ori din cap, în chip de salut. În apropierea strungului său, așteptă mai multe minute, ca cel care își termina acum lucrul să i-l dea în primire. Nu-i plăcea omul. Era prea lingusitor, dacă nu chiar turnător. Totuși îi întinse mîna. Celălalt îi zîmbi obosit. Avea fața gălbuie, vlăguită și ochii încercănați. Își spuse că după amiază așa va arăta și fața lui. În clipa aceea răsună sirena și el scuiță din nou și începu să monteze prima bară de metal care trebuia strunjită. Geamurile deveniseră vineții. Începea încă o zi de muncă. Ca niște animale de povară închise în uriașele țarcuri de beton, metal și sticlă. Puse strungul în funcțiune și, urmărind cum cuțitele desfăceau în fișii carnea metalului, își aminti de cerșetor și de prietenul său de la pușcărie. Nu reușea nici o clipă să le despartă chipurile care se supuneau mereu, în timp ce sudoarea i se aduna încet la subțiori și sub bărbie. Știa însă că va lucra toată ziua cu ei și le va povesti cum murise în el un naiv, care credea că și-ar fi putut croi cu propriile lui mîini viața, așa cum cuțitele strungului tăiau și dădeau piesei forma cerută.

U

n Renault 10, albastru închis, singura mașină de acest tip ce putea fi văzută gonind prin oraș, salutată de agenții de circulație și cunoscută de mai toți locuitorii săi, rula încet spre centru. Pe bancheta din față, lîngă șofer, se afla un ins gras, cu fălci puternice și ochii mici, rotunzi ca niște nasturi, care părea să nu aibă astîmpăr, scrutînd strada, cînd în dreapta, cînd în stînga. Fața lui lată se crispa ori de cîte ori vedea pe stradă, la intrarea în magazine, lume multă, adunată



la cine știe ce cozi. Acum arterele principale erau lipsite de ele. El dăduse o astfel de dispoziție chiar în ajun, să fie plasate în spatele magazinelor, în curți interioare sau pe străzi secundare. Orașul acesta nu era unul oarecare, ci un străvechi centru cultural, căruia i se adăugase, în anii noștri, o cetate industrială, deci, atrăgea turiști, mai ales pe străini, care nu trebuiau să ne vadă, nu-i așa, bucătăria, și, oricum, cozile nu înfrumusețau locul, ba dimpotrivă, aduceau esteticul în suferință. Cam așa le vorbise subordonaților săi și iată, ei își făcuseră datoria, totul arăta curat, civilizată. Dar nu era mulțumit pe deplin, ochii lui înregistrau prea multă lume pe stradă și doar era ora zece, ce naiba, nu lucrau nicăieri, nu aveau condiții de semnat, portari, directori?... Mașina înainta încet, așa cum ceruse. Începea să-și dea seama ce categorii de indivizi băteau străzile la o astfel de oră. Da, cei mai mulți erau tineri, dar erau și destui bătrîni. Sigur, primii erau studenți, după el, ființe imprezvizibile, care oricînd puteau să-i dea de furcă. Să fi depins numai de el, ar mai fi strîns puțin șurubul și în privința lor, i-ar fi pus să-și taie pletele, să-și radă bărbile și mai ales să lepede vestimentația asta fistichie. Unde mama dracului se trezeau?... Restul, da, bătrîni, șoimii pieții, cunoștea și el bancul, mișunînd precum crabii să apuce ceva. Vîrsta mijlocie era puțin reprezentată și constatarea asta îl mai liniști puțin. Dacă n-ar fi fost arsurile care i se ridicau la gît, s-ar fi simțit mai bine. Nu era nimeni vinovat decît el care iar își transformase cîna într-un prînz copios, cu cîteva păhărele de coniac... Sigur, coniacul nu-i prea pria, whisky-ul era altceva, puneă pansamente, stîngea grăsimile, amôrțea plăcut... Va trebui să-și refacă rezerva. Rîgii prelung și își băgă un deget sub căciulă, scărpinîndu-se ușor la ceafă. Era gata să-i spună să accelereze, cînd văzu, nu departe de intrarea unei biserici, un cerșetor. Așa ceva nu mai întîlnise sau nu-și mai aducea aminte să fi întîlnit ochii săi. O ruină de om, maldăr de zdrențe acoperit de o rufoșe-

nie de manta soldătească. Dar nu atât îmbrăcăminteia acestuia îl șocase, cât mai cu seamă barba și pletele individului, fața lui prelungă și privirea rea, de câine hăituit. Cel puțin așa i se păru lui de la început și de aceea, câteva secunde mai înainte, pusese mâna pe umărul șoferului, iar acesta, știind obiceiul șefului, oprișe mașina, auzindu-l de îndată: Ia te uită, mă, ce arătare!

Chiar arătare, rânji șoferul. O fi din vreo sectă, tovarășe prim.

Din secta puturoșilor, îi replică șeful, netezindu-și, în dreptul abdomenului, scurta gri, din stofă fină și cu guler dintr-o blană brumărie. Puturoși, cerșetori, mai adăugă el scîrbit. S-a umplut orașul cu ăștia, și puse din nou o mînă pe umărul șoferului, în timp ce cu cealaltă luă receptorul telefonului montat în dreptul său, sub bord. Cîteva clipe mașina se umplu de pocnete și țiuiri, apoi, cînd o voce de femeie răspunse precipitat, ceru să i se facă legătura cu comandantul miliției.

Să trăiți, tovarășe prim, răsună imediat în receptor glasul de bariton al unui bărbat, iar el, ca și cum n-ar fi vrut să-l audă, îl întrepruse brusc: Să trăim cu toții și în mod planificat... Ascultă, omule, ce păziți voi în orașul ăsta? Tu știi că mișună cerșetorii prin el, și asta nu de azi, de ieri. Gata, ia măsuri, împinge-i la mama dracului, la țară, mînă-i într-un alt județ, numai să nu-i mai vād. Ai înțeles? și nu mai așteptă răspunsul, puse receptorul la loc și își aprinse o țigară. Privirea arătării aceleia de om continua să-l urmărească.

Ăștia, își reluu el gîndurile, erau aproape borfași, oricum niște paraziți care ar fi trebuit îndepărtați de trupul sănătos... Cîteva colonii de muncă, de reeducare, i-ar aduna din toată țara. Și-ar fi cîștigat acolo măcar hrana, nu-i așa, într-un mod cinstit...

Nici nu observă salutul milițianului, ieșit în fața punctului de control de la marginea orașului. Tot gîndindu-se ce ar fi hotărît el în privința cerșetorilor, ațipise. Capul i se leğăna ușor, înspire bord și, din cînd în cînd, se cufunda în somn. Dar în momentele de trezire, se întîlnea tot cu ochii cerșetorului.



fară, dincolo de fereastra prin care privea Nicolae Zamfir, un soare cu dinți mușca din fețele oamenilor de pe stradă. În bar nu era chiar atât de frig și coniacul începuse să-l încălzească. Se uită la ceasul de la mînă și își spuse că mai avea aproape o jumătate de oră. Își ridică din nou privirea spre fereastră. De partea cealaltă a geamului, asfalt cenușiu și oameni zgribuliți.

Nicolae Zamfir era medic, obstetrician, un chirurg de mare viitor, cum repeta uneori profesorul său. Cîteodată îi plăcea să stea în

vreun bar și să privească la lumea de pe stradă. În ochii săi, fiecare om avea alt chip și altă poveste. Medicul avea nu numai o mînă de aur, dar și fantezie. Ea îl ajuta să descifreze pe chipurile oamenilor tot felul de povești. Se gîndea că odată va încerca să scrie. Acum se uită la stradă, la oameni, dar nu vedea nimic sau vedea altceva. Un culoar ce ducea la sala de operații cu becul roșu clipind ritmic deasupra ușii. Deschidea ușa, îl zărea pe profesor, mîinile acestuia întinse să ia instrumentele, fruntea sa cu broboade de transpirație, însă fața soției lui nu voia să se arate. Intrase în bar și băuse un păhărel de coniac, nu atât să-și potolească neliniștea, cât să-și umple timpul în vreun fel. Fiindcă pe masa aceea de operații, atât de bine cunoscută lui, se afla tocmai soția sa. Înghiți o nouă sorbitură de coniac, strivi țigara în scrumieră și aprinse imediat alta. Dinții i se înfipseră în buza de jos. Nu, n-ar fi trebuit să o expună primejdiei. Cunoștea prea bine trupul soției sale și de aceea nu-și putea potoli panica. Blessemă în gînd toate legile, se blestemă pe el că fusese atât de idiot și nu-i întrerupse sarcina...

Puțin mai tîrziu, începu să se liniștească. Îl încurajau vorbele profesorului său. Era doar o operație banală, profesorul efectuase sute, dacă nu mii de cezariene. Starea asta nu dură mult și-l cuprinse din nou panica. De ce nu se prezentase în dimineața aceea la clinică? De unde hotărîrea asta idioată, să accepte propunerea profesorului de a nu intra în clinică decît după ce totul avea să se termine... Și nu găsisese nici o floare, gerul le prefăcuse în scrum, le omorîse în serele fără căldură... Căldura lipsea și în spital, fuseseră zile cînd în sala de operații lui însuși îi ieșiseră aburi din gură... Nu mai putea continua așa, își spuse la un moment dat. O luase razna, trebuia să plece imediat, doar nu era un oarecare neștiutor, ci medic. Plăti și părăsi în grabă barul.

Pînă la intrarea în clinică merse aproape fără să privească altceva decît asfaltul întins înaintea picioarelor sale. Mai avea doar cîteva metri pînă la ghereta portarului, cînd văzu un cerșetor zdrențaros, cu barba și pletele sure. Omul îi aminti brusc de o poveste rămasă în copilăria sa și se apropie de el, scotocindu-și buzunarele. Cînd ajunse în fața lui, îl întrebă: Ți este frig, bătrîne, așa-i?

Puțin, răspunse cerșetorul, uitîndu-se la el cu suspiciune.

Poftim, ia banii ăștia! și întinse două bancnote de cîte o sută de lei. Pentru mine, ziua de astăzi e o mare bucurie. Bucură-te și dumneata!...

Pentru ce atîția bani, Dumnezeuule!, se miră cerșetorul, însă el nu-i mai răspunse, îl părăsi aproape în fugă. În curtea spitalului dădu cu ochii de mașina procuraturii și de cea a miliției. Iar au venit hienele, gîndi el, continuîndu-și drumul. La cabinetul profesorului fu oprit de un necunoscut, un bărbat aproape de vîrsta lui: Nu este voie, așteptați!...

Răbufni în aceeași clipă : Cine ești tu, să-mi interzici să intru la profesor ? și împinse cu furie ușa. Profesorul se afla pe scaunul biroului său și discuta cu procurorul. El îl cunoștea pe acest om, îl numea un individ de o răutate scîrboasă și de aceea îi ocoli privirea. Profesorul, palid, cu mâinile întinse pe birou, schiță un zîmbet, apoi, cu o voce tăragănată, răgușită, îi spuse : Ia loc, te rog !... Apoi, cîteva clipe îl privi în tăcere, doar frămîntîndu-și buzele, și el înțelese că se petrece ceva neobișnuit. Între timp, intră și un colonel de miliție, un tip care era prezent la toate anchetele ce se efectuau în clinică. La un moment dat, îl auzi pe profesor vorbindu-i și el avu senzația că îl auzea de la o mare depărtare : Îmi pare rău, doctore, inima soției tale ne-a dat peste cap. Cine ar fi crezut ? Totul a fost perfect, a fost normal, pînă cînd...

El nu-i mai vedea pe nici unul dintre cei trei. Cabinetul începuse să se învîrtească și, ca să nu cadă de pe scaun, se prinse cu amîndouă mîinile de marginea lui. Ceva se prăbușea încet încet în el, ca o surpare uriașă de pămînt. Apoi auzi ca în vis vorbele procurorului : Ne pare rău, totuși, va trebui să ne dați o declarație, sîntem nevoiți să...

Cu mine vorbiți ? Întrebă, încercînd să-și aprindă țigara.

Da, vă rog să... Începu procurorul, însă el îl opri strigînd : Nenorociților, hiene, slugoi scîrboși, plecați din fața mea, dispăreți !... Nu aveți în voi nimic sfînt... numai noroi, mocirlă...

Vocea lui devenise urlet. Trecea prin ușă, prin pereți, umplea culoarele, se izbea de ferestre, era ca o pasăre uriașă, căzută în captivitate și care căuta zadarnic vreo ieșire spre cerul liber.

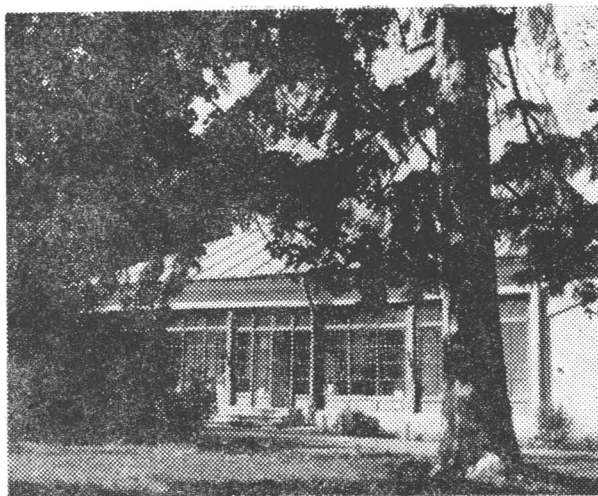


ără zăpadă, amurgul miezului de iarnă își prefăcuse deja plumbul în zgură și străzile în tuneluri, ici-colo, pătate de lumina roșcată a unor becuri ca niște ochi vlăguți de bătrînețe.

De pe acoperișuri răbufneau rafale de concă-niri, sparte pe rînd de huruiala mașinilor și a tramvaielor cu geamurile orbite de ger, iar pe trotuare, unde ciorile improșcau cu găinaț praful toamnei trecute, umbla o lume infofolită și parcă împinsă de la spate. Din cînd în cînd se iveau milițieni înarmați cu bastoane de cauciuc și pistoale automate, pisici zgribulite și cîini slăbănogi, alungați spre centru de demolările periferiilor. Dar pentru Ioachim Antimia aproape nimic nu avea contur precis, chiar și în zonele de sub becuri ochii lui nu înregistrau mai mult decît o perindare de umbre închise în tăcerea și neînsemnătatea lor. El însuși se simțea o astfel de umbră din agonia unui oraș silit să-și repete moartea din fiecare noapte mai înainte decît s-ar fi cuvenit. De ani de zile, de cînd unul dintre nenumăratele decrete prezidențiale îi hotărîse ora și ziarele, posturile de

radio și televiziune o prezentase ca o măsură de improspătare a vieții însăși, iar glumele amare roiseră în jurul ei, ca muștele atrase de cadavre, închipuirile lui se opreau tot mai des la o față vinată și asprită de jegul spaimei, la vorbele rostite în șoaptă, cu mîna la gură și cu damfuri de poșirci băute în disperare, la un trup exaltînd sudori stătute și înfrîngerii fără speranță, și la niște veșminte care adunau în ele izurile unor fierturi de varză sau ale prăjelilor de ceapă, prea destrămate să mai ascundă semnele altui sfîrșit, lipsit de orice fel de trezire. Fiindcă iarna, mai mult ca celelalte anotimpuri, îl făcea să simtă că timpul izgonirii amurgului de pe această stradă, drumul lui de fiecare zi, care alinia, printre alte instituții de cultură, spitale, bănci și biserici și o universitate, nu era altceva decît o înșiruire de clipe, poate nu dintre cele mai sordide, din agonia unui popor, măsurată în ore și zile, ci în ani și decenii. Mergînd, nu se gindea numai la agonia asta, dincolo de ea sau chiar în ea exista și propria lui bătrînețe, semnalele ei lansate de la o bună distanță, dar destul de puternice ca să-l clatine încă de pe acum. Și momentele tot mai frecvente ale soției, cu lacrimi șterse pe furiș și priviri întoarse asupra unei vieți ca un cimitir de iluzii. Apoi prietenii săi de odinioară, șirul acela de nume atît de drastic redus de moarte, de exil, de ură și nesăbuite orgolii, încît să-i numere nu mai era nevoie decît de degetele unei singure mîini. Și camera sa de lucru, pereții ei acoperiți de cărți, de fotografii și tablouri aerul ei veșnic îmbicsit de fum și amintiri, dosarele mutate de colo-colo și înțesate cu hîrtii și cu tot atîtea proiecte cîte cărți s-ar fi putut naște din ele, care uneori luau înfățișarea unor ființe anume desprinse din paginile sau frazele unde abia se găseau schițate, să-i dovedească neputința ori lașitatea și să-l alunge în stradă. Era și cutia nichela-tă, plină cîndva cu halva bulgărească și ascunsă acum sub parchetul cabinetului său de la muzeu, să-i păstreze, scrisă, spovedania față de el însuși, care se aduna acolo foaie cu foaie, poate inutil sau numai pentru a stîrni cîndva ironiile unor oameni prea liberi să-i dea crezare, și droaia de șefi locali și centrali, parcă născuți să fie încruntați, aroganți, ori-cînd un pericol, turnătorii de care cu greu se putea apăra, și fotografiile unor scriitori din trecut, cu paginile xerografiate de pe manuscrisele lor, vîndute împreună cu biletele de intrare în muzeu, puși astfel la treabă și aceștia, să asigure cît de cît lefurile bicisnicilor urmași, măcar pentru faptul că ei îi curățau zilnic de praf și îi laudau în fața vizitatorilor, și tipii eleganți, totdeauna mirosind a săpunuri de lux, cu alură de sportivi aflați în vacanță, care apăreau pe neașteptate în cabinetul său, așa, să mai știe și ei cum mergeau lucrurile în cultură, făcîndu-l totdeauna să simtă altfel covorul de sub tălpi și parchetul de sub covor și să-i aducă aminte că, în Bulgaria, cutia aceea fusese fabricată numai pen-





tru halva. Mai era și bătrînul gîrbov, cu o față ca și cum ar fi fost modelată din resturile luminărilor arse în biserici, care dimineața, de la cinci, îi ținea rîndul la lapte, tușind și ștergîndu-și ochii înlăcrimați de frig, cu gesturile neputinței tuturor bătrînilor întîlniți la cozile ce împînzeau zilnic orașul, la fel ca ale mamei sale, aproape țintuită la pat de poliartrită și singurătate, sau poate, cîndva, ca propriile lui gesturi. Și întrebările devenite agresive, formulîndu-se în cele mai neașteptate momente, chiar și noaptea, să-l trezească din somn cu răspunsurile cuprinse în ele însele, atît de clare, despre sinucidere, răzvrătire deschisă, însemnînd tot moarte, exil, lașitate, adică viața în promiscuitatea compromisului, a schizofreniei sociale, una de zdrobire și îndobitocire. Gîndindu-se la toate acestea sau adunîndu-le astfel, la întîmplare continua să meargă amintindu-și că nu dosarele lui îl scosese acum din casă și nici intenția să mai strecoare o pagină în cutia de halva, ci înțelegerea cu Dragomir Ambrozie, subordonatul lui să se întîlnească la muzeu. Dragomir Ambrozie plecase în urmă cu trei zile să-și înmormînteze fratele într-un sat din împrejurimile orașului. Cînd acesta primise vestea morții fratelui său, se hotărîse să-l însoțească. Apoi renunță, spunînd că înmormîntările, oricare ar fi fost ele, îl scoteau din cîrcuit pentru multă vreme. În agonia plămuită în mintea lui, era și Dragomir Ambrozie. Îl așezase alături de el mai mult din instinct, fiindcă aproape nu-l cunoștea, acesta fusese încadrat la muzeu doar de cîteva luni. Și totuși se atașase de el, dorea să-i fie un fel de apărător în fața celorlalți, iar acum simțea nevoia să discute împreună, să-i mărturisească măcar o parte din ceea ce îi apăsa sufletul. Nimic nu-l avertiza să fie prudent, nici chiar prea tinerii de odinioară, cînd el însuși mai era tînăr, cei ce îl părăsiseră sau se întorseră spre el cu dușmanii, pe care, sub impulsul aceluiași instinct sau al altuia le întinsese mîna, să-i ajute.

Ajuns în fața casei universităților, ezită mult pînă să intre. Localul nu-i plăcea, îl respingeau pereții murdari, în calcio-vechio, și imitațiile de lambriuri, mirosul de var clorat adus din WC-uri, dar mai ales clientela, purtătoare de orgolii absurde, de alcoolici agresivi și sicofanți notorii. Oglinda mare din hol, îi arată un cojoc cam slinos, o barbă zburlită, cu sclipiri de promoroacă topită, și doi ochi destul de aiuriți. Aproape că nu se recunosc. Il recunoscîră însă alți ochi, din aceeași oglindă, stăpîniți de un fel de batjocură tristă și mîna mare, îndreptată spre el: Bonsoar, maestre! Ce minune să vă văd intrînd în templul acesta... Altfel, acasă, între patru pereți, la tăvăleală cu imaginația, cu amintirile, cu umorile... Mai scrieți, mai scrieți? Despre ce naiba s-ar mai putea scrie?... Scris..., proscris și alte... Dar intrați! Mă întorc și eu îndată, aș fi fericit să ciocnesc un păhărel cu..., numai să trag apa la closet și sînt al dumneavoastră...

Înalt, suplu, îmbrăcat tot în negru, cu o față prelungă, răvășită, trecîndu-și degetele prin părul lung, ușor grizonat, omul oprit lingă el era încă un bărbat frumos. Cîndva jucase rolul lui Hamlet, într-un spectacol de mare succes, cu care prilej Ioachim Antimia îl cunoscuse. Hamletul acela însă dispăruse, fusese înneecat în alcool sau se prefăcuse de mult într-un actorăș de duzină, care recita la radio ori la televiziune cele mai absurde texte ale unor poeți ce proslăveau cu nerușinare puterea. Trebuia totuși să-i răspundă, chiar îi zîmbi: Ce mai faci, domnule?

Acum, maestre, răspunse actorul, clătîndu-se în fața lui, îmi spăl gura de rahat. Am mîncat toată ziua alimentul ăsta, vă închipuiți, cînci recitaluri de poezie înregistrate pentru televiziune... Să le ajungă...

Bine, bine, spuse Ioachim Antimia și îi întoarse spatele intrînd în local.

Era lume puțină și, în lumina slabă, nu văzu nici o față cunoscută. Cumpără de la bar o sticlă de coniac și ieși în grabă. Actorul îl îngreșase. figura și vorbele lui îi sporiseră neliniștea. Oare se văzuse pe el însuși în omul care se bițise caraghios în fața lui, mestecînd cuvinte cleioase?... Da, ce-ar mai fi de scris, despre ce s-ar mai putea scrie? Doar despre sucombarea în căutarea absolutului, această boală minunată a tinereții care cîndva îl molipsise și pe el. Ce-i mai rămăsese din ea? Dîr acest drum prin ger și întuneric, cu sticla de coniac în buzunar și cu dorința de a se îmbăta, de a căuta în drojdia alcoolului sensul întregii porcării în care intrase viața lui și a milioane și milioane de oameni. Ce însemnătate mai avea că se afla și el printre ei, cînd se dovedea numai neputința, cînd mirosea numai a lașitate... Poate era cel mai vinovat dintre toți, pentru că înțelesese de mult scopurile minciunii întinse peste întreaga țară și știa de existența unor inși care în mijlocul murdăriilor își sfîșiau cămășile de forță, puse pe ei de felurite oprimări, și fă-

ceau să explodeze bombe în cine știe ce colțuri ale lumii, înfricoșându-i pe cei ce asupreau. Un roman al libertății cîștigate cu orice preț sau, nu-i așa, al sinuciderii ori al morții lente. Poate tocmai un astfel de sfîrșit, de la urmă, fusese ales de toți și îl acceptase și el, îl întreținea tacit, uneori cu un fel de voioșie, ca aceea de la praznice, unde morții erau uitați, reîngropați în mîncare și băutură. La urma urmelor, fiecare își merita soarta, nu numai indivizii, ci și popoarele...

Se opri, uitîndu-se în jur, ca și cum n-ar mai fi cunoscut strada. La cîțiva metri de el se deslușea poarta parcului de la muzeu. Își reluă pașii și atunci îl văzu pe cerșetor. Stătea așezat pe postamentul gardului, cu spatele rezemat de grilaj și avea ochii închiși. Lîngă picioarele lui se afla ceva ca o raniță sau ca un rucsac jerpelit. Părea un mort în zdrențe, așezat acolo să sperie trecătorii. Îi atinse umărul cu mîna și celălalt deschise ochii și gura cîșcînd : Cine ești ?

Ți-i rău ? întrebă Ioachim Antimia și cerșetorul oftă prelung, se ridică și se dezlipi de grilaj. Dă-mi pace, se rugă el.

Nu vreau să-ți fac nici un rău, crede-mă ! insistă Ioachim Antimia.

Nu ești de la miliție ? mai întrebă cerșetorul.

Nu, răspuse Ioachim Antimia. Vreau să te ajut într-un fel. De ce ai nevoie ? De unde vii ? Unde locuiești ?

De unde vin ? întrebă cerșetorul, aproape silabisind cuvintele. Nu știu, ca să zic așa, nu mai am trecut. Înțelegi ? Poate l-am avut, poate nu l-am avut... Dar am locuit pînă la prînz undeva, sub podul care leagă orașul de acea blestemăție de combinat... Într-un beci destul de cald... sub o casă părăsită. Acolo sînt multe case părăsite. Adică au fost, nu mai sînt... La prînz am pierdut toată agoniseala mea... Mă simțeam obosit și m-am întors acasă, să dorm puțin. Nu mai era nimic, decît mormane de moluz și pămînt... și mulțimea de escavatoare, buldozere, camioane, oameni... Zici că nu ești de la miliție ? mai adăugă el, apucînd de curelele raniței. Toată dimineața m-au hărțuit militienii. Ca niște ciîni turbați. Nu înțeleg ce rău fac eu oamenilor, ca ei să mă vîneze. Chiar nu ești de la miliție ?

Fii sigur de asta, răspuse Ioachim Antimia. Cît îl ajută să-și pună ranița în spate, se gîndi să-l ducă în muzeu, chiar în cabinetul său. Apoi renunță la gîndul acesta, socotind că era mai bine să meargă la atelierele pictorilor, aflate nu departe de muzeu. Dacă nu avea să-l găsească pe prietenul său, Adam Bogdan, va ruga pe oricare de acolo să-l găzduiască pe bătrîn. Pentru pictori, putea să fie un profit, figura acestuia merita fixată pe pînze.

Mulțumesc, spuse cerșetorul. De acum mă duc în drumul meu.

Ioachim Antimia îl și apucase cu mîna de braț : Nu, ai să mergi la un prieten de-al meu. Vei mîncea ceva, vei bea și vei dormi acolo.

Cerșetorul se lăsă cu greu. Îl întrebă din nou dacă nu e milițian. Strada ridica în pantă și bătrînul începu să gîfîie. Cînd ajunse în fața unei clădiri ca un bloc cu trei etaje, Ioachim Antimia îi spuse : Este acasă, ferestrele sînt luminate...

Bătrînul se opri, răsucindu-se spre el, și lumina venită de la fereastra unui atelier, de la primul etaj, îi căzu pe față. Abia acum Ioachim Antimia i-o vedea cu adevărat. Nu arăta cerșetor, ci mai degrabă era chipul unui vagabond care trăia din cine știe se mici îndeletniciri, poate chiar sordide. Se auzi întrebînd : Dar tu cine ești, cu ce te ocupi ?

Sînt scriitor, răspuse Ioachim Antimia. Nimeni nu-l întrebasese așa, ca acest zdrențaros, ce meserie avea. În vocea lui fusese dispreț, compasiune sau numai o lehamite grea ? Bătrînul îl împunse cu degetul în piept și continuă de parcă ar fi vorbit singur : Cred că am avut și eu destule cărți, le-am citit. Poate le-am îndrăgit. Cine mai știe ?... M-am despărțit de ele demult. În nici una n-am găsit un răspuns adevărat... Nu, nu mă întreba despre ce, că n-am să fiu în stare să-ți explic. Deci, scrii și tu cărți.. Nu cred că ești mai fericit decît mine, chiar dacă mînci mai mult, ai ce bea, ai un acoperiș deasupra capului... Toți sîntem băgați pînă la gît în aceeași nefericire. Cel puțin eu sînt liber... Înțelegi ? Absolut liber. Pot să mă duc unde vād cu ochii, tu, nu... Pot să mă sinucid peste o clipă. Tu nu ai fi în stare să faci pasul ăsta. Așa-i ?

Ioachim Antimia nu-i răspuse. Ceva se răsucea în el ascultîndu-l pe bătrîn, răsucindu-i gîndurile. Gerul îi pătrunse la piele și începu să tremure. Îl prinse din nou pe bătrîn de braț și îi arătă pe unde să meargă.

Un moment mai tîrziu, aproape bîjbîind pe culoarul de la etajul doi, descoperi ușa lui Adam Bogdan. Bătu în ea, fără să se gîndească o clipă că la acesta, burlac fiind, putea să fie o femeie.

Pictorul le deschise și, cînd îl văzu pe cerșetor, făcu un gest ca și cum ar fi vrut s-o închidă la loc și întrebă : Ce înseamnă asta ?

Așteaptă ! răspuse Ioachim Antimia, împingînd ușa la loc. Arată-ne unde să ne așezăm, sîntem frînți de oboseală...

Mîinile pictorului, mînjite cu tot felul de culori, arătară în toate părțile. Apoi încăperea se umplu de rîsul lui gros : De unde Dumnezeu, Ioachime, de unde l-ai pescuit ?... E o adevărată mană cerească. Nici o contribuție personală, nici un chin, numai mîna să-mi meargă și ochii să-i scormonească fiecare rid... Înțelegi ?

Bătrînul îi privea neliniștit, ca un animal sălbatic băgat în cușcă. Ochii lui clipeau des și păreau să întrebe ce aveau ei de gînd să-i facă.



uzi de foarte multe ori competenții emițind, sentențios, verdicte definitive, în ceea ce ei ar numi o estetică a comportamentului cotidian. „Este dizgrațios să te afli în preajma unui filozof bețiv sau a unei femei pe bicicletă, contemplând apogeul unui gafeur sau pedagogii erotice desuete”. Un întreg spațiu al stilului

social se consumă între reperele bunului simț pe care și-l revendică exegeții, arbitrii, judecătorii faptelor noastre obișnuite. Și oricărei intenții de singularizare i se opune varza culturală ce prefinde obediență, acceptare absolută. Pasămite ar exista un cod, un statut, o castă, vreo formă de justiție interioară, pe care nu o poți neglija, dar de a cărei indiferență te lovești la tot pasul. Și ar mai fi acele „momente ale adevărului”, ale regăsirii, „clipele înfîlțirilor interioare”, fragmentele discursurilor inedite din care se alimentează biografia oricărui veleitar. „Timpul trăirii, timpul mărturisirii”, se riscă. Un segment al prezenței și unul al reprezentării, componentele imaginii exemplare: Autorul devenit subiectul relatării cu sens, criteriul ierarhizării valorizatoare, pretextul eminent al unei așezări mai nimerite și al unei spunerii „mai bune”, „mai adevărate”. Atunci se petrece bilanțul, în judecățile sale sunt cuprinse faptele, cuvintele, intențiile, ezitățile, se desăvîrșește egiologul sau culpabilizarea. În termenii mai discreți sau ostentativi ai aceluiași text encomiastic.

„Legea permite să uciți cetățeanul care rămîne neurtu în mijlocul disensiunilor civile”, spune Solon. Cea mai simplă soluție, eliminarea corpului ponderator. Este primejdios să rămii exterior polarizărilor, să afectezi insensibilitate față de susținerea „cauzei”. Să-ți joci superioritatea sau neîncrederea sau blazarea de unul singur, în partide fără miză, cu parteneri imaginari. Să-ți inventezi propriile reguli, să-ți organizezi „experiențele privilegiate” cochetînd cu îndîrjirea, cu seriozitatea sau cu revendicările crispate ale eticii pragmatice la care facem apel, cu toții, în momentele de incompletitudine, de lipsă, de disperare. Și toate acestea mimînd apartenența, invocînd, la cumpănă, filiere strălucite, „de încredere”, în sugestia eventuală a unui comportament compensator, de expiație. Acceptul moral, „integrarea”, ar fi tentațiile ultime, dar vitale în protestul contra fenomenului de masă al „prostiei inteligente și adecvate”. Din care învățăm „onoarea”, „demnitatea” sau de pe urma cărora ne învrednicim de dascălii autoritare și ne alegem cu discipolul pe măsură. Probabil intrarea într-un astfel de sistem, ambalarea elegantă a rezonanțelor sale înseamnă eminența culturală, îi cunoști mecanismele, îi presimți slăbiciunile, speculezi posibilitatea lingusirii sale. Într-un cuvînt, îți „faci” devenirea într-un tipar „lejer”, „generos”, „liberal”, „democratic”, „iubitor”, dar de o gelozie feroce, devorantă. Contează doar apartenența la grup, impregnarea de „spirit”, relativizînd, într-o respingere superioară, ceea ce este „altceva” și „altcum”. Un mod unic, asigurat de esențialitatea sa.

Impotriva suficienței de care se înconjură poți, numai, să oferi aporouri duiioase. Unii produc licori sapientiale, alții vorbesc, tremurînd, în „complicitatea

## NIMIC DESPRE PUTERE

scrierilor fundamentale”, implorînd o privire, jinduind la un cuvînt de întîmpinare. Și aceasta pentru că știu, deja, regula, cunosc dansul hermeneutic al inițierii.

Nimeni nu se îndoiește de necesitatea apartenenței la un grup. Sintem convinși, cu toții, de avantajul de „a fi posedat”, de facilitățile oferite prin declinarea competenței de castă. Desigur, este important să optezi pentru gașca mai tare, să flatezi șeful mai despotice și mai sîngeros. Să le vorbești limba și să le vestejești dușmanii. Și, poate, la fel de important, să le înțelegi anxietatea, să participi la purificările ce însoțesc teratologia (e.g. „acesta este organul meu mutilat, astfel mi-am dat proba de suferință, contribuind, dezvoltîndu-i cronologia, la stabilirea simptomelor și a tehnicilor recuperatorii”). Prin aceasta elimini suspiciunile, intri în rîndurile „normalității” precizînd un reper mai cunoscut în arheologia spirituală. În fine, ești admis, în principiu, între aleși, împărți cu aceștia elixirul și comoditatea „poziției”.

Alianțele întreprinse de „cei ce mărturisesc” sînt paradoxale. Ei își asociază „științele”, religia, încearcă pe filozofi în arta măgurilor, confiscă imaginile și poruncesc urechii. Nimic din ceea ce poate fi aruncat în confruntare nu este neglijat, strategia e globală. Pomenesc de lupte, enumeră desfășurări de forță în care își încearcă piesele cu sentimentul deplin al celui ce posedă. Există înfîlțiri în care, sistematic, sînt aruncate provocările verbale. Fiecare lucrează cu numărul său de simboluri, prezidează aglomerări emblematice din care provin „devizele”, „principiile”, „blazoanele”. Seducția e covîrșitoare, apar tentații din cele mai ciudate, fragmentele exotice prin care neofii sînt avizați asupra pedigreeului individual. Se vorbea mult, într-o vreme, despre curiozitățile lui Macedonski, ceremonialul înfățișării sale, risipa de regie în inaugurarea ședinței de cabală literară. S-au făcut trimiteri la corpuri simbolice fanteziste, s-au inventat stranieități comportamentale, evident explicative, dincolo de care, însă, domnește, imperturbabil, clișeul acțional. Dar conceput, întotdeauna, „altfel”, aparte, ca fiind aura ce garantează autenticitatea personajului.

Nu este, asadar, nici un dubiu de vocație. Grimeur, drapeur, înblînzitor de imaginar. Și, mai recent, vorbitor politic, interpret de conștiință, cel ce, amintindu-și, selectează, potrivește, informează, acordă dispense necesare. Funcția sa este clară și, mai mult decît atît, exercitarea rolului revendicat în angrenaj solicită, imperios, punerea în scenă, integrarea în jocul disculpator sau în diatriba judecătorească. Extazul interpretativ apropie zona filfîirilor serafice și cea a pătîmirilor diavolești într-o soteriologie ale cărei precepte, criterii și finalități se vîd a fi trecute în patrimoniul deținătorului de autoritate justițiară.

Cîteva repere circumseriu, se pare, domeniul infaibilității apreciative și în jurul acestora se confectionează proba excelenței sale: complexul politic, criza morală, culpa, jocul, puterea, datoria. Ar părea extrase din filele unui compendiu etic sau din vreo propedeutică religioasă; dar, deși sugerează vecinătatea Vechiului Testament sau exercițiul dreptului cetățenesc, nu sînt altceva decît reflexiile, iluziile unei prezențe. Expresiile lingvistice ale unei ex-



periențe existențiale, vehementă, orgolioasă, și, mai ales, dornică de a mărturisi, de a oferi propria versiune asupra epiteiului faptic, asupra seriei evenimentiale recent încheiate. Ea propune un scenariu, oferă datele de interpretare, sugerează variante actoricești, selectează actorii „adevărați” de cei ce au intervenit din afara regiei, îndepărtează secundanții, configurând drama în maniera argumentației antice. Rezultatul acestor delimitări, pare să izoleze de conjuncturalul istoric sau emoțional esența unei tensiuni, resimțită de personajii cu acuitate. În întimitatea tensiunii, în apropierea raportului dramatic sînt îndeplinite, pe viu, exigențele epistemologice, sînt dezgolate bubele conceptuale pentru a fi cauterizate ori în vederea studierii patologiei lor. Nu revenim asupra unor demonstrații eminente, deși ne-am putea sprijini, cu relaxare, de obiectivitatea și precizia lor. Poate și dintr-un sentiment de consternare: ne-am reîntoarce la greci pentru a învăța mecanismele păcălelii noastre retorice.

Eforturile comprehensive survin, în cele mai multe situații, în urma inadecvării aparatului explicativ sau impreciziei conceptuale. Și reluarea unei teze mai vechi, privind corespondența dintre conturul „real” și reprezentarea sa intelectuală, constructul propozițional ce rezolvă „logic” încordarea, nu ar face decât să mărunteze o adversitate de mai lungă durată. Nu încercăm să fim profesori, didactici, nu invocăm autoritatea „textelor sacre” ale științelor hermeneutice, dar o întrebare este esențială în clarificarea neînțelegerii: există suficiență pregătire teoretică în receptarea mesajelor „escatologice”? Ne sînt familiere raporturile de transpoziție pentru a efectua, în condiții de maximă securitate comprehensivă, demarșurile dintr-un regim al înțelegerii evenimentiale într-un registru ce nu dispune de facilități afective de același calibru? Să ne gândim la descendera lui Moise pe pămînt și lipsa de consistență a declinării propriei identități: cei ce „știau” s-au îndoit de el, pe cînd ceilalți îi presimeau, deja, apariția. Pentru ea, în cele din urmă, cuvîntul — certificatul puterii sale — să cedeze locul unei comunicații mai simple, mai „grăitoare”: minunea. Se produce dizgrațierea materiei elocvente (prin deplina sa anulare ontologică: „Eu sînt cel ce sînt — Exodul, 3, 14) în favoarea evidenței misterioase. Să ne închipuim, atunci, că „martorii” ar trebui să evoce competențe taumaturgice? Sau să distrugă mitul informațional prin doze regulate de mit complementar? Sau, mai curînd, să-i suspectăm de lipsă de inteligibilitate? „Dar cine face pe om mut sau surd, cu vedere sau orb?”, îl întreabă Dumnezeu pe Moise (Exodul, 3, 4, 11). Si îi mai spune: „Eu voi fi cu gura ta, și te voi învăța ce vei avea de spus” (Exodul, 3, 4, 12). „Iar el va vorbi pentru tine, îți va sluji drept gură, și tu vei ține pentru el locul lui Dumnezeu” (Exodul, 3, 4, 16).

Rezonabil răspunsul oferit de carte, indicația pentru o regie verosimilă ce îmbrățișează, concomitent, zona morală și cea „culturală” în intensiunea complexului politic.

Dialectica puterii, în simbolica subiectivă, este expresia fenomenală a unei lipse, victima vidului de putere, a absenței obstacolului. Evoluția „contradicției” (între „ceea ce este” și „ceea ce este numit”) punctează cînd tautologii denominative (echivalență aparentă de normalitate, conservării unei gândiri „firești” asupra „lucrurilor”), cînd stridente conceptuale regăsite sub indicația „criză de obiect”, mai curînd decât „inadecvare lingvistică”. Se produce, astfel, blocatul cognitiv, într-o erotică steapă, a discursului suficient și autocontemplativ. „Acțiunea” e reflexivă, comemorativă, participă, în mod paradoxal, la anularea deciziilor fundamentale. Se invocă linistea marilor gesturi, se reclamă îngăduința participativului la ceremonialul disculpator. Vidul de putere lansează variații epidictice consemnînd, în spuneri asupra verosimilității, fragilitatea, insuficiența.

Aici se află perversitatea. În barocul exagerat al conștiinței față de care liniile drepte par simplism expresiv, iar simbolurile prime — grosolănii. Și întreaga

ga dilemă de opțiune se consumă, de fapt, între un estetism recurent al „prezenței în lume” și rafinamentele de gîndire care îl neagă, neînsemnînd, în realitate, altceva. Tensiunea se datorează înțelegerii futilității și încercării disperate de a fixa conturul unei „realități reale”, aflată în evanescență. Sentimentul culpei își are locul său, delimitat clar în economia incriminării estetizante. A fost necesar un Jaspers poporului german să-i indice nu greșelile, ci tipul de greșală la care a participat. Și discursul etic al lui Jaspers s-a vrut nu o condamnare a oamenilor, nici măcar a mecanismelor care le-a guvernă participăția, ci o pledoarie împotriva esteticii dominației și a dominației estetice în hipnoza cărora au căzut, nostalgici față de un ideal măreț și absurd.

Nu poate decât să amuze, acum, indignarea și tonul vituperant, excesiv, al noilor apostoli. Acuză „monstrul” refuzînd, aproape, să-i pomenească numele, ignorînd paradoxul urias pe care îl încorporează persoana sa. Că el, „obstacolul”, „frustrația”, „complexul” ne-a dat cel mai bine măsura, dimensiunile noastre morale. Că el a însemnat referențialul aproximărilor etice, al bilanțurilor culpabilizatoare. Si ne-a scuzat atîta vreme criza, meschinăria, micile ticăloșii și compromisuri. Am încorporat restricția, am acționat în reflexul său predilect, producînd ecouri într-o ideologie debusolată, fraudulolasă, de acoperire. Ea ne absolvă, prin conversiune exterioară, de propria agresivitate, în indicații de gros plan ce apreciază, imagistic, proporțiile „marii trădări”, ale „deziluziei naționale”. „Acela este monstrul, priviți-i zîmbetul, acela este criminalul, pregătiți bolovani, acela este...”

Un filozof român sustinea hipostaza ludică a culturii, formele ludice ale actului de creație. Si „martorii” creează. Si ei sînt asociați în producerea de cenzuri culturale, în organizarea receptării lor optime, în instituționalizarea valorică. Modalitatea ludică, de altfel, înseamnă și transferul de inteligență asupra politicului, implementarea codului propriu într-un corp de împrumut, de găzduire temporară. Cîteva etape, desprinse dintr-un algoritm de spirit cartezian (enumerare, delimitare, opțiune), precedă momentul stasiologic al conștiinței politice, maxima ludică a jocului social. Unitatea este de intenție: jocul-competiție (îvingerea „celuilalt”); de stil: jocul-ceremonial (superficial ornamental care, deschizîndu-se, prefigurează aprecierea lanțului expresiv ce protejează plastică ultimei imagini); de apărceptive: jocul meditativ (și dezează respirația, își oferă principiile proprii funcționării). În toate aceste paradigme, ludice, prin substituții epistemice. „martorul” își oferă iluzia împlinirii, în rolurile stingace sau practicate magistral. El nu își face, decât datoria, obsedat de ordinele primite din partea instanței supreme. El „aranjează” piesele răspîndite, într-o rostire cu sens, ora sa de germană.

Contează, dincolo de aceasta, hîbîniile etice, hăitujala culnei? Au vreo importanță nedumeririle ce ocolească filozofia de buzunar? Situațiile anoretice sînt dizolvate, aproape fără excepție, în dezvinovățirea monocordă, anihilînd obsesiile cu privire la putere, la stabilitatea și provizoratul ei. Întrebări grave, „responsabile” (B. H. Lévy — „Sînt vinovați intelectuali?”) și se răspunde într-o apologie redundanță a feteiilor morale. „Obiectul” a fost acoperit, s-a pierdut în structura metaforică a discursurilor despre el, redevenite, temporar, „finalități fără scop”, de-tornări teleologice. Martorul a izbutit, confesiunea sa a fost înregistrată în memoria colectivă a castei ce-l acompănează, de acum înainte, negustoria oarecare în colportarea de imagini.

Radu NECULAU

# ESSENȚA GRATIEI

## NICHITA STĂNESCU

1. Sub semnul revoluției. 30 de tineri poeți — 1959
2. Sensul iubirii — 1960
3. O viziune a sentimentelor — 1961
4. Dreptul la timp — 1965
5. Oul și sfera — 1967
6. Alfa — 1967
7. Roșu vertical — 1967
8. Laus Ptolemaei — 1968
9. Necuvintele — 1969
10. Un pământ numit România — 1969
11. 11 elegii — 1970
12. Belgradul în 5 prieteni — 1972
13. Cartea de recitare — 1972
14. Mureșul frigului. Romanul unui sentiment — 1972
15. Clar de inimă — 1973
16. În dulcele stil clasic — 1974
17. Starea poeziei — 1975
18. Epica Magna — 1978
19. Operele imperfecte — 1979
20. Noduri și semne — 1982
21. Respirări — 1982
22. Amintiri din prezent — 1985
23. Antimetafizica — 1985
24. Ordinea cuvintelor — 1985
25. Poezii — 1988

## ÎNTREBÎND ÎN SUS



entația de a scrie despre Nichita Stănescu cu exaltare este foarte mare. Ea se năruște din pilda lui de nonșalanță. Dar ce este și de unde pornește această despărțire a lui de cea mai de seamă din legile pământului după care sîntem greoi în mișcare? Din începutul vorbirii despre cuvînt de acolo de unde a fost ea lăsată, de la bunul comun, de la prejudecățile, presupuzițiile de cunoaștere didactice chiar, un început repezit și vag absurd de felul celui care nu se întreabă dacă toate ce s-au spus pînă la el despre cuvînt au fost bune.

În antologia *Fiziologia poeziei* Nichita Stănescu pare greoi, bătînd pasul pe loc în teorii prăfuite. Gîndirea lui așa-zicînd teoretică are cîteva leit-motive clare (poezia nu e din cuvinte, poezia / arta e ceea ce desparte pe om de orice altceva, cuvintele sînt umbra de aur a materiei în conștiință), încît pare un schelet vechi, cunoscut. Dar insistența asupra unei aserțiuni, repetarea ei, cantitatea o modifică, neașteptat, calitativ. Tot scriînd, de exemplu, „cuvîntul este vehicul“, Nichita Stănescu dezvăluie un sens nou: austeritatea renunțării la trupul de răsfaț al cuvîntului. Ac-

centul se deplasează de la obiect la subiect. Rămînera în limitele unei teorii vehiculate despre artă prilejuiește un unghi proaspăt privirii, o strămutare de accente.

Inversarea ordinii firești a lucrurilor sau asocierea eclatantă de disparități rămîn, în dorința comună de a fi cu „esprit“, gratuități de soprană de coloratură. Spre deosebire, Nichita Stănescu oprește subit orice joc atunci cînd, prin ciudată frazare sau dislocare sau prin vreo cea mai îndrăzneată formă a paradoxului („absurdul e firescul“), începe discursiv o întorcere pe dos a lumii. Paradoxul se dezvăluie profund cînd pe măsura înaintării / raționamentul își pierde din spectaculos. Astfel apare el la Nichita Stănescu — un indiciu al asumării totale a celor scrise. Deși din multe cuvinte (imagini), raționamentele sale au o mare aparență de zgîrcenie sau parcă o pudoare de a zice lucrurilor pe nume: „Ca să fierbi un ou îți trebuie cinci minute Nisipul cărămiziu, dintr-o clepsidră, curge de sus pînă nu mai este sus, în jos, pînă cînd acesta se umple, cinci minute. Cine și-ar putea imagina că puil vii dintr-un ou aflat în stare de gălbenuș se poate răscoaie mai repede decît în cinci minute înseamnă că are o mare imaginație a gravitației terestre adică își imaginează că poate smulge căderea nisipului din clepsidră mai repede. Acest tip de imaginație s-ar putea numi lip-

să de caracter și s-ar mai putea numi totodată ignorare a gravitației, proastă metaforă, imoralitate în artă“. Modul intim de progresie a raționamentelor sale stau mătură de respingerea oricărei gratuități.

Nichita Stănescu ia liniștit, din zbor, vehiculatele vorbe sacre — cunoaștere în imagini / cunoaștere noțională — în sistema lor, cu aceeași pornire a lui în sus, pe verticală. Văzîndu-se, ca om, la capătul unei necesare scări a evoluției de la piatră prin plantă și spre animal, teoria temelilor, pentru el, nu e chestionabilă. Se postulează drept un punct piramidal al evoluției și privește de la înălțime fără temere. Și aici el e straniu pentru cultura noastră învățată adolescentin cu întrebarea crispată a propriilor temelii. Se vedește, în *Fiziologia poeziei*, carte cu *ars poetica* explicite, mai clar decît în volumele antologate, sensul moral al unei atitudini în cultură — situația, cu o modestie nemimată sau din strălucitoare conștiință de sine, într-un punct al evoluției speciei.

Sirurile lui Eminescu despre evoluția speciei prin artă au, mai totdeauna, un rictus sceptic, autodevorator; ale lui Nichita Stănescu sînt încrezătoare și chiar credule. O fiziologie umană care să includă un organ de poezie, Eminescu o împingea mult în trecutul umanității și apoi lovea cu piatra austere a spiritului în chiar acea temelie. Stănescu răsfiră profeții pozitive despre viitoarea noastră fiziologie. Și aici apare un nou sens moral, în ce ne privește, ca situație în cultură. Un aparent fel de a fi cu capul în nori și iubind copilăros pe Bolintineanu după cum urăște pe Caragiale, blestemîndu-l că mai bine n-ar mai fi deschis gura.

Fiîndcă plasarea aceea aeriană la capătul evoluției speciei e postulat de luarea la cunoștință de inadecvarea speciei la triumf, la sublim: „Din punctul de vedere al organelor de cunoaștere, ca și celelalte specii de pe Pămînt, omul este o ființă discontinuă (...) În genere, toate ființele de pe Pămînt sînt complementare, și numai în totalitatea lor pot constitui organul continuu care să perceapă totalitatea existenței materiale în cosmos“. Iar plasîndu-se, fie și negrăit, la capătul seriei de scriitori români, poetul își pune problema rezistenței comunităților culturale mici la cele mari, internaționalizate. Și pentru că mișcarea de foneme generale și internaționale pot da cuvinte naționale îi este geamănă credința în mișcarea inversă.

De aici sensul profund moral al felului cum, întrebînd în sus, Nichita Stănescu se situează în cultură. Este celălalt sens fundamental, care ne lipsea.

Irina ANDONE

Nichita Stănescu, *Fiziologia poeziei*, Ed. Eminescu, 1990.

1. Confluente literare, 1966
2. Cărți, autori, tendințe — 1967
3. Cică niște cronicari... — 1970
4. Selecție din selecție — 1972
5. Agârbiceanu și demonii — 1973
6. Confluente literare — 1976

7. Explorări în actualitatea imediată — 1978
8. Noi explorări critice — 1982
9. Nuvela și povestirea românească în deceniul 8 — 1983
10. De la imperfect la mai puțin ca perfect — 1987

## DICTATURA IDEALĂ. UN MODEL



ualitatea în care pare să se complacă Cornel Reg-

man e mult prea evidentă pentru a nu deveni suspectă. În spatele academicianului robind un stereotip discurs de recepție se află jovialul care intervine mereu la momentul oportun, descărând frunțile și trezind din moțaiala extatică. Faptul nu ar fi ciudat în sine decât în măsura în care este considerat un atribut natural și nu un artificiu de ieșire pe piață. Or, acest lucru s-a și întâmplat în cazul criticului. Din direcții diverse se semnalează cu certitudine „doi Regman” în unul singur. În *Contrapunct*, Ion Simuț îi denumeste monoton-academicul și alert-ironicul, dar foarte tirziu în comparație cu Marin Preda care, în vremuri apuse, observase deja că la foiletonist „dispoziția ludică se acordă cu tipicaria filologică”. În fine, Ioana Pârvolescu crede că Regman îmbină două dimensiuni în excursurile sale exegetice, „ironia critică”, cum le spunea ea, gândind pe ultima, probabil, în înțelesul ei preistoric, savant-elitist.

— În ce privește această „a doua natură”, a criticului, cea ultrajovială, îmi exprim, dacă se poate, serioase rezerve. Nu că ea n-ar exista de fapt, acest lucru e evident pentru toată lumea. Însă undeva, în subteran, ceva freamătă subversiv, trădând-o mai mult ca pe o propagandă electorală decât ca pe o realitate în sine. Acest „ceva” e, neîndoios, academismul guvernant, maioreseianismul în forma lui cea mai clară, care nu rămâne doar subteran, ci acționează autocratic (dictatorial) pe întreg cuprinsul actului critic. Zvircolirile jovialului rămân simple „acte ratate”, aducând, de departe, cu tentative repetat-eșuate de lovitură de stat (sau de cronică literară). Oricum, cert e că totalitarismul „academic” nu înăbușă aceste simpatice izbucniri, întrucât ele asigură profitabile accesorii „politice externe” a criticului, unul dintre ele,

și cel mai important, fiind iluzia de democrație a stilurilor; știut este că publicul larg votează în general cu calamburile frivol-gazetărești, mai degrabă decât cu academismul inchizitorial. Ceea ce ar părea totuși interesant în această întreagă manipulare e rezultatul. Masca pe care savantul, în cele din urmă, și-o autocreează nu este una clară, indubitabilă, gen *Commedia dell'arte* să spunem, ci dimpotrivă, ambiguă, de o complexitate aproape paradoxală. Ne putem imagina, de pildă, o gură întinsă într-un zîmbet exhaustiv pe o față crispată de seriozitate.

De aceea, am preferat să nu mă las pradă iluziilor publicitare și să deschid această nouă carte\* a criticului cu sentimentul premergător parcurgerii unui curs de lingvistică generală, predat la Universitatea din Iași. Acum, la sfârșitul lecturii, mă bucur mult că nu am fost trădat în impresiile mele inaugurale.

Principiul cronicii literare este, la Cornel Regman, cel clasicizant: preponderența explicativului asupra analiticului. Încă din acest stadiu preliminar rigurozitatea ia forme autocratice. Criticul lucrează după „rețetă”, metoda părindu-i-se infailibilă, încît pur și simplu o singularizează. Evidența ei merge pînă acolo încît criticul atent poate descifra ușor etapele demersului interpretativ tip Regman, etape, în general, imuabile. În faza unu se încearcă o introducere în determinismul intern (opera) și cel extern (cadrul cultural) care a dus la această nouă operație. (N.B.; trebuie precizat faptul că acest nou volum al criticului e, în cea mai mare parte a lui, o culegere de foiletoane). Minutiozitatea e atât de desăvîrșită, încît complexează, inhibă pe autorul discutat. Tabla de materii poate deveni oricînd un argument covîrșitor pentru o anumită teză, la fel o sintagmă care se repetă la mai multe din titlurile unei epoci (p. 160). Urmează faza descriptivismului acerb, în care pînă și finalurile de paragrafe sînt tratate ca avînd însemnătăți speciale: „Curios este că Gheorghe Grigurcu a simțit într-un caz nevoia să dea — tot sub forma comunicatului abreviat (cele

4 pagini!) — sinteza, de astă dată paradisiacă, pe paragrafe care se închid ca niște paftale” (p. 163). În fine, avem momentul analizei lingvistice și stilistice la fel de descărăntă pentru subiect, în scrupulozitatea ei (p. 173). Toate însă sînt unite de un liant călăuzitor. Niciodată nu face cronicarul imprudență să pornească în anevoiosul drum fără un *nexus* (cum îi place chiar lui să-l numească) ce polarizează toate energiile și unifică multitudinea de disponibilități. Spre exemplu, „firul roșu” în cronică despre Grigurcu este sinteza ca aspirație a spiritului critic. Finalul e retrospectiv, aducînd pe cititor la teza inițială, nepierdută o clipă din atenție: „Totul e ca-n viitoarele sinteze ale criticului această dispoziție și această acuitate proprii expertului să fie cit mai echitabil repartizate” (p. 173).

Un argument și mai elocvent în favoarea dictaturii mascate a academismului mi se pare tratamentul distant la care criticul supune generația optzecistă. Dacă vrem, prin spirit, reprezentanții acestui val sînt omologii naturali ai laturii artificiale a personalității criticului, echivalenții „măștii” cum ar veni, promotorii unui anume libertinaj estetic. Este binecunoscut faptul că postmodernismul a adus o înviare nouă atît a artistului cît a intelectualului, a „memoriei culturale” de care vorbește E. Simion. Atitudinea francă a lui Regman față de acest fapt implică, evident, adevărul despre aparenta dualitate. „Tărășăturile comunitare (ale generației '80, n.m.) sînt din speța unui infatigabil neodadaism” (p. 263). În fapt, e vorba de un „teribilism 1980”, „semn distinctiv al întregii confrerii”. Singurul lucru îmbucurător pentru citiva din reprezentanți ar fi că încep să se individualizeze, simțind cum „uniforma generației a devenit cam scurtă și strînge la subsuoară” (deși în altă parte se spune că cel puțin criticii optzeciști nu au depășit faza promovării în corpore, p. 303). Însă dandysmul de ansamblu, dincolo de individualități (Cărtărescu, Taru ș.a.), nu concordă structurii riguroase Regman. Cu toate acestea, el e exersat din motivele știute. Cronică despre Alex. Ștefănescu („criticul sinucigaș”) și *Interviul cu mine însumi* (unde, transbordat la 1850, foiletonistul se imaginează recenzent al lui Bolintineanu, realizator de interviuri cu Bălcescu și Russo privitoare la paternitatea *Cîntării...* etc.) sînt simptomatice. Cu o mențiune: ele vin mereu în prelungirea a ceva, nicio dată sui generis. O nesimțită „poliție” secretă le veghează draconic din umbră.

Codrin Liviu CUȚITARU

Cornel Regman: Nu numai despre critici, Cartea Românească, 1990.





**D**acă aş spune că Ramona Fotiade scrie o poezie virilă, aş putea fi „acuzat” de oximoron doar de partizanii delimitării (nule şi neavenite, de altfel), poeziei feminine ca o categorie aparte. În primul rînd poezia nu are sex; iar în al doilea, a confunda poetul cu poezia, e ca şi cum ai confunda moaşa comunală cu miracolul naşterii.

Virilitate pentru că R. F. a îmbrăcat straie bărbăteşti (vezi „text pentru seara de crăciun”), a înhămat la un atelaj de hirtie jumate-de-supra-realism-pe-jumătate-de-postmodernism-şchiop şi a pornit cu deosebită vigoare spre a elibera cititorul de inerţie. Se poate vorbi de supra-realism în această carte, datorită spontaneităţii imaginaţiei („un clar de lună se scurge / prin ţevăria bucătăriei / în tubul meu de neon” sau „un olog rotindu-şi bustul pe roţile” sau, şi mai elocvent, „tot ce-am trăit şi am uitat continuă să / existe în amurgul acela hidropic / prietenii mei dispăruţi decupaţi din jurnale / chiar dimineaţa cînd am inventat realitatea / mai mult din teamă că nu se mai petrece de a-

cum încolo nimic”) şi supralicitării elementelor iraţionale şi subconştiente (vezi „text la gradul doi de alianţă” şi întreg ciclul „autobiografiei”, de asemenea „cronofagia” şi „fragment”, unde putem citi: „aşa cum visînd întîmplările ni se întînesc peste noapte / recompun în parcele disparate / realitatea pentru ziua de mîine”). Imaginile şochează de cele mai multe ori la R. F., realitatea fiind o expresie a visului, trăsătură definitorie a suprarealismului.

Postmodernismul la R. F. constă în filtrarea substanţei poetice prin contingent — o estompere a iraţionalului. Asta de la un text la altul sau chiar în cadrul aceluiaşi text, în condiţiile unui univers tematic foarte larg (în „granna”, în „steaua sudului” sau în „moartea va fi o parolă” — „pămîntul surpat se revărsa peste garduri şi / curentul împingea realitatea în faţă cu o viteză ameţitoare / magnetic sîi — nu obiectele ci imaginea lor absorbită / stoarsă şi scuipată în urmă ca o coajă uscată ca un stîrv / neputincios...” sau „paradisul începe cu uscătoria de rufe”). Un postmodernism şchiop, datorită unui oarecare iz conservator, reieşit din reorientarea spre Lirism, o caracteristică de fapt a noii generaţii de poeţi. Iată o mostră de lirism la R. F.: „răul e obscur durerea e cla-

ră / omaira sánchez izolată în milul crescut / peste zidurile fostului oraş / nici un strigăt doar ochii măriţi de speranţă / şi groază / au privit-o neputincioşi cu picioarele înfipite în malul abrupt / (fotografie reprodusă în ziare catastrofă cu iz comercial) / ai fi vrut s-o salvezi sau măcar să străbaţi / pînă la ea mlaştina călcînd ca un zeu peste valuri / de oase pietre şi carne”.

Dacă mai amintim că harnaşamentul atelajului de hirtie este asigurat de procedee (iniţiative, le-aş numi) stilistice bine strunite de autoare (de exemplu lipsa semnelor de punctuaţie, abstractizînd conţinutul şi multiplicîndu-i sensurile) şi că profunzimea discursului liric atinge deseori virtuozitatea („cei săraci cu duhul nu vor fi fericiţi / pentru ei cresc idoli de lemn în mîinile, în dinţii în ochii / vînzătorilor de miracole / pentru ei se smulg unghiile ereticilor şi nevino-vaţilor deopotrivă”), putem aprecia că prin expunerea acestui atelaj de hirtie, R. F. (care este şi o bună eseistă şi o voce emblematică a generaţiei bucoreştene „Universitas”) accede spre zonele înalte ale poeziei actuale.

Ramona Fotiade, „Un atelaj de hirtie”, Ed. „Cartea Românească” — 1990.

C. SAVIN

## ÎNTÎMPLĂRI SECADE

(urmăre din pag. 21)

de înregistrare şi de cunoaştere) şi, înrudită cu ea, ideea salvării prin înţelegere, ilustrată (instrument în acelaşi timp de înregistrare, ilustrată de copilăria celui vis fără somn, acelei întîmplări secunde. În realitatea minţii mele totul, ideile, străfulgerarea, întîmplarea cu amintirea tuturor senzaţiilor care o însoţeau a durat cîteva secunde, un minut, două cel mult, în timp ce transcrierea pe hirtie durează pe trei pagini (pe care le-am scris în mai multe ore!) Cum să susţin că între timp, la masă abia se mai rostise o replică, sau poate se înghiţise pur şi simplu o dată sau de două ori în tăcere. Ceea ce mă supără cel mai mult la scrierea prozei este această încetineală, faptul că descrierea unui gest, de exemplu, poate să dureze mult mai mult decît durată reală a gestului, încît am viziunea eroului despre care e vorba rămînînd neclintit cu mîna în aer pentru a aştepta să fie ajuns din urmă în descrierea mişcării.

Între timp, zîmbind ironic cu ochii şi chiar strîmbîndu-se puţin. A. tăia din checul pe care

il adusesese şi despre care ştim cu toţii dinainte de a-l gusta că e minunat, nu era pentru prima oară cînd mîncăm un chec făcut de A., dar de fiecare dată descoperirea — pe care o ştim dinainte — ne umple uimirea: A. era ultima femeie despre care să-ţi poţi imagina că ştie să facă un asemenea chec. De altfel zîmbetul şi strîmbătura ei ghiduşă şi sarcastică în acelaşi timp, chiar asta putea să însemne, că da, e uimitor, nu prea se potriveşte cu ea însăşi, dar uite că totuşi e un chec bun, făcut chiar de ea. În timp ce-o priveam mi-a dat prin minte că mi-ar fi plăcut să ajung să am faţă de cartea aceasta sentimentul pe care îl are faţă de prăjitura aceea: de mirare puţin ironică (autoironică), de admiraţie şi chiar de confuzie (nu cred că ar fi în stare să spună exact cum l-a făcut). Am spus cu voce tare ceea ce-mi trecuse prin minte şi toată lumea a ris:

— Pentru asta trebuie mai întîi să-l scrii — a spus R. care cunoştea deosebiră dintre senzaţii şi pagini. Iar P. a început să povestească despre demolări.

# podul de flori

Nu credeam să-nvățăm a edita vreodată „Dacia literară“, într-o formulă nouă, serie ieșeană, la 150 de ani de la apariția primului număr.

Ne propunem cu această rubrică să prezentăm, în fiecare număr, câte un scriitor (din Moldova de peste Prut) mai puțin cunoscut la noi și câte o carte apărută la Chișinău.

Rugăm, pe această cale, confrății noștri să ne expedieze colaborări, reviste și cărți. Pe de o parte le vom consemna în revistă, pe de altă parte ele vor intra în fondul Muzeului de literatură, alături de celelalte valori patrimoniale ale culturii naționale.

Lucian VASILIU

## POEȚI DE PE VREMEA LUI EMINESCU

Volum apărut la editura „Literatura artistică“, 1990, Chișinău



Înt antologați 18 poeți. De la Nicu Gane la Vasile Pogor și Iacob Negruzzi (toți trei, cîndva, și primari ai Iașilor), de la Veronica Micle la Matilda Cugler - Poni. O carte elegantă, cu prefață și note de Eugen Lungu. Cu alfabet latin... Redacția științifică aparține unui competent și neobosit cercetător: Pavel Balmuș. Tiraj; 20.000. Prețul: 1 rublă și 20 copeici.

Un volum polemic, dezinvolt. Parcurgîndu-l, ne convingem încă o dată de prezența tutelară, în textele ficărui poet antologat, a lui Eminescu. Iată cum începe „Idealul“ lui A. Naum:

„Ideal ascuns în ceriuri ! culme adum-  
brită-n stele !

Rug ce-ai ars în al meu suflet ca tămîia  
pe altar !

Flacăra nemistuită, visul lacrimilor  
mele !

Printre veacurile stinse eu te caut cu  
amar !...“

Fără să bănuiască vreodată că locuința din Iași, gazdă a multor nopți junimiste, va deveni într-o zi sediul Muzeului de literatură română (variantea ieșeană), Vasile Pogor, junimistul (a nu se confunda cu tatăl, tot Vasile Pogor, demnitar, poet și traducător de la începutul secolului al XIX-lea), scria în „Pastel de marchiză“ (în Franța studentiei, loc de unde s-a întors cu gîndul de a-l traduce pentru prima oară în limba noastră pe Baudelaire):

„Depart de-a mea mumă, depart de-a  
mea țară  
Pe cînd în Paris încă m-aflam eu locuind,  
Prin vechi'e muzee primbam adeseoară  
Junețea mea visîndă, trecutul studiînd...“

Antologia cuprinde multe poezii cu „dedicațiune“: pentru Ștefan cel Mare, Mihai (Viteazul), Alecsandri, Maiorescu, Eminescu, dar și pentru Ossian, Werther sau Faust, pentru domnișoara Cavadia, doamna P.V. etc, etc. Chiar un text închinat lui... Dumnezeu, de ulterior hulitul D. Petrino... Lacrimi, „desperări“, p'ecări, doruri, rugăciuni, idile și balade, epigrame și sonete, satire și pasteluri...

Sînt, de asemenea, detectabile și delectabile, motive și teme eterne ale poeziei noastre: mama, plopul, luna, Danubiul, Oltul, Crișul Carpații și... Basarabia (în varianta lui T. Șerbănescu, național-ecologistă, din care cităm, încheind invitația noastră la lectură) :

„Jos Prutul trist răstoarnă adînci și  
tulburi valuri  
Parc-ar purta în sînu-i un sufletesc  
năduf,  
Se poate - flori, se zice, creșteau pe a  
lui maluri,  
Acuma însă crește tot papură și stof.

Rîu românesc odată din cap pînă-n  
picioare,  
Pe verzile lui maluri veneau adeseori  
Și-n undele lui limpezi își leșiau la  
soare  
Cămeșile lor albe, vai ! două țări surori.“

## CREZI TU

Crezi tu că toamna-i numai pentru murit  
de unul singur ?  
Crezi tu că luna-i numai pentru răsărit  
sub masca de ceară cu tresăriri fulminante ?  
O, iată copacii se luminează,  
crescînd în sus tăcerile noastre  
cu miros de glicină

Sîntem mai mult decît se știe,  
dincolo de trandafirii lumii  
roșii și negri

Aici ne aruncăm făptura,  
dincolo ființa în furcile caldee.  
Și totuși, ce se vede  
ți-ar plăcea să fie  
sînge al istoriei tale  
mușcînd floarea de salcîm.

## ÎNTOARCEREA REGELUI

Lam-lem, lam-lem  
vine regele Epitalem  
lam-lem  
frate cu Harlem.  
Are trei coroane una peste alta  
sfîințite-n mir la Malta  
lam-lem  
vine regele Epitalem  
lam-lem  
frate cu Harlem

Cu sarica de oseminte  
răstignite,  
cu ninsori moștenite  
din ceruri prigonite  
lam-lem  
frate cu Harlem,  
vine cu răpusul cîine Fox  
mort în foc de echinox

Lam-lem  
vine regele Epitalem  
lam-lem  
Lam-lem  
vine regele Epitalem  
lam-lem  
frate cu Harlem  
vine cu ochii bătuți în ținte  
ca să-l ținem mînte ;  
cu buha șuie  
iată-l malul suie,  
lam-lem

vine regele Epitalem  
lam-lem  
frate cu Harlem  
să-l întîlnim la marginea mării  
la masa tăcerii  
lam-lem.

## NU ȘTIU ÎN CARE ERĂ

Poate că m-am născut în altă eră,  
barbară adormire pe ruinele unei cetăți  
unde, din măruntaiele luminoase ale  
cerului,  
mă admirau morții ;  
umbra lor — cuvinte înfricoșătoare de zei

Poate dorm în rîul altei lumi  
ce va tresări odată și va arunca la mal  
sate, orașe, mori, linii ferate, mașini  
și alte semne omenești

Poate că Daimonul în elementele sufletului meu  
și-a pus capăt zilelor  
și gura clepsidrei își varsă nisipul ;  
iată, îmi ajunge la umeri, pînă la ochi duna  
și nu știu în care eră am tresărit.

## RECVIEM

Care-i acolo, în casă ? S-a trezit și urlă și zbiară  
și trage să moară în acest Recviem ?  
Din care pom ai gustat și scuipi gustul acesta amar  
peste inima asta de zeu, frămîntată de miresme și  
noroi ?  
Taci odată, acolo la marginea lumii.  
Alte cuvinte n-ai pentru făptura suferinței tale ;  
iată vraciul Sisif vine, cu înțelepciunea lui,  
sparge fereastra și dă pietroiul jos, acest cuvînt,  
despărțit de foc cu limba mea.  
(Aici te compui poem în plină credință  
nu, nu, aici nu e loc de vorbe deșarte).  
Nu mai urla și nu mai zbiera din măduva conștiinței,  
scuipă odată pe jăratecul de sub unghii,  
ce-ți dă transparența ingrată  
a acestei lumi care nu-i pentru tine creată.  
Vraciul Sisif după trei nopți de gîndire  
coboară Muntele Măslinilor..  
Nu mai urla și nu-ți mai frînge mîinile —  
săracă fiară, fără seamăn,  
cumplită și îndoielnică ființă..  
Și totuși nu mai urla și nu mai zbiera  
atît de coerent.  
Sisif e vraciul ce ne aduce fructul acela  
din care mulți n-au mușcat, dar vor să muște..  
Rar bate toaca, din alte vremi  
trist se sfîrșește acolo  
sub frunzișul albind pe coline în legea cumplită.



## ZODIA LUI HERMES

1

ncă din primele decenii ale veacului trecut, la noi, ca și aiurea, se călătorește ca nealtecindva. Era de altfel inevitabil acum cind, țările române deschizindu-se tot mai mult spre civilizația luminilor, se înteește procesul de integrare în spațiul spiritual european. Plecat de la porțile Orientului, călătorul nostru pătrunde, timorat la început, pe porțile Occidentului. Evenimentele care au loc (conflicte militare, în zonele fierbinți, ducind la semnarea unor tratate cu bătaie lungă), căderea unor bariere (nu numai vamale), mișcările de idei și de forțe, din vechia Luteție și pînă în Crimeea, au, printre alte urmări, și pe aceea că, de la an la an, sporește circulația dintr-o țară într-alta. În lungul și de figuranți pe scena turnantă a acelor vremi distingem monahi ce duc mesaje la minăstiri îndepărtate, pelerini urmindu-și misticul imbold, ost și în solda unor armii străine, negustori cu daraveri prestante, inși obscuri împinși de interese numai de ei știute. Boieri cu stare merg la cură — e și o cură de inedit —, la izvoarele termale sau se plimbă că așa e moda sau așa le vine cheful. Mulți tineri pleacă la studii, în capitala Franței mai cu seamă. Oameni de bine (cînd nu sînt, pur și simplu, snobi) își procură cărți și reviste străine. Apar, asezonate cu știri din lumea întregă, gazete, la Iași și la București (1829). Se fac, în fine, tot mai multe traduceri, cererea de lectură impunînd preluarea a fel de fel de impresii de călătorie (cu preferință netă pentru autorii francezi). Orizontul lăuntric intră în rezonanță cu orizonturile din afară.

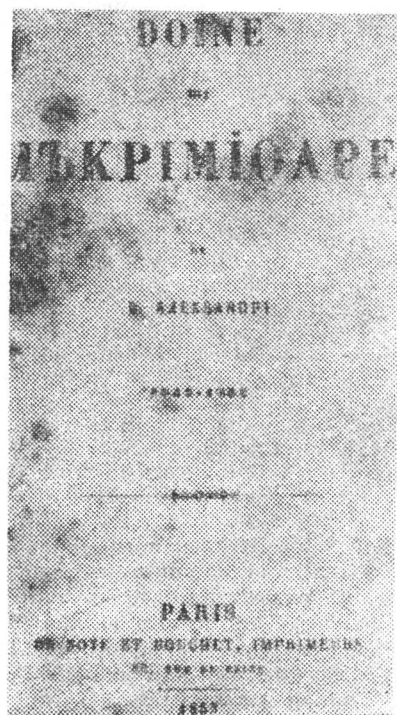
„Însemnarea călătoriei” lui Dinicu Golescu poartă, prin „schimbarea la față” (G. Călinescu) a marelui logofăt, o semnificație simbolică. Sem-

nificație izvorînd dintr-un întreg complex de motivații. Urgența necesității de autodefinire, prin confruntare — exercițiu iluminist — cu alte entități etnice, cu alte modele sociopolitice și culturale. Scotea de nou, într-o lume care își dezobstruează canalele de comunicare. Nevoia de a respira, într-o indispensabilă gimnastică de regenerare, un aer proaspăt, cu fața spre cele patru zări. Dar mai ales spre soare-apune. Dacă, pînă către mijlocul secolului, itinerariile spre Orient, un Orient redescoperit de romantism, sînt preponderente, după aceea tot mai multe drumuri se îndreaptă spre Apusul de unde ne vin „luminile” în dimineața epocii moderne. E un curent (de idei, de simțire, de presimțiri), care mină, încă mai de mult, într-acolo, de la vlădică (Gr. Țamblac) pînă la opincă (Badea Cârțan). Călătoria, depășind curînd momentul ingenuu, se înscrie într-o zodie a lucidității.

Rod al unui proces, tot mai zorit, de individualizare, memorialistică, acest gen „impur”, „cu granițe nedefinite” (Paul Hazard), se înfiripă, în plină ecloziune a eului (Al. Duțu: o „afirmare a subiectivității”), după un răstimp de nebulozități și compresii. Eul memorialistic, firesc, se caută pe sine (sinele profund, dar și sinele de relație), ceea ce nu înseamnă că realitățile sînt în vreun fel oculte. Dimpotrivă, ele îl circumscriu și îl legitimează. Memorialul călătorului nostru va avea, nici nu se poate altfel, ca fond de idei („ideile de naționalitate”, de continuitate, de propășire), ca gest intelectual și atitudine sufletească, un distinct conținut (și un accent) autohton. În voiajele prin țară și prin străinătate (itinerariile balcanice ale lui D. Bolintineanu, I. Maiorescu, P. Vulcan ș.a., itinerariile italiene, la „maica” Roma ș.a.m.d.), în expediții printre atitea „urme” ale trecutului, mărturii străvechi (urcînd pînă la „civilizațiunea dacică”) ale etnogenezei, acest călător, însoțit și ocrotit de „fantasma” patriei, e conștient că, pe o traiectorie

circulară, întreprinde un „pelerinaj de patriotizm” (G. R. Melidon). Este, pe felurite căi (călătorie în trecut, călătorie arheologică „daco-romană”, călătorie etnografică), o întoarcere la mază. Un pelerinaj către îndepărtatele sorginți. Între mai multe stadii temporale, un continuum de spiritualitate.

Călătoriile urmează, nu însă pentru multă vreme, cursul strict al orizontalității. Iluminismul stimulează interesul pentru comerțul de idei și pentru valorile puse în slujba tuturor. Pașoptismul, cu suflul lui european care răstoarnă atîtea îngrădiri, resuscită trecutul, proiectîndu-l, peste un prezent judecat cu asprime, într-un viitor auroral, care dă aripi reveriei. Exaltările, de simțire romantică, nu obligă la o desprindere de real, așa încît spiritul



critic se exersează în voie, cu ver-  
va pe care i-o asigură tendința ex-  
travertită a memorialisticii noastre.  
Ieșit din bătăie și îngrăditură, că-  
lătorul român are un „tic” după  
care putem să-l recunoaștem: a-  
runcă mereu o uitătoare peste umăr.  
Altfel spus, tot ce descoperă, el  
raportează (folosind, întâi, compa-  
rativul de inferioritate) la stările din  
țară (D. Goleșcu ș.a.). Conștiința de  
sine, la care accede, se fortifică și  
prin orgoliul ascendenței. Italia este  
pământul „clasic” unde erudiția, du-  
blată de instinct, a cărturarului ar-  
delean (moldovean, muntein) află  
„uricul” (Gh. Asachi) mindrei obir-  
șii. Recunoscându-se — prin călătoria  
în trecut — locul în istorie, româ-  
nului năzuiește, ca un „punct de  
cinstă” (G. Barițiu), să și-l fixeze și  
în lumea zilelor lui. Linearitatea  
călătoriei pozitiviste (un alt nume  
pentru reportajul descriptiv: obi-  
ceiuri, așezăminte, mentalități) se  
conturbă sub tensiunea unor medi-  
tații (sociale, istorice, filosofice), u-  
neori naive, alteori fulgerate de în-  
trebări și îndemnuri, într-o ascen-  
dăntă retorică iluministă. Semnal  
de alarmă: „Vremea este a ne deș-  
tepta!” Călătoria va să însemne,  
negreșit, și „deșteptare”.

Ce pricini pot face dintr-un, până  
mai ieri, pașnic cetățean un vin-  
tură-lume? Între idealism și prag-  
matism, un evantai întreg. Gh. A-  
sachi deschide evantaiul: „sănătate,  
lumină au distracție”. Dacă nu  
se află într-o misiune (C. Negri și  
D. Ralet, la Constantinopol) și nu  
urmărește numai „lăfărea cunoștin-  
țelor” (expresia lui I. Codru Drăgu-  
șanu), atunci, pentru neliniștitul  
mînat de un „dor nespuse de ducă”  
(I. Ghica), voiajul poate fi un mi-  
nunosat prilej de deconectare (N. Fi-  
limon: „cel mai bun mijloc de dis-  
tracție”) și chiar de terapie sufletească  
(V. Grozescu: „Ce fericire,  
ce vindecare pentru un suflet zdro-  
bit...”). Abstragere din fluxul tim-  
pului și regăsire de sine (B. Dela-  
vrancea). Va fi fiind și o predesti-  
nare (I. Negruzzi, „împins de o pu-  
tere nevăzută...”). O transă — sau  
o beție (Gh. Sion: „plăcerea călătoria-  
rii este beția mea”). Care însă nu  
alungă în uitare trecutul, „poezia  
călătoriilor cu poșta de odinioară”  
(N. Gane). „Poesie” burlescă, sub  
pana lui V. Alecsandri sau I. Ghica.  
Burlesc de văleleu la alții (I. Go-  
lescu, P. Ghica), dăluți în „căruta  
poștei” care aleargă în draci, tocind  
și nervi și mădulele. Vehiculul poa-  
te fi același, călătorii sînt cei care  
diferă.

Unii sînt, probabil și dintr-o ca-  
rență a imaginației, adevați la o-  
biec. Alții se inflamează liric, ceea  
ce duce la disoluția peisajului sub  
un spot de năzăreli, un introvertit  
cultivă subiectivitatea imaginii, ex-  
travertitul, mulțumindu-se cu sem-  
nificatul, e gesticulant și de multe  
ori euforic. Sînt, printre ei, timizi  
și răzbătători, naivi și hîrșiți, exal-  
tați și sceptici, sensibili și nepăsă-  
tori, voluptuoși și cîrțitori, încrun-

tați și rizăreți, pesimiști și optimiști.  
Realisti și imaginațivi. Care, cu pi-  
cioarele pe pămînt. Care, cu capul  
în nori.

Opțiunea de căpetenie a memo-  
rialisticii de călătorie, despărțind  
apele (fluidul imaginației) de uscat  
(descriptivismul arid), va fi să fie  
prin urmare aceea dintre real și i-  
maginar. În această polaritate se  
decid și limitările și disponibilită-  
țile ei. Nu după vreo normă ima-  
nentă genului, ci după natura in-  
spirației și capriciul inspirației  
autorului. Cine știe povești, suprali-  
citează elementele fabulației, pre-  
lucrind mai mult sau mai puțin ar-  
bitrar donația unui real care nu-și  
mai încapă în sine. Călătorul pozi-  
tivist, loial cu adevărul la care co-  
tizează, se obiectivează, arătînd lu-  
crurile — „așa cum sînt și cum  
le-am văzut” (Gh. Sion), care se  
recomandă: „un scriitor și un tu-  
rist veridic”, însălin „conspete”  
care să servească de „călăuz”, fe-  
rindu-se de „basme” și „fantasii”.  
Astfel, în formule nude, își cucerește  
un statut de strictețe denotativă,  
„reportajul”.

S-ar spune, „o victorie a realității  
asupra imaginației” (V. Alecsandri).  
O biruință care, însă, în mecanica  
proceselor corelative real-imaginar,  
nu poate fi decît vremelnică. Pen-  
tru că, iată, simptome ale unui com-  
plex narativ se fac simțite, uneori,  
pînă și în intonația impersonală a  
călătorului „veridic”. Oricum, „re-  
porterul” se situează la antipodul  
călătorului epic, doritor de escapade  
pe rutele imaginărilor (C. Ho-  
gaș: „pe drumul subiectiv...”). Rute  
care serpuiesc, încoace și încolo,  
între nonfiecțional și ficțional. Toc-  
mai de aceea, înainte de alte proce-  
duri de atac (încadrare istorico-li-  
terară, valorizare estetică, aproxi-  
mări comparatiste), ceea ce ne-a  
preocupat a fost mecanismul gli-  
sării între real și imaginar, meca-  
nism esențial în devenirea — întru  
literaritate — a relațiunii de călătoria-  
rie.

Între gradul zero al denotației și  
„oarecare grad” (I. Codru Drăgu-  
șanu) al invenției epice, simbioza (dar  
și conflictul) realului cu supracrea-  
tul este un proces activ în aproape  
toate momentele călătoriei lite-  
rare. În voiajul ingenuu, uimirea  
pricinuieste capitularea inocentului,  
buimăcit de nemaivăzut. Credința,  
întorsă în superstiție, populează  
cu năluci pelerinajul sacru. Orien-  
tul, desi fixat adesea în optică de-  
mitizantă, este încă privit, prin cons-  
sens romantic, ca un „leagăn măreț  
a imaginației și a poeziei” (M. Ko-  
gălniceanu). Trecutul îndepărtat,  
scăldat în feeria legendei, se di-  
vulgă ochiului dilatat de tulburarea  
unor revelații printr-o piclă de „re-  
miniscente” solicitînd „urzirea fan-  
taziei” (Gh. Asachi). În călătoria „cu  
un scop științific” (A. T. Laurian),  
hotărîtă să despreuneze „fabula” de  
„adevăr” (M. Kogălniceanu), funcția  
imaginarului, atît timp cît nu se  
perturbă în îndoielnice, „fabuloase  
și himerice nașteri ale fantasiei”

(Gh. Săulescu), este una compensa-  
torie, completînd lacunele informa-  
ției documentare. În decurul real,  
călătorul livrează ezită între aprio-  
rismul persistent și descoperirile ce  
de multe ori îl dezminț. Alegoria  
replămădește cu dichis realul sau,  
fluidificîndu-l în oniric, îl distilea-  
ză în alambicul ficțiunii. Extazul,  
sărbătoare a simțurilor, și reveria,  
care reconstruiește în fantasmatic,  
fac să apară, în călătoria în na-  
tură, poeticul echivoc: „între vis și  
aieve” (C. Hogaș). O experiență du-  
ră, cum este aceea a exilului, ex-  
pune eul vulnerabil al pribeagului  
unor agresiuni ale imediatului ostil,  
prilejindu-l căderea în primăvară.

Multe călătorii au, prin urmare,  
un dublu al lor, un pandant în i-  
maginar. Infidelitatea, voită sau nu,  
a istorisirii, fluxul asociativ, ținînd  
în extravagant și neverosimil, nă-  
scocirea impenitentă, imprimă textu-  
lui o mobilitate ce deplasează me-  
reu, uneori derutant, liniile de ho-  
tar. O dezmarginire pregătind, cu  
siretlicuri și candori, o mică-mare  
fiecșă a imaginărilor. Imaginarul,  
ca bucurie pură a evaziunii în ne-  
tărmurit. Dar și un imaginar ca  
formă de compensare a unor insufi-  
ciențe ale realului.

A se aservi realului e, nici vorbă,  
o soluție străină călătorului imagi-  
nativ. Traiectul său undulează prin  
arcele „romantismului fantastic”,  
intersectează locuri cu un „nimb  
mitic” (Iosif Vulcan), pierdute încă  
în „negura îndepărtată a poveștilor”  
(T. Bule). La ce bun realismul  
prozaic” (G. I. Ionescu-Gion), cînd  
mult mai profitabil, dacă nu în or-  
dinea cunoașterii, atunci în aceea a  
trăirii, este „să te lași cîrmuit nu-  
mai de propria ta imaginație” (Gr.  
D. Pencioiu). Febrilitatea unui a-  
semenea proiect se poate nutri și  
din substanța lirică a reveriei.

Imaginea grafică a stilului nonșan-  
lant de călătorie e un contur de li-  
nii frînte. O preumblare „fără scop  
nici țel”, „fără marș-rută hotărîtă  
de înainte” (V. Alecsandri). Rătăcind  
cu pas ușor, „la pronia întimplării”  
(C. Hogaș), spre „lumea fanteziei”  
(V. Alecsandri). O aventură care,  
la urma urmei, se poate face, „fără  
osteneala drumului” (C. Negri), și  
într-un „jeț” (A. I. Odobescu). „Vo-  
iajul în jîț”, una din desfășările  
lui V. Alecsandri... Călătorii cu gin-  
dul, potrivit „caprițiilor vremnice  
a inchipuirii” (V. Alecsandri). O  
grătioasă emblemă a acestor impre-  
vizibile zig-zaguri este, la Odobescu,  
capra neagră sîrînd din stîncă în  
stîncă. Capriccio... Sînt, în manieră  
aleatorie, capricii pentru „imagina-  
țiune”.

Călătorul romantic, fie acesta He-  
liade, C. A. Rosetti sau Alecu Russo,  
își convertește itinerarul diurn într-o  
experiență interioară. O privire sen-  
zuală și neapărat subiectivă descom-  
pune, în scilpete de nuanțe, peisajul  
pentru a-l remodela, cu nestînje-  
nite libertăți asociative. Mișcarea se  
face sens, notația devine conotație,  
într-un cod care recurge la princi-  
piul alternanței. Universul vizibil

și acela nevăzut stau, în gramatica suplă a imaginarului, sub emisia de unde interferente ale unor impulsuri contrarii. Anxios sau jovial, spontan sau dimpotrivă, meditativ sau poetizant, romanticul se împrietește cu hazardul înainte de a pleca la drum și ar putea să părăcă năci un scop imediat nu-l înlănuțiește de concret. Fascinat de origini, ochiul săgetează departe, pînă în invizibil și imemorial. Romanticul înseamnă, și în „impresiunile de călătorie“, descălecarea în istorie, dar și descoperirea folclorului, a „comorilor etnografice, a acelor valori pe care și-a pus pecetea „sufletul românesc“. Oficierea sentimentului patriotic, într-un climat de puritate a emoției (călătoria „în seculii trecuți“, la Columnă ș.a.m.d.), face parte din ritualul memorialisticii noastre.

Pelerin cu gustul sublimului și patosul, secret ori retoric, al adevărului de esență, călătorul emotiv se cufundă, panteistic, în natură (Gr. H. Grădean); sau, ca într-un sanctuar, i se închină cu un fior, uneori mimat, de religiozitate (Al. Vlașu). În sinul naturii îmbietoare el se simte poet (C. Negruzzi: „Muntele e lăsat pentru poet și poetul pentru munte“) sau „intuind o „i-realitate imediată“, adoptă maniera reflexivității, fixînd îndelung, hieroglifice care punctează metaforic un „tablou“ de gen. Lumina prielnică acestor întrezăriri este aceea a amurgului, cînd „prospectul, acoperindu-se de o „culoare fantastică“ (Gr. Alexandrescu), își dezvăluie realitatea lui ascunsă. După feroarea pură a dimineții și bucuria solară a amiezii, elegia înserării, o „elegie fără sfîrșit“ (A. Russo). O prelungă inițiere în lumea celor ideale.

Însă existența la vedere, gîlgiind de sevele realului, bruiază zăbava „fantasiei“ în transcendent. Și temperază, pînă la contracarare, pletoarea emotivității. Nostalgia, reveria, instalarea în contemplație nu sînt, de bună seamă, predispoziții ale oricărui călător. O vorbă de duh, un giumbușluc, o trăsnaie, și castelul de cărți de „joc“ — jocurile închipirii — se surpă de îndată. Cu mai multă stăruință decît congene-

rul lui, peregrinul apusean, peregrinul român cantonează în sfera imperfectă a realului, a cărui tematică, fie și sub heraldica „închipuirii“, domină itinerarul său. Îl atrag și pe el (M. Kogălniceanu, I. Codru Drăgușanu, D. Ralet), dar nu neapărat în grilă romantică, contrastele (cu preferință „umită“ pentru enorm), în relieful geografic — precum și în peisajul moral. Clima, relieful, mediul, ce modelează „caracterul“ unei nații, sînt, pe urmele D-nei de Staël și ale lui Montesquieu, luate în discuție și uneori chiar „teoretizate“.

Descriptivul, analiticul, entuziasmul fac loc acum și moralistului. Natură, da, dar „natură morală“ (N. Filimon)! Explorare, dar a unui interior sufleteș, zugrăvire, însă a trăsăturilor unei fizionomii. Și ce sînt acele „fețe umane“ dacă nu, în anticamera narațiunii ficționale, „obrazele“ unor personaje virtuale. Portretistica morală (D. Bolintineanu, D. Ralet, N. Filimon) se ramifică prin referiri la tipologia etnică (D. Ralet, I. Codru Drăgușanu), privirea distingînd — chiar și în „fizionomia“ unei poliții — de preferință nota pitorească, vecină cu noștimada. Cugetările au, sub tenta de eticism, un țile (cvasi)filosofic, de meditație „asupra lucrurilor omenești“ (G. Baritiu). Însă termenii acestor modalități sînt de regulă convenționali, elemente ale unei rostiri imitative. Inclinațiile călătorului nostru, ale călătorului-moralist pe care nu-l răvășește „fiorul metafizic“ și nici tărîmul abstract nu-l prea ademenește (în afară, de pildă, de un A. D. Xenopol), merg mai mult spre ludic. Maliția adaugă pigment unor scene care, cu personajele lor involuntar comice, se mulează, ca într-o commedia della vita, pe caricatural (la C. Negruzzi, D. Bolintineanu, Victor Vlad Delamarina). Desenul buf, se creionează, totuși, fără răutate. Sarcasmele sînt mai degrabă rare și, cu unele excepții, ele nu vădesc un fond mizantropic.

Innegurările survin ca un fenomen sporadic în universul psihic al călătorului pe care încercăm a-l portretiza (pe tinerii aflați la stu-

dii în străinătate și pe „căzușii“ rimși în exil i-am „uns“ călătorii). Exilul întrefine, e drept, o sumă de trăiri din care nu lipsesc stări-limită, frustrările singurătății și boala cu ecou sufleteș. Bolnavi i-maginar, ca în romanticismul apusean, nu avem însă în memorialistica noastră. Absorbit de lumea din jur, de o realitate diversă, forfotitoare, fistichie, peregrinul român, care e un moderat, temperament deschis și comunicativ, nu întîrzie în ipohondrii și autoanaliză. Conduita lui vădește o bună umoare și un echilibru care, expresie a prizei la real, se regenerează prin umor. Prin umor și, ca un blazon de finețe, prin (auto)ironie (V. Alecsandri, Odobescu).

Unii privesc și rîd, alții se fac de ris. Comici fără s-o știe sînt cîțiva suavi prostani. Cuviosul Venedict, cu bulimia lui pantagruelică, Enacachi Gane, cel speriat și de propria-i umbră, N. Rucăreanu, cu arșagul unui Tribunescu. Și alții încă.. Ceata pitorească a „comicilor“, nu chiar vestiți, ai memorialisticii de voia! Comicitatea presupune, de altfel, și ingenuitate, cu toate că ingenuitatea nu-i fatalmente comică. În ce-l privește pe „străinul călător“ (Z. Carcalechi), naivitatea lui e desigur reală, cînd nu-i, precum la I. Negruzzi, ironic disimulantă. Călătorul ingenuu, zăpăcit de realități pe care nu și le imagina, se situează, tipologic, la antipodul călătorului aventuros (de la Nicolae Milescu Spătarul pînă la exploratorii care se afundă în jungla africană sau descind, ca Emil Racoviță, tocmai la Polul Sud). Între extreme, un alai de figuri, tipuri, personalități (și personaje generice: Ingenuul, Evlaviosul, Pleziristul, Cărturarul, Umoristul ș.a.), acanți ai comediei umane pe care, mai mult decît oricare alt gen, o propune memorialistica (de călătorie). Provoacă risul (sau compasiunea), lumea pe dos e pentru călătorul nostru, moralist sau nu, un amalgamat „spectacol“. Actori (fără voce) în căutarea unui autor, „personajele“ întîlnite în atîtea drumuri și zări își pun pe chipurile fără chip măștile narațiunii. (Va urma)





# EXILUL SI Impărăția

EMIL CIORAN

## LA ȘCOALA TIRANILOR\*)



ine n-a cunoscut ispita de-a fi întâiul în cetate nu va pricepe nimic din jocul politic, din voința de a-i supune pe ceilalți pentru a-i transforma în obiecte, la fel cum străin îi va

rămîne și meșteșugul disprețului. Puțini sînt cei pe care setea de putere să nu-i fi încercat într-o măsură sau alta : o avem din naștere, ne este naturală, și cu toate acestea, la o privire atentă, ea prezintă toate datele unei stări patologice de care ne vindecă doar întîmplarea sau maturizarea lăuntrică, de genul celei săvîrșite în Carol Quintul atunci cînd, abdicînd la Bruxelles în culmea gloriei sale, a arătat lumii că excesul de oboseală poate genera scene la fel de admirabile ca și excesul de curaj. Oricum, anomalie sau miracol, renunțarea, sfidarea a naturii, a identității noastre, este un fenomen ce se produce doar în momente de excepție, caz-limită ce-l delectează pe filosof și îl descumpănește pe istoric.

Examinează-te în clipa cînd te muncește ambiția, cînd ești cuprins de fierbințeala ei ; analizează-ți pe urmă „accesele“. Vei constata că sînt precedate de simptome ciudate, de o căldură specială, ce nu vor înceta să te incite, să te neliniștească. Intoxicat de viitor prin abuz de speranță, te simți dintr-odată răspunzător ventru prezent și pentru viitor, în miezul duratei contaminate de fiorii tăi și împreună cu care, agent al unei anarhii universale, visezi să explodezi. Atent la tot ce se întîmplă în creierul și sîngele tău, aplecat asupra smintelii tale, îi pîndești semnele prevestitoare și i le îndrăgești. Izvor de frămîntări, de neliniști fantastice, nebu-

nia politică înăbușă inteligența, favorizînd în schimb instinctele și aruncîndu-te într-un haos salvator. La gîndul binelui și mai ales al răului pe care sperî să le poți face, vei înflori, vei jubila ; iar infirmitățile tale, printr-un adevărat tur de forță, printr-un miracol, te vor face stăpînul a tot și a toate.

În jurul tău vei observa o smintire identică la cei pe care-i roade aceeași pasiune. Atîta timp cit îi va stăpîni, ea îi va face de nerecunoscut. Sub efectul unei beții diferite de oricare alta, totul se va schimba în ei, pînă și timbrul vocii. Ambiția este un drog ce face din cel setos de putere un dement potențial. Acele stigmate, acel aer de fiară încolțită, acele trăsături neliniștite, însuflețite parcă de extaz abject, — cine nu le-a observat la sine și nici la alții, va rămîne străin de maleficiile și binefacerile Puterii, iad tonic, sinteză de venin și de leac atotetămăduitor.

Inchipuie-ți acum procesul invers : odată fierbințeala risipită, iată-te scos de sub puterea vrăjii, normal *peste măsură*. Orice ambiție te-a părăsit, deci nu mai ai mijloace să fii cineva sau ceva ; ești nimicul în persoană, vidul incarnat : glande și măruntaie clarvăzătoare, oase părăsite de iluzii, un trup invadat de luciditate, curățat de el însuși, ieșit din joc și din timp, agățat de un eu împietrit într-o cunoaștere totală *fără cunoștințe*. Unde vei regăsi clipa ce s-a ascuns ? Cine să ți-o redea ? Peste tot numai niște zăltați sau niște vrăjiți, o mulțime de anormali pe care rațiunea i-a abandonat pentru a se refugia la tine, singurul care a înțeles totul, spectator absolut, rătăcit printre amăgiți, pe veci refractar la farsa generală. Distanța ce te separă de ceilalți neîncetînd să crească, vei

ajunge să te întrebi dacă n-ai observat ceva ce le scapă la toți cei din jur. Revelație infimă sau capitală, conținutul ei îți va rămâne obscur. De un singur lucru ești sigur : că te îndrepti către un echilibru necunoscut, înălțare a unui suflet care s-a rupt de toți cei din jur. Chibzuit peste măsură, mai cumpătat decît toți înțelepții, — așa îți apare ție însuși... Iar dacă totuși semești cu apucații ce te înconjoară, simți că ceva infim în tine te va deosebi de ei pe veci ; această senzație — sau această iluzie — face că, deși mimezi aceleași gesturi ca ei, tu nu mai pui în ele același elan și aceeași convingere. Așa încît pentru tine va fi o chestiune de onoare să trișezi, — și singura modalitate de a-ți învinge „crizele“ sau de a le împiedica revenirea. Iar dacă pentru a ajunge aici ți-a trebuit nu mai puțin decît o revelație (sau o prăbușire), vei înțelege că cine n-a trecut printr-o criză asemănătoare se va înfunda tot mai mult în absurdul inerent rasei umane.

Mă-ntreb dacă s-a remarcat următoarea simetrie : pentru a fi om politic, altfel spus pentru a avea stofă de tiran, e necesar un dezechilibru mental ; pentru a înceta să fii, un alt dezechilibru se impune, la fel de imperios : oare nu-i vorba, în fond, de o metamorfoză a megalomaniei ? A trece de la voința de a fi primul în cetate la aceea de a fi ultimul, înseamnă, printr-o mutație a orgoliului, să pui în locul unei nebunii dinamice, o nebunie statică, o sminteală bizară, la fel de bizară ca renunțarea pe care o provoacă, și care, ținînd mai curînd de asceză decît de politică, nu face obiectul discuției noastre.

Dorința de putere fărîmițîndu-se de milenii într-o pudrerie de tiranii mai mici sau mai mari, care au bintuit în dreapta și-n stînga, pare să fi venit momentul ca ea să se adune, să se concentreze, pentru a culmina într-una singură, expresie a setei care a mistuit și mistuie globul, soroc al tuturor visurilor de putere, încununare a așteptărilor și aberațiilor noastre. Turma umană risipită va fi adunată sub paza unui păstor nemilos, un soi de monstru planetar în fața căruia popoarele se vor prosterna, cu o cutremurare aproape extatică. Odată universul ingenuchiat, un important capitol al istoriei va fi încheiat. Va începe apoi destrămarea noii domnii și reîntoarcerea la haosul dintîi, la vechea anarhie ; ura și viciile înăbușite vor ieși din nou la iveală și, odată cu ele, tiranii mărunți ai ciclurilor revolte. După marea robie, robia mărunță. Dar la ieșirea din acea sclavie monumentală, supraviețuitorii se vor mindri cu umilința și cu frica lor, și, victime de elită, îi vor slăvi amintirea.

Profetul meu este Dürer. Cu cît meditez la scurgerea vremii, cu atît mă conving că unica imagine ce poate să-i dezvăluie sensul este aceea a *Cavalerilor Apocalipsei*. Timpurile nu înaintează decît strivind sub tăvălugul lor mulțimile ; cei slabi vor pieri, cei puternici asemenea, și chiar acești cavaleri, în afară de unul. Pentru el, pentru înfricoșata lui faimă au pățimit și au

urlat veacurile. Îl văd crescînd la orizont și aud deja gemetele, ba chiar și strigătele noastre. Iar noaptea ce va pogori în oasele noastre nu ne va aduce pacea, cum a făcut-o pentru Psalmist, ci groaza.

Judecată după tiranii pe care i-a produs, epoca noastră va fi fost oricum, dar în nici un caz mediocră. Pentru a da peste unii de același calibru ar trebui să coborîm în timp pînă la imperiul roman ori la invaziile mongole. Lui Hitler, mai mult decît lui Stalin, îi revine meritul de a fi dat tonul acestui secol. El este important mai puțin pentru el însuși, cît pentru ceea ce anunță, prefigurare a viitorului nostru, herald al unei încoronări tenebroase și al unei histerii cosmice, precursor al celui despot la scară planetară ce va realiza unificarea lumii prin știință, al cărei rost nu e să ne elibereze, ci să ne înrobească. S-a știut acest lucru odinioară ; îl vom ști din nou într-o zi. Sîntem născuți pentru a exista, nu pentru a cunoaște ; pentru a fi, nu pentru a ne afirma. Cunoașterea, stîrnindu-ne dorința de putere, ne duce inevitabil la pierzanie. Geneza a intuit mai bine condiția umană decît filosofia și visele noastre.

Tot ce am învățat prin noi înșine, toate cunoștințele extrase din propriul nostru fond, le vom plăti printr-un plus de dezechilibru. Fruct al unei dezordini lăuntrice, al unei boli precizate sau vagi, al unei dereglări la rădăcina existenței, cunoașterea alterează structura unei ființe. Avem de ispășit pentru cel mai mic atentat la adresa acestui univers, făcut pentru indiferență și stagnare ; mai devreme sau mai tîrziu, ne vom căi că nu l-am lăsat neatins. Este un lucru adevărat în privința cunoașterii, dar și mai adevărat în ce privește ambiția, căci orice agresiune asupra altuia are urmări mai grave și mai imediate decît agresarea misterului sau doar a materiei. Începîm prin a-i face pe alții să tremure, dar ceilalți sfîrșesc prin a-ți transmite spaima lor. De aceea tiranii trăiesc, și ei, sub teroare. Aceea pe care-o va cunoaște viitorul nostru stăpîn, va fi desigur amplificată de o fericire sinistă, cum nu i-a fost dat nimănui să cunoască, pe măsura singurătății lui absolute ; înfruntînd omenirea întregă, asemeni unui zeu tronînd în teroare, într-o panică atotputernică, fără început și fără sfîrșit, cumulînd artagul unui Prometeu și aroganța unui Iehova, el este un scandal pentru închipuire și pentru rațiune, o provocare a mitologiei și teologiei.

După monștrii iviți în hotarele unui oraș, ale unui regat sau imperiu, e firesc să apară unii și mai puternici, urmare a unui dezastru, a lichidării națiunilor și libertăților noastre. Istoria — cadru în care înfăptuim contrariul aspirațiilor noastre și le desfigurăm neîncetat — cu siguranță că nu-i de natură angelică. Dacă o cercetăm atent, ne mai rămîne a singură dorință : să promovăm acreala la rangul de groză.

Toți oamenii sînt mai puțin sau mai mult invidioși ; oamenii politici sînt invidioși în mod

absolut. Devii om politic doar în măsura în care nu suporti pe nimeni alături de tine sau deasupra ta. A te apuca de o treabă, oricare ar fi ea, chiar și cea mai neînsemnată, înseamnă să dai curs invidiei, prerogativă supremă tuturor trăitorilor pe pământ, lege și motor al făptuirii. Când invidia te părăsește, nu mai ești decât o insectă, un nimic, o umbră. Și un bolnav. Pe când dacă te sprijină, ea compensează slăbiciunile orgoliului, veghează asupra intereselor tale, biruie lehamitea, săvârșește minuni. Nu-i oare ciudat că nici o medicină nu i-a recomandat efectele binefăcătoare, cu toate că, mai milostivă decât providența, ea ne deschide drum și ne călăuzește pașii? Vai de cel ce o nesocotește, o neglijează sau o evită! El se sustrage astfel și consecințelor păcatului originar, nevoii de a făptui, de a crea și de a distruge. Incapabil să-i pizmuiască pe ceilalți, ce-ar mai putea căuta printre ei? Un destin de epavă îl paște. Pentru a fi salvat, ar trebui silit să-i imite pe tirani, să practice excesele și fărădelegile lor. De la ei, și nu de la înțelepți, va învăța să se bucure iarăși de lucruri, va învăța să trăiască, să se ticăloșească. Ar trebui să coboare înspre păcat, până la cel originar, dacă vrea să ia parte și el la înjosirea generală, la această euforie a damnării în care se complac creaturile. Va izbuti s-o facă? Nimic mai îndoielnic, pentru că el, din lecția tiranilor, n-a învățat decât singurătatea. Să-l plingem dar, să ne fie milă de un nenorocit care, necatadicsind să-și cultive viciile și nici să rivalizeze cu nimeni, rămîne un nerealizat, se tîrîie în coada tuturor.

Dacă faptele sînt fructul invidiei, vom înțelege de ce lupta politică, în expresia ei absolută, se reduce la calcule și la intrigi capabile să ne scape de concurenți și de adversari. Vrei să lovești fără greș? Începe prin a-i lichida pe toți cei care, gîndind ca tine și fiindu-ți tovarăși de drum, nu pot visa decât să te dea la o parte ori să te nimicească. Ei sînt cei mai periculoși dintre rivalii tăi, ceilalți mai pot să aștepte. Dacă aș pune mîna pe putere, prima grijă ar fi să-i suprim pe toți prietenii mei. A proceda altfel înseamnă să-ți bați joc de meserie. Hitler, foarte competent în materie, a dovedit înțelepciune debarasîndu-se de Röhm, singurul om pe care-l tutuia, precum și de o bună parte a camarazilor de început. Stalin, în ce-l privește, a fost și el la înălțime, dovadă procesele de la Moscova.

Cît timp un cuceritor cunoaște succesul, cît timp înaintează, el își poate permite orice fărădelege: opinia publică îl iartă; de îndată însă ce norocul îl părăsește, cea mai mică greșală se întoarce împotriva lui. Totul depinde de momentul cînd ucizi: crima în plină glorie întărește autoritatea prin frica sacră pe care o inspiră. Arta de a te face temut și respectat echivalează cu simțul oportunității. Mussolini, tipul despotului inabil și nenorocos, a devenit necruțător atunci cînd eșecul lui era evident și prestigiul pătat: cîteva luni de răz bunări inoportune au anulat o trudă de douăzeci de

ani. Napoleon a fost cu mult mai perspicace: dacă l-ar fi executat pe ducele de Enghien mai tîrziu, după campania din Rusia de pildă, ar fi lăsat amintirea unui călău; făcută însă la timp, această crimă apare ca o pată pe memoria lui și nimic mai mult.

Dacă, eventual, se poate guverna fără crime, în nici un caz nu se poate fără nedreptăți. Și unele și altele trebuie totuși dozate, trebuie comise cu intermitențe. Ca să-ți fie iertate, trebuie să știi să simulezi furia sau nebunia, să dai impresia că ești sîngeros din greșală, să urzești combinații cumplite sub aparențe blajine. Puterea absolută nu-i o treabă simplă: e un domeniu în care se disting doar cabotinii ori asasinii de calibru mare. Un tiran demoralizat de scrupule e tot ce poate fi mai admirabil din punct de vedere uman și mai lamentabil din punct de vedere istoric.

„Dar poporul?“, vor întreba unii. Gînditorul sau istoricul care folosește fără ironie acest cuvînt se decalefică. „Poporul“, se știe prea bine la ce e sortit: să îndure evenimentele, și toanele cîrmuitorilor, acceptînd proiecte care-l secătuesc și strivesc. Orice experiență politică, oricît de „înaintată“, se face pe socoteala lui, se-ndreaptă contra lui: el poartă stigmatul sclaviei prin decret divin sau demonic. Zadarnic ți-e milă de el: soarta lui e pecetluită. Națiuni și imperii se formează datorită docilității, lipsei lui de reacții la nedreptățile ce-l copleșesc. Nu există cuceritor sau șef de stat care să nu-l disprețuiască; dar el acceptă acest dispreț, din asta trăiește. Dacă ar înceta să mai fie o cîrpă, dacă și-ar refuza condiția de victimă și s-ar sustrage destinului său, societatea s-ar prăbuși, iar odată cu ea istoria pur și simplu. Să nu fim însă prea optimiști: nimic nu ne permite să întrezărim o perspectivă atît de minunată. Așa cum este, poporul reprezintă o invitație la despotism. El îndură încercările, cîteodată le caută, iar dacă se revoltă împotriva lor, e doar ca să se-ndrepte spre altele noi, și mai cumplite. Revoluția fiind singurul său lux, el se dedă exceselor ei, nu atît ca să tragă foloase ori ca să-și ușureze soarta, cît pentru a putea la rîndu-i să-și umilească stăpîinii; este un drept ce-l consolează pentru obidele acumulate, pe care-l pierde însă deîndată ce sînt abolite privilegiile anarhiei. Cum nici un regim nu-i aduce mîntuirea, el le suportă pe toate și pe nici unul. De la Potop și pînă la Judecata de apoi, tot ce poate aspira e să-și facă cînstit datoria lui de învins.

Revenind la prietenii noștri, pe lîngă motivul pomenit pentru a le dori dispariția, mai este încă unul: ei ne cunosc prea bine limitele și cusururile (la asta și nimic mai mult se reduce prietenia) ca să mai aibă vreo iluzie în privința meritelor noastre. Ostili, pe deasupra, înălțării noastre la rangul de idol (lucru pe care opinia publică l-ar accepta oricînd), preocupați să ne mențină în mediocritatea, în dimensiunile noastre reale, ei sabotează mitul personalității noastre, ne arată chipul exact și denunță falsa imagine pe care o avem despre noi înșiși.



ne. Chiar atunci cînd scapă cîteva laude, pun în ele atîtea subînțelesuri și subtilități, încît linguşeliile lor, de-atîta diplomatie, echivalează cu o insultă. Ceea ce ne doresc amicii în taină este prăbușirea, umilirea și ruina. Considerînd izbînda noastră o uzurpare, ei își dedică întreaga perspicacitate examinării gîndurilor și gesturilor noastre, pentru a le dezvălui găunoșenia, și nu devin mai îngăduitori decît atunci, cînd începem a scăpa. Cu atîta nerăbdare așteaptă spectacolul prăbușirii noastre, că ne iubesc, atunci, cu-adevărat, se-nduioșează, își lasă baltă mizeriile lor pentru a le împărtăși pe ale noastre și pentru a se înfrupta din ele. Pe cînd eram în plină ascensiune, ei ne scrutați fără milă, erau *obiectivi*; acum își pot permite luxul să ne trateze cu mărinimie și să ne ierte fostele succese, convinși că acelea au fost și cele din urmă. Așa o slăbiciune au pentru noi că-și risipesc tot timpul studiîndu-ne betesugurile și jubilînd în fața neputinței noastre. Marea greșeală a lui Cezar a fost că nu i-a suspectat pe ai săi, pe cei care, cunoscîndu-l de-aproape, nu-i puteau accepta pretenția cum că s-ar trage de-a dreptul din zei; în consecință, au refuzat să-l divinizeze; mulțimea a consimțit, dar mulțimea consimte orice. Dacă s-ar fi descotorosit de prieteni, în locul unei morți lipsite de glorie ar fi cunoscut o apoteză prelungită, o risipire superbă, pe măsura unui zeu adevărat. În ciuda perspicacității sale, el păstra o anume credulitate, ignora că acei ce ne sînt mai apropiați sînt și cei mai îndîrjiți dușmani ai *statuii* noastre.

Într-o republică, paradis al debilității, omul politic este un tirănel care se supune legilor; dar un mare bărbat nu le respectă, sau mai curînd le respectă doar pe acelea ce-l au drept autor. Expert în nelegiuiri, el consideră că ultimatul îi înobilează și încununează cariera. A fi în stare să dea un ultimatum, sau mai multe, comportă neîndoielnic o voluptate pe lîngă care toate celelalte sînt apă de ploaie. Nu concep că cineva poate să guverneze dacă nu aspiră la această provocare fără egal, cea mai arogantă dintre toate, și mai cumplită chiar decît agresiunea care urmează de obicei. „De cîte ultimatumuri se face vinovat?” ar trebui să ne-ntrebăm în legătură cu orice șef de stat. Nu are încă nici unul la activ? Istoria îl va disprețui, ea care se însuflețește doar la capitolul orori și cască la acela al toleranței, al liberalismului, regim în care personalitățile se ofilesc și-n care unele mai înverșunate au, în cel mai bun caz, aerul unor conspiratori siropoși.

Îi plîng pe cei ce nu au conceput nicicînd un vis de dominație universală, nici n-au simțit în ei învolburarea timpului. O, vremile cînd Ahriman era principiul și dumnezeul meu, și cînd, setos de barbarie, visam năvala unor horde aducătoare de voluptoase urgii! Oricît sînt de căzut acum în modestie, tot mai păstrez o slăbiciune pentru tirani, pe care îi prefer oricînd mîntuitorilor și profeților; îi prefer pen-

tru echivocul fascinației pe care o iradiază pentru patima lor autodistructivă, pentru că nu se ascund după vorbe, pe cînd ceilalți, posedați de o ambiție nemărginită, îi camuflează obiectivele sub formule înșelătoare, se dezinteresează de omul cetății spre a domni, în schimb, asupra conștiințelor, luîndu-le în stăpînire, înrădăcinîndu-se în ele și pustiindu-le temeinic, dar fără să-și asume acuzația, îndreptățită totuși, de indiscreție și de sadism. Pe lîngă puterea unui Buddha, a unui Isus, a unui Mahomed, cît prețuiește a cuceritorilor? Ia-ți gîndul de la glorie dacă nu ești ispitit să fondezi o religie! E drept că în sectorul acesta locurile sînt deja ocupate (și zdravăn ținute), dar omul nu se resemnează chiar atît de ușor: ce sînt șefii de secte, dacă nu fondatori de religie de mina a doua? Luînd în seamă doar eficiența lor, constăți că un Luther sau un Calvin, declanșînd conflicte nici pînă azi rezolvate, îi pun în umbră pe un Carol Quintul sau un Filip al II-lea. Cezarismul spiritual este mai rafinat și mai bogat în convulsii decît cezaris-mul propriu-zis: dacă vrei să-ți rămînă numele în istorie, leagă-l mai curînd de o Biserică decît de un Imperiu. Vei dispune astfel de adepți înfeudați destinului sau toanelor, de credincioși pe care-i vei putea mîntui ori mal-trata după plac.

Păstorii unei secte nu se dau înapoi de la nimic, căci pînă și scrupulele fac parte din tactica lor. Dar fără să mergem pînă la secte, caz desigur extrem, a vrea să fondezi un simplu ordin religios înseamnă mai mult, în planul ambiției, decît a cîrmui o cetate ori a supune popoare cu spada. A te insinua în spirite, a le pătrunde tainele, a le deposea întrucîtva de ele însele de unicitatea lor, a le lua pînă și privilegiul, considerat inviolabil, al „forului interior”, — ce tiran, ce cuceritor a țintit atît de departe? Strategia religioasă va fi întotdeauna mai subtilă — și mai suspectă — decît strategia politică. Să comparăm *Exercițiile spirituale*, atît de viclene sub aerul lor detașat, cu franchețea nudă a *Princepelui*,



și vom putea măsura distanța dintre tertipurile confesionalului și ale unei cancelarii sau ale unui tron.

Cu cât e mai vie dorința de putere a capilor spirituali, cu atât se silesc, și nu fără motive, s-o stăvilească la ceilalți. Oricare dintre noi, lăsat în voia lui, ar invada pământul, ba chiar și cerul, socotindu-se unicul lor proprietar. O societate ce se vrea perfectă ar trebui să aducă la modă cămașa de forță sau s-o declare obligatorie. Căci omul făptuiește doar ca să facă rău. Religiile, încercînd să-l lecuiască de obsesia puterii și să dea o direcție nepolitică pornirilor lui, nu fac alt lucru decît regimurile autoritare, deoarece, întocmai ca și ele, deși cu alte metode, ele vor să-l îmblînzească, să-i înfrineze firea, megalomania activă. Dar ceea ce consolida autoritatea religiilor, ceea ce le-a permis pînă acum să ne stăpînească pornirile, vreau să spun elementul ascetic, acesta și-a pierdut puterea asupra omenirii. Rezultatul avea să fie o eliberare primejdioasă; scăpați de sub orice control, emancipați pe deplin, dezlegați de lanțurile și superstițiile noastre, sîntem copleșiți pentru soluțiile terorii. Cine aspiră la libertatea totală, o dobîndește doar pentru a reveni la punctul de plecare, la aservirea inițială. De aici, vulnerabilitatea societăților evaluate, mase amorfe, fără idoli nici idealuri, fără legături organice, manifestînd o periculoasă lipsă de fanatism, și atât de dezorientate în mijlocul instabilității și zvîrcolirilor lor, încît visează — și este unicul vis de care mai sînt capabile — la securitatea și dogmele jugului. Nemaifiind în stare să-și asume răspunderea propriului destin, ele pun la cale, mai mult chiar decît societățile necivilizate, instaurarea despotismului, ca să le izbăvească de ultimele rămășițe ale unei dorințe de putere surmenate, secătuite, inutil obsedante.

O lume fără tirani ar fi la fel de plicticoasă ca o grădină zoologică fără hiene. Stăpînul pe care-l așteptăm încrîncenați va fi cu siguranță un amator de putrejunie, în fața căruia vom fi cu toții niște stîrvuri. Să vină dar să ne adulmece, să se bălăcărească-n duhurile noastre! De pe acum, un nou miros plutește deasupra universului.

Ca să rezisti tentației politice, e necesar să te supraveghezi în fiecare clipă. Dar cum să reușești să te-nfrînezi, și mai ales într-un regim democratic, al cărui viciu capital e că-i permite primului venit să rivnească puterea, să-și dea friu liber ambițiilor? Rezultatul? O fojgăială de fanfaroni, de palavragii fără viitor, nebuni banali, neînsemnați de soartă, incapabili de un adevărat delir, inapți deopotrivă pentru triumf și pentru prăbușire. Dar tocmai nulitatea lor e sursa și garanția libertății noastre, pe care personalitățile de excepție le pun în pericol. O republică ce se respectă ar trebui să turbeze la apariția unui mare bărbat: dacă nu-l surghiunește cît mai departe, ar trebui cel puțin să împiedice crearea unei legende

în jurul lui. Se codește s-o facă? E pentru că, fascinată de gîdele ei, a încetat să creadă în instituțiile ca și în rațiunea ei de a fi. Ea se incurcă-n hățușul legilor sale, legi care, protejîndu-l pe adversar, o pregătesc și o îndeamnă să abdice. Sufocată de excesele toleranței, ea își cruță dușmanul (care, în schimb, n-o va cruța), acceptă miturile care o sapă și o distrug, se lasă amăgită de grațiile călăului ei. Cînd înseși principiile ei o cheamă să dispară, mai merită, în fond, să supraviețuiască? Paradox tragic al libertății: mediocrii, singurii ce-i fac existența posibilă, nu pot să-i garanteze dăinuirea. Datorăm totul mediocrității lor, și pierdem totul tot datorită ei. Niciodată democrații nu sînt la înălțimea sarcinii lor. Anume această mediocritate o detestam pe vremea cînd îi iubeam fără rezerve pe tirani, care posedă, contrar caricaturii lor (orice democrat este un tiran de operetă), un destin, ba chiar *prea mult* destin. Le-am închinat un cult pentru că ei, avînd instinctul poruncii, nu se pretează la dialog și nici la argumente: ei hotărâsc, ordonă, și nu catadicsesc să-și justifice actele; de aici se trage cinismul lor, pe care-l așezam mai presus de orice virtute sau viciu, considerîndu-l un semn de superioritate și chiar de noblețe ce-i detașa, în ochii mei, de restul muritorilor. Neputînd să mă ridic la înălțimea lor prin faptă, speram s-o fac prin cuvînt, prin practicarea sofismului și a enormității: culmile de abjecție atinse de ei prin mijloacele puterii, vroiam să le ating, la rîndu-mi, prin mijloacele spiritului; vroiam să pustiesc prin cuvînt, să arunc în aer verbul și împreună cu el pământul, să explodez cu amîndouă și să mă nărui sub molozul lor! Acum, frustrat de aceste deliruri, de tot ce-mi înălța existența, am ajuns să visez o cetate, miracol al cumpătării, condusă de o echipă de octogenari nițeluș sclerozați, de-o amabilitate mașinală, lucizi cît să-și poarte decent ramoleala, scutiți de dorințe, de regrete, de îndoieli, și atât de preocupați de echilibrul general și de binele obștei, că pînă și surîsul ar fi în ochii lor un semn de dereglare sau de subversiune. Iar decăderea mea prezentă e atât de gravă, că democrații înșiși îmi par prea pătimași și prea ambițioși. Și încă le-aș fi tovarăș de drum, dacă ura lor pentru tiranie n-ar fi impură: ei o detestă doar pentru că le interzice viața publică și, limitîndu-i la cea particulară, îi pune față-n față cu neantul lor. Singurul domeniu în care s-ar putea ilustra rămîne acela al eșecului. Distrugerea îi prinde și se complac cu ea, iar cînd o fac cu brio, ei merită cinstirea noastră. De regulă, pentru a duce de ripă un stat sînt necesare anume pricepere, înclinații speciale și chiar talent. Dar uneori împrejurările sînt prielnice; sarcina lor este atunci ușoară, dovadă țările ce scapătă, lipsite de resurse interne, eșuate într-o fundătură, sfîșiate între păreri și tendințe contradictorii. Acesta a fost și cazul Greciei antice. Pentru că vorbeam de eșec, al ei a fost desăvîrșit: s-ar spune că s-a străduit să ne ofere

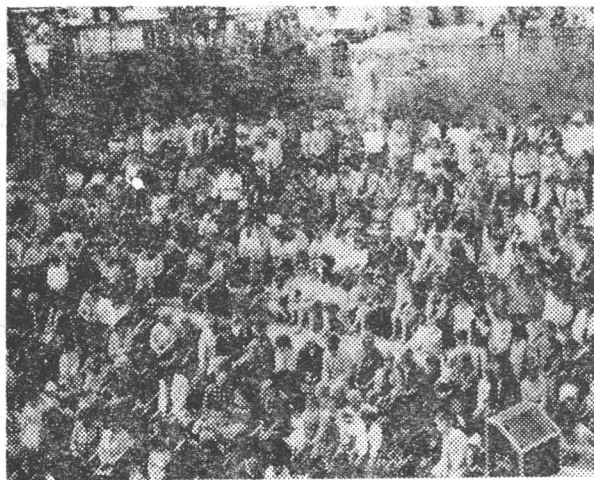
Un model absolut, descurajând posteritatea să facă și alte încercări. Începînd cu secolul al III-lea, înaintea lui Christos, Elada își risipise substanța, idolii ei se clătinau, viața politică era sfîșiată între partida macedoneană și cea romană; ca să-și rezolve crizele, ca să combată blestemul libertăților ei, fu nevoită să recurgă la dominația străină, să accepte jugul Romei timp de peste cinci veacuri, silită fiind să o facă de chiar nivelul de rafinament și de putreziciune la care ajunsese. Cînd politeismul se redusese la o sumă de fabule, ea avea să-și piardă geniul religios și, odată cu el, pe cel politic, două realități indisolubil legate: a te îndoi de zeii tăi înseamnă a te îndoi de cetatea pe care ei o patronează. Cetatea n-a putut supraviețui zeilor ei la fel cum nici Roma n-a supraviețuit alor săi. Ca să te convingi că Grecia și-a pierdut, odată cu instinctul religios, și pe cel politic, e suficient să-ți urmărești reacțiile în timpul războaielor civile: mereu de partea învinsului, aliniindu-se cu Pompei împotriva lui Cezar, cu Brutus împotriva lui Octavian și Antoniu, cu Antoniu împotriva lui Octavian, ea s-a însoțit mereu cu ghinionul, ca și cum, în continuitatea falimentului și-ar fi aflat o cheazășie de stabilitate, consolare și confortul ireparabilului. Popoarele sătule de zeii lor, sau de care ei, zeii, au lehametisit, cu cît vor fi mai rafinate, cu cît mai ușor se prăbușesc. Cetățeanul se rafinează în detrimentul instituțiilor; încetînd să mai creadă în ele, nu mai poate nici să le apere. Cînd romanii, în urma contactului cu grecii, au sfîrșit prin a se șlefui, zilele republicii erau numărate. Atunci s-au resemnă cu dictatura, poate că-n taină chiar au dorit-o: nu există Rubicon fără complicitatea unei oboseli colective.

Germele morții, inerent oricărui regim, este mai perceptibil în republici decît în dictaturi: primele îl afirmă și-l scot la vedere, celelalte îl camuflează și-l neagă. E drept că ultimele, prin metodele lor, reușesc să-și asigure o existență mai lungă și în special mai bogată: ele caută, cultivă evenimentul, de care democrațiile mai curînd se lipsesc, libertatea fiind o stare de absență, absență susceptibilă de a.... degenera, atunci cînd cetățenii istoviți de corvoadă de a fi ei înșiși, nu mai aspiră decît să se umilească și să abdice, să-și împlinească visul de robie. Nimic mai întristător decît vlăguirea și falimentul unei republici: ar trebui, vorbind despre ele, să adoptăm tonul acela din *Spiritul legilor*: „Cînd Sylla vru să-i redea Romei libertatea, ea nu mai putu s-o primească; îi rămăsese o biată rămășiță de virtute; și, cum avu din ce în ce mai puțină, în loc să se ridice după Cezar, Tiberiu, Caius, Claudius, Nero, Domițian, ea se afundă tot mai mult în sclavie: toate atacurile l-au ațintit pe tiran — nici unul nu a țintit tirania“.

Problema tiraniei este că poți să-i dai de gust, căci omul preferă adesea să dospească în frica lui decît să înfrunte spaima de a fi el însuși. Cînd fenomenul se generalizează, ce-

zarii își fac apariția: cum am putea să le facem vreo vină, cînd ei răspund cerințelor mizeriei noastre, apelurilor lașității noastre? Merită chiar să-i admirăm: ei se grăbesc spre clipa cînd vor fi asasinați, se gîndesc la ea zi și noapte, acceptîndu-i oroarea și umilința, iar obsesia lor îi face să uite de sinucidere și de exil, soluții mai puțin spectaculoase, dar mai blînde și mai plăcute. Optînd pentru tot ce-i mai greu, ei nu pot prospera decît în vremuri tulburi, ca să mențină haosul ori ca să-i pună capăt. Epoca prielnică înfloririi lor coincide cu sfîrșitul unui ciclu de civilizație. Această remarcă e certă pentru lumea antică, și tot așa va fi pentru lumea modernă, care merge de-a dreptul către o tiranie cu mult mai redutabilă decît cele ce bîntuiau în primele veacuri ale erei noastre. Cea mai elementară analiză a procesului istoric la capătul căruia ne găsim dezvăluie că pe altarul cezarismului vor fi sacrificate libertățile noastre. Continentele vor putea fi sudate, unite prin forță și nu prin lămurire; la fel ca Imperiul roman, imperiul viitorului va fi făurit prin spadă și se va ctitori cu participarea noastră, a tuturor, căci înseși spaimele noastre o cer.

Dacă mi s-ar spune că vorbesc în dodii, aş răspunde că s-ar putea într-adevăr să avanseze — pentru acest eveniment — o dată prea apropiată. Dar datele nu contează deloc. Primii creștini așteptau sfîrșitul lumii de la o clipă la alta; s-au înșelat doar cu cîteva milenii... Într-o așteptare de cu totul alt gen, este posibil să mă înșel și eu; dar în definitiv nu cîntărești și nici nu argumentezi o viziune: iar viziunea mea asupra viitoarei tiranii mi se impune cu atîta certitudine încît mi s-ar părea dezonorant să vreau să-i dovedesc temeinicia. Este o certitudine ce ține deopotrivă de cutremurare și de axiomă. O accept cu turbarea unui convulsionar și cu siguranța unui geometru. Nu, nu delirez și nici nu mă înșel. Și nici măcar nu pot spune, asemenea lui Keats, că „sentimentul umbrei mă invadează“. Mă asaltează mai curînd o lumină, precisă și intolerantă, care nu mă face defel să prevăd sfîrși-





tul lumii (de-abia atunci ar însemna să aiurez), ci sfârșitul unui stil de civilizație, al unui mod de a fi. Pentru a mă limita la imediat, și în special la Europa, îmi apare, cu o claritate perfectă, că unitatea ei nu se va realiza, așa cum cred unii, prin acorduri și tratative, ci prin violență, după legile ce guvernează formarea imperiilor. Pentru ca aceste națiuni bătrâne să se lepede, să se elibereze de invidiile și de obsesiile provinciale în care sînt împotmolite, o mîna de fier va trebui să le constrîngă, pentru că niciodată nu vor consimți s-o facă de bună voie. Odată înrobite, unite în umilința înfrîngerii, ele se vor putea dedica unei opere supranaționale, sub ochiul vigilent și sarcastic al noului stăpîn. Robia lor va fi strălucitoare și o vor cultiva cu zel și cu rafinament, punînd la lucru ultimele rămășițe ale geniului lor. Iar fastul sclaviei și-l vor plăti cu vîrf și îndesat.

Astfel Europa, luînd-o înaintea timpului, va da, ca întotdeauna, exemplu lumii și se va remarca în rolul ei de protagonistă și victimă. Misiunea ei a fost de a prefigura încercările celorlalți, de a suferi pentru ei și înaintea lor, de a le oferi propriile ei zvîrcoliri ca model, scutindu-i să mai inventeze unele originale, personale, făcînd dintr-înșii profitori ai chinurilor și moștenitori ai revoltelor sale. Chiar și pe viitor vor sta cu ochii la ea, pînă în ziua cînd, sleită, tot ce le va putea lăsa drept moștenire vor fi niște ciurucuri.

\*) Din volumul „*Histoire et utopie*“, Gallimard, 1960.

Traducere de **Emanoil MARCU**



## „JUNIMEA“ : DISCURS POLITIC

## ȘI DISCURS CULTURAL

## 1. PRELIMINARII

1.1. Cu excepția citorva „josnici detractori“, istoricii literaturii române, de la T. Vianu și E. Lovinescu pînă la G. Călinescu, N. Manolescu și mulți alții (1), convin asupra unor imagini-standard ale Junimii: o societate de egali, pe care Titu Maiorescu o domina exclusiv prin înaltele sale calități intelectuale și unde P. Carp, ca politician, nu juca nici un rol; o mișcare ce a fondat literatura română și a pus ordine în cultura și viața socială, impunînd cîteva adevăruri esențiale; un grup de tineri, buni prieteni și solidari unul cu celălalt, dezinteresați, serioși sau veseli după caz; o mișcare ce a avut dreptate în toate polemicile sale și ale cărei idei și evaluări au fost foarte juste, deși uneori, istoria literară și realizările citorva scriitori n-au confirmat previziunile Junimii.

1.2. Ipoteza mea e că aceste imagini-standard, pe care le simplific puțin pentru necesitățile argumentării, dar care pot fi, cu ușurință, susținute prin numeroase citate, sînt imaginile pe care Junimea însăși le-a creat despre ea și pe care a știut să le impună opiniei publice, atît prin membrii ei cît și prin diferitele generații post-junimiste de critici literari. Ori, Junimea folosea aceste imagini, cu bună știință, în scopuri strategice. Ar trebui deci să încercăm să străpungem haloul mitic (2) atașat acestor imagini, halo care nu e decît un efect de percepție, pentru a vedea ceea ce Junimea însemna într-adevăr în acea epocă: un grup care acționa în același timp în politică și în cultură, pentru a-și impune punctele de vedere. O atare perspectivă asupra Junimii nu are nimic peiorativ, după părerea mea. O grupare politică (un partid) sau literară (un cenacul) e obligată să acționeze ca un grup de presiune prin însăși logica dezvoltării sale. Ea își menține coeziunea, identitatea, apărîndu-se și atacîndu-și adversarii. Telurile sale sînt, „firește“, de a accede la putere și de a o păstra cît mai mult timp posibil. Comportarea Junimii nu era, de altfel, diferită de cea a adversarilor săi, aceștia folosind procedee de care, în realitate, se servea și ea. E adevărat că Junimea a folosit strategiile generale ale epocii mai bine decît orice persoană sau grup rival. Talentul polemic al membrilor săi și, mai ales, perfectă organizare a grupului, au reușit să convingă generațiile ce au urmat că imaginile produse de Junimea asupra ei înseși și asupra adversarilor săi reprezentau adevărul. În fond, în istoria culturală română s-a petrecut o perfectă manipulare teoretică: a fost luat drept referent, drept realitate, ceea ce nu era decît un efect de scriere. Aceasta nu e o „greșeală“ a Junimii, ci mai degrabă un merit al său, meritul celui mai bun orator. Se cuvine, cred, să-l admirăm, fără a ne lăsa induși în eroare. Meseria istoricului e să treacă dincolo (de aparențe)?

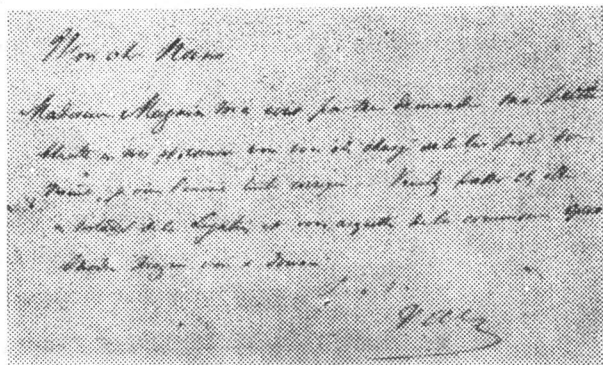
1.3. Sincronizarea ideologiei și acțiunii Junimii a fost înțeleasă ca atare de contemporanii săi și studiată de G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, Șt. Zeletin și, recent, de Z. Ornea (3) și de alții. Lovinescu a continuat estetica, dar nu și politica Junimii. Zeletin a combătut această politică în numele liberalismului, Ornea în numele unui marxism în curs de transfor-

mare pe atunci: el scria în 1966, la începutul liberalizării românești și simplul fapt de a putea dedica o carte, fie ea și critică, Junimii a fost văzut atunci ca o realizare importantă prin ea însăși; nu-i lipsea, totuși, o urmă de dogmatism și o anume sărăcie teoretică. Aceste abordări sociologice, extrem de utile, în ciuda eventualelor rezerve ce pot fi formulate astăzi, au fost aproape uitate în studiile successive, de orientare exclusiv, sau aproape, estetică.

1.4. O abordare sociologică e fără îndoială necesară dacă vrem să descoperim sensul acțiunii globale a Junimii, dar o astfel de abordare nu trebuie să se rezume la a postula simplist că literatura „reflectă“ societatea și „exprimă“ interesele unei anumite clase. Junimea a fost, fără îndoială, o grupare conservatoare și membrii săi au participat toți, fiecare în felul lui, la elaborarea doctrinei conservatoare (4). Mișcarea conservatoare (5) caracteriza, la vremea aceea, largi sectoare ideologice în Anglia și în Germania. Acestea au inspirat sectoarele corespunzătoare românești (nu mă pot ocupa aici de aceste aspecte), dar conservatorismul român e generat, în primul rînd, de dinamismul social local, căruia îi conferă o formă și o ordine conceptuale, mai degrabă decît să ofere o „reflectare“ a acestuia.

Proiectul meu se înscrie în proiectul global al sociologiei cunoașterii (Wissenssoziologie) al lui K. Mannheim (6) și al discipolilor săi, ca și în sociologia formelor simbolice (7), ambele încercînd să depășească anumite aspecte marxiste. El ține seama și de semiotica discursului (8), care poate lămuri producerea sensului social.

Vom încerca, deci, să regăsim anumite experiențe originare prin care istoria individului o înfîlnește pe cea a grupului; textele pe care le produce individul vor fi văzute ca manifestare a unei gândiri colective (9). Pe de altă parte, aceste figuri ale gândirii vor fi privite în cadrul acțiunii, al strategiei și al luptelor a căror miză, atît în interiorul cît și în exteriorul Junimii, era puterea. Nivelul preferat de analiză e intertextualitatea: un anume ideologem va putea fi degajat, sperăm noi, urmărind schimbările de sens, de la un text la altul, al citorva figuri comune (10). O anumită diferențiere a intelligentsiei are loc în același timp cu o (re)distribuire a grupurilor sociale și a tipurilor de discurs, în România, în jurul anului 1881; nici unul din aceste fenomene nu poate fi înțeles fără a le studia pe celelalte.





1.5. Concepția de inteligentsia poate da naștere unor confuzii. Voi înțelege aici, ca și F. Venturi (11), K. Mannheim (12), A. Gouldner (13), R. Debray (14) și alții, prin „inteligentsia” în sensul larg al cuvântului, fracțiunea non conducătoare a clasei dominante. Ea este alcătuită 1) dintr-o „înalță inteligentsia” sau intelectuali, pe scurt, de orientare umanistă, „socialmente îndreptățiți să publice o opinie individuală privind afacerile publice, independent de procedurile civice regulate la care sînt supuși cetățenii obișnuiți” (15), opinie formulată, după Gouldner, de obicei într-un discurs critic și 2) din profesioniști intelectuali, liberale, sau tehnocrații, pe scurt, care nu manifestă ambiția mai sus menționată a intelectualilor. Artiștii, scriitorii, vor fi considerați aici, pentru problemele care ne interesează, ca intelectuali. Cadrele, politicienii fac parte din fracțiunea conducătoare a clasei dominante, deci nu din inteligentsia. Această schemă, care e mai mult sau mai puțin generală în secolul XX, a apărut în mai multe țări, printre care și România, în secolul al XIX-lea. Ipoteza mea e că Junimea ne prezintă o diferențiere de grupuri și programe ideologice prin care pune în aplicare acest sistem, între sfîrșitul anilor 1860 și sfîrșitul anilor 1890, un sistem, de altfel, definitoriu pentru societatea burgheză.

1.6. Mă voi ocupa aici de un discurs socio-cultural, cel al Junimii, care este și un meta-discurs sistematic: el se definește, se justifică, arată, dar și ascunde izvoarele, temele, scopurile sale; în fine, el produce o teorie și o taxinomie a discursurilor în care acceptă anumite tipuri de discurs și exclude altele.

Acest discurs e un discurs colectiv. E important, prin urmare, să privim organizarea grupului și raporturile sale cu exteriorul, înainte de a studia discursul însuși, căci structura subiectului colectiv pune în evidență constrîngerile discursului său. Altfel spus, trebuie re-contextualizat discursul, reasezat în finalitatea grupului. Nu va mai fi atunci vorba de „obiectivitatea”, ci de „obiectivarea” aserțiunilor, deci nu de un atribut stilistic sau de o marcă de valoare, ci de o tehnică de argumentare. Voi încerca să citesc în texte deicticele care lipsesc, mărcile individului și ale sub-grupului său, ale subiectivului și ideologicului, care au fost șterse din discurs prin grija strategică a grupului.

## II. STRUCTURILE GRUPULUI

II.1. Definiții. Aș vrea să definesc Junimea ca 1) un grup de presiune; 2) o ștafetă între societate, politică și cultură; 3) un microunivers cvasi-autonom. Aceste definiții corespund unor grupuri de trei funcții care se întretaie, uneori se contrazic, dar cel mai adesea se întăresc reciproc. Ca grup de presiune, Junimea luptă cu rivalii săi și, în consecință, ține cont de oportunitatea unor acțiuni și aserțiuni în jocul politic. Pe de altă parte, grupul distribuie membrilor săi anumite sarcini și poziții în lupta generală și își folosește partizanii pentru a influența și controla viața publică. La acest nivel strategic, relațiile exterioare ale grupului domină relațiile (interioare) constitutive și eficiența unei acțiuni domină specificitatea sa în ansamblu. Ca micro-univers, dimpotrivă, ierarhia internă a grupului e cea care contează în primul rînd, ca și diferențierea lui în sub-grupuri care își au interesele lor specifice, adesea disonante. Ar fi interesat de studiat aici limitele toleranței, loialitatea, schisma, erezia și dezertarea (= trădarea) la Junimea. Ca ștafetă între societate, politică și cultură, Junimea e o „școală de cadre” ce produce partizani și distribuie sistematic, în toate domeniile vieții publice, o infrastructură socială sau, cu alte cuvinte, o mafia care le asigură membrilor ei slujbe și promovări sociale, sau le oferă ajutorul, cerîndu-le, în același timp, o disciplină strictă. Pe de altă parte, Junimea e o lume în sine, unde membrii, mai ales în perioada de la Iași, se întîlnesc

des, se leagă prin relații complicate de dragoste, de prietenie, de căsătorie, de familie, dar și de interes, o lume ce cunoaște o formă specifică de conviviațitate, de distincție elitistă, o „society” în care se respectă reguli stricte.

II.2. Ierarhii; cele 3 cercuri. Cei cinci fondatori (Carp, Maiorescu, Pogor, J. Negruzzi, Th. Rosetti) beneficiază oarecum de dreptul primului venit: Carp este primul junimist care a intrat în politică, Rosetti îl va urma, Maiorescu este ideologul grupului, J. Negruzzi, redactorul „Convorbirilor literare” și Pogor proprietarul tipografiei ziarului. Ei cinci ocupă deci, de la început, pozițiile-cheie de la Junimea. Ei vor deține poziții importante și în viața publică a Iașului: la Universitate, în magistratură, în învățămîntul secundar, în presă, la Biblioteca din Iași. Odată primele breșe deschise, ei îi vor promova pe alți junimiști în aceste domenii, care vor deveni astfel terenurile de vînațoare păzite de grup. Pe de altă parte, Carp, Maiorescu și Th. Rosetti sînt singurii de la Junimea care joacă un rol semnificativ la nivel național, singurii, de exemplu, care ajung miniștri și prim-miniștri. Alții, ca J. și L. Negruzzi vor fi „simpli deputați” sau se vor mulțumi cu puterea locală la Iași. Toți aceștia, cu excepția lui Carp, exercită și profesii liberale (în special ca profesori la Universitate, magistrați, avocați), în marginea politicii active, ceea ce le conferă prestigiu și multă influență asupra electoratului, asupra înaltei societăți și, mai ales, asupra tinerei generații. Carp, Maiorescu, Rosetti formează deci primul cerc al grupului: ei sînt conducătorii Junimii. Vom vedea imediat că adevăratul șef politic va fi Carp, în timp ce Maiorescu va fi mai degrabă ideologul, iar Rosetti va aluneca spre un nivel inferior. Am numit al doilea cerc, pe cel al guvernanților (16), care exercită și profesii liberale și fac politică de rangul doi. Am putea deci spune, conform terminologiei propuse la început, că există circulație între fracțiunea conducătoare și inteligentsia, ca și între „intelectualii” și „tehnocrații” inteligentsiei. Mai corect ar fi să spunem că aceste diferențe nu funcționează de la început. Junimea debutează ca un grup organizat al inteligentsiei, diferențierea se va produce mai târziu. E suficient acum să precizăm că la sfîrșitul anilor 1860 și începutul anilor 1890 se conturează deja o ierarhie între „conducători”, „guvernanți” și un al treilea grup, pe care l-am numit „executanți”.

Acest al treilea grup va fi constituit din tineri de origine mai modestă (nobili de țară, proprietari, burghezi, inteligentsia), în căutare de protectori puternici. Unii dintre ei au urmat cursuri în străinătate dar n-au reușit să-și termine studiile (Eminescu, Slavici). Maiorescu insistă personal pentru a-i face să intre în mecanismul reproductiv al grupului, pentru a-i face să obțină diplome (17) care le-ar fi asigurat posturi de profesori la Universitate și a-i înscrise astfel pe orbita celui de-al doilea cerc, cel al viitorilor guvernanți. Ori, aici se produce o primă ruptură în omogenitatea grupului: Eminescu (18) și Slavici se sustrag carierei hotărîte de patronul lor, se întorc fără diplomă la Iași. E o ruptură de contract care lămurește natura contractului. Este evident că strategia Junimii era de a pune în practică un sistem de echivalență și de transformare reciprocă a cunoașterii în putere. Cunoașterea dobîndită în altă parte (la Berlin, Viena, Paris) devine o sursă de putere aici (la Iași) și o legitimare a oricărei pretenții ulterioare la putere. Mecanismul nu era, totuși, atît de simplu: cunoașterea neomologată de o diplomă nu declanșa același sistem de promovare. Pe de altă parte, rectificări ale sistemului existau deja, în ciuda rigorii oficiale: N. Gane, L. Negruzzi, acced la puterea locală în lipsa diplomelor: forța „Establishment”-ului interfează deci cu regulile instituționale. Eminescu și Slavici nu aparțineau Establishment-ului și, în plus, nu aveau nici diplome. Rezultat: promovarea instituțională le este interzisă. Totuși, ei corectaseră ruperea contractului cu Maiorescu prin alte dovezi de loialitate: Eminescu se luptase la Viena pentru programul Junimii, în societatea



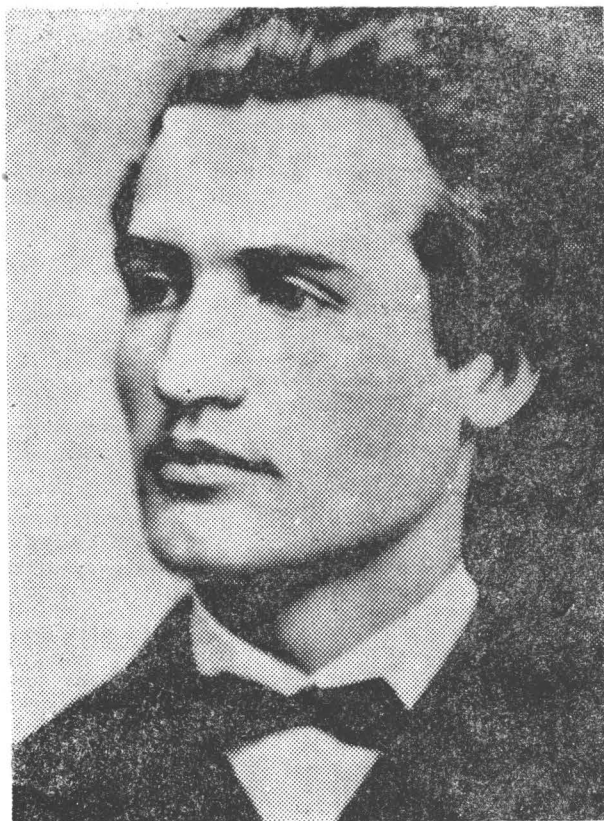
studentilor România Jună, iar Slavici lucra pentru Junimea în Transilvania. Eminescu și Slavici sînt, deci, exemple ale expansiunii spațiale a Junimii: crearea unor „sucursale” în afara Iașului, în mediile studențești din străinătate. Ceea ce face ca, cei doi studenți slabi să fie promovați la rîndul lor, dar la un nivel social inferior: jurnalism, literatură. Nici-o dată, Junimea nu-și va pune măcar problema să-i promoveze în politica activă! Deci numai știința o-mologată și puterea tradițională sînt admise ca surse ale noii puteri. Cunoașterea neomologată e orientată spre cariere profesionale, de altfel admirate (vezi părerea foarte bună a lui Maiorescu despre **poetul Eminescu**). Potrivit ierarhiei oficiale a grupului, acest al treilea cerc îi cuprinde pe executanții programului junimist, tehnocrații, care îi aplică fiecare în meseria lui, fără a emite pretenții nici asupra elaborării ideologice, nici asupra conducerii politice. Executanții — lingviști, istorici, poeți, oameni de teatru, ziariști etc. — au dreptul la respect doar dacă renunță la puterea politică și la conducerea ideologică. Cunoașterea, pentru ei, e blocată, nu se poate transforma în putere. Junimea îi hărăzește cariere de tehnocrați. Vom vedea că ei vor deveni intelectuali ce se ignoră.

### III. STRATEGII

III.1. Prezentare de sine. Junimea începe printr-un discurs de informare și prezentare proprie: conferințele (prelecțiunile) asupra problemelor de filosofie și știință care erau la modă atunci, sau deveneau în urma acestor conferințe. Destinat înaltei societăți din Iași, acest discurs e tipic junimist: cîțiva membri ai intelighentsiei, recent întorși în țară după ce au frecventat universități străine, își dezvăluie cunoștințele în fața grupului social, destul de tradițional, din care fac parte. E o modalitate de a forța recunoașterea meritelor în ciuda tinereții lor. Ei acționează deci ca intelighentsia, un subgrup al aristocrației, care îi arată acesteia cunoștințele sale europene, nu politice, nu revoluționare, liniștitoare prin urmare. În același timp, aceste conferințe creează un public intelectual român și acesta îi furnizează, la rîndul său, noi membri, măguliți de a fi acceptați într-un club de calitate. De fapt, junimiștii oferă înaltei societăți atributul distincției intelectuale și primesc în schimb statutul de elită socială: o justificare reciprocă a competențelor, un pact socio-cultural între intelighentsia și aristocrație (19).

III.2. Rupturi. Odată reputația dobîndită, Junimea trece la atac: publică revista „Convorbiri literare” și începe să-și elaboreze un discurs propriu, discursul de întemeiere. Era un an după urcarea pe tron a prințului Carol de Hohenzollern și adoptarea Constituției prin care se puneau bazele Statului modern. Partizani convinși ai lui Carol și ai Constituției, la care nu admit nici o modificare, junimiștii se întreabă totuși dacă societatea și cultura construite pe aceasta nu sînt false. E, într-adevăr, o contradicție care le va atrage în curînd acuzația de grup „anti-național” în cultură și „intelectual” în politică.

Junimea se va defini în opoziție cu cele două doctrine mai importante ale epocii: liberalismul foștilor revoluționari de la 1848 și al partizanilor lor din fracțiunea de la Iași, și curentul latinist al filologilor. Cele două doctrine sînt atacate pentru rationalismul lor, pentru faptul că susțin transformarea, după niste programe abstracte, a ceea ce Junimea consideră drept fenomene naturale, anume societatea și limba. Maiorescu, care ar fi putut găsi, totuși, un aliat în S. Bărnutiu (mort în 1861), sau printre elevii acestuia prin intermediul esteticii sale de inspirație kantiană, îi atacă teoriile lingvistice și juridice. Pe de altă parte, Bărnutiu, ca și Laurian, continua, într-un fel, ideile lui P. Maior, o rudă a lui Ion Maiorescu, tatăl lui Titu, care își modificase numele original tocmai pentru a sublinia această rudenie! Ion Maiorescu, ca și S. Bărnutiu, participase activ la revoluția din 1848. Sîntem tentați să concluzio-



năm că Titu Maiorescu, pentru a se afirma, are nevoie să-și nege cu violență originile, ca și idealurile generației tatălui său. Am putea, oare, distinge o revoltă împotriva propriului tată, la Titu Maiorescu? În orice caz, e vorba de o ruptură cu generația precedentă și cu prelungirile acesteia în propria sa generație; tocmai prin aceasta, și nu prin continuitate și alianță, și-a propus Junimea să se definească. Văzute de departe, anumite conflicte ne par astăzi artificiale, cum ar fi cel cu Hasdeu, de exemplu. Această ruptură a fost întotdeauna prezentată ca un dezacord științific (în filologie, etimologie, gramatică, științe juridice, stil, presă, literatură, instituții sociale și culturale) și nu politic ori personal. Neadevărul în toate aceste domenii este, potrivit Junimii, viciul fundamental al culturii române. Maiorescu face o atență distincție între autori — în fond, demni de toată stima, ca Petru Maior — și operele lor. (20). E o tăgăduire, în sensul psihologic al cuvîntului, ce ține de strategia argumentativă a Junimii, obiectivarea. Exemple lingvistice ale acestei polemici sînt singurele care au fost sancționate integral, mai tîrziu, de știință. Critica literaturii, a revistelor, a mai multor instituții rămîne contestabilă. De fapt, întreaga istorie literară și culturală a României, cu excepția poeziei populare, a lui Alexandrescu, Bolintineanu și Alecsandri, este respinsă. O atît de riguroasă selecție e greu de apărut doar prin argumentele estetice invocate. Chiar și criticii moldoveni ai liberalismului, cum ar fi Kogălniceanu (important om politic liberal, deși moderat, în anii 1860—1870), adică adevărații precursori ai Junimii, sînt complet ignorați! Ar trebui deci să căutăm latura politică și personală în cauzele profunde ale acestui radicalism, cauze înlăturate la suprafață prin strategia grupului. Începînd cu rivalii locali de la Iași, care sînt ridiculizați (fracțiunea lui N. Ionescu, discipol al lui Bărnutiu), Junimea îi anihilează pe aproape toți scriitorii și filosofi non-partizani, în reaga epocă liberală a secolului al XIX-lea și toată cultura feudală. Maiorescu vorbește de o tabulă rasă (21) românească, în care s-ar înscrie cultura modernă

occidentală către 1820, și de două generații care, apoi, au irosit resursele intelectuale ale poporului (22).

III.3. Concurenții. Exagerările aparente și contradicțiile Junimii pot fi explicate, cred, prin logica concurenței promovată de Mannheim în studiul științelor umane (23). Într-adevăr, programul liberal a exercitat un anumit monopol asupra gândirii socio-culturale românești pînă în 1867. O mare parte a clasei conducătoare, cu excepția citorva anti-unioniști, și întreaga intelligentsie, se regăsiseră în „Divanurile ad-hoc” din 1857 în jurul programului unionist care anunța sfîrșitul vechiului regim. Doar problema agrară fi divizase pe deputați, dezvăluind primele regroupări politice ale Albilor și Roșilor după revoluția din 1848. Acest monopol se risipește (Mannheim vorbea de o atomizare a monopolului), în timpul domniei lui Cuza și, mai ales după aceea, în diferite nuanțe liberale și conservatoare, adesea explicabile prin rațiuni de inimizități personală. Junimea produce, după 1867, un contraprogram care conduce la o polarizare a întregii vieți culturale și politice: conservatorii versus liberalii. Programul Junimii urmează regulile concurenței, opunîndu-se în aceeași măsură 1) vechiului regim și 2) programului liberal de aplicare a Constituției; totodată, Junimea 3) creează o sistematizare a gândirii conservatoare.

Primul punct este strategic necesar. Junimiștii se regăsesc pe aceleași poziții cu liberalii, dar numai pentru a le smulge monopolul creării Statului modern. Conservatorii, vor spune Carp, Eminescu și ceilalți, au participat în egală măsură la abolirea vechiului regim, ei sînt deci la fel de legitimi ca și liberalii. „Bizara” ignorare, de către Maiorescu, a culturii anterioare este, ținînd cont de aceste opțiuni strategice, perfect „logică”. Junimea consideră anul „1866” (și nu „1848” sau „1859”) ca început al unei noi Româнії (24). Cultura dinainte de 1866 va trebui, prin urmare, să fie devalorizată. Vom vedea că tocmai aici vom găsi o diferențiere a sub-programelor: Eminescu, Xenopol etc. vor propune o continuitate cu trecutul, dar aceasta nu va fi admisă în programul oficial al grupului.

„1866”, ca debut, e semnificativ: aici, Junimea face să coincidă acțiunea ei cu începutul Noului Regim, regimul lui Carol I. Junimea afișează ruptura cu vechiul regim feudal și cu epoca lui Cuza, sugerînd, în același timp, că nu există nici o ruptură similară între vechii și noii liberali. (Un argument asemănător va fi folosit mai tîrziu împotriva „foștilor” conservatori ai lui L. Catargi, acuzați de imobilism.) Într-adevăr, I. Brătianu și C. A. Rosetti au fost dintotdeauna șefii liberali, în timp ce Maiorescu, Carp etc. sînt cei noi, tinerii puri, neatinși de vechile rivalități între Roși și Albi. Discontinuitatea devine, pentru junimiști, în comparație cu continuitatea liberală, argumentul major pentru a se pretinde vocea autorizată a Noului Regim: ei sînt singurii care s-au născut odată cu el. Propria justificare, fidelitate față de Rege și Constituție și polemica cu liberalii sînt deci, în ochii junimiștilor, perfect compatibile între ele. Concurența liberalilor și a junimiștilor corespunde opoziției dintre mecanic și organic, cele două forme de dezvoltare ce au dominat, după Mannheim, gîndirea liberală și cea conservatoare a Europei occidentale (25). Vom vedea mai departe care este aparatul conceptual al lui Carp și Maiorescu. Deocamdată, să precizăm că această concurență are loc în România în jurul problemei centrale a împărțirii puterii. Pe vremea monopolului „progresiv”, politicienii și intelligentsia lucra cîot la cîot împotriva vechiului regim și apoi împotriva lui Cuza. După 1866, intervine problema împărțirii acestei puteri pe care au cucerit-o împreună. Nici teoria și nici practica acestei împărțiri nu sînt de la sine înțelese. Modelul mecanic al liberalilor implică o lărgire nelimitată a drepturilor politice, iar modelul organic al junimiștilor conservatori, pe cel al creșterii controlate.

Ambele au același interes de a atrage clasele noi pentru a constitui baza populară a puterii lor, dar procedeele utilizate sînt diferite. Junimiștii își con-

struiesc teoria pe axiomele selecției, ordinii, organizării, sistematizării vieții sociale. Față de programul liberal, Maiorescu propune o distingere a culturii de politică și, practic, boicotul instituțiilor liberale, după principiul că e mai bine să nu ai o anume catedră la universitate, decît să o ai, dar să fie ocupată de un incompetent (26). Altfel spus, Junimea creează în același timp teoria și practica contestării liberalismului. Liberalii și junimiștii pleacă de la același text sacru, Constituția, dar se diferențiază în exegeza ei potrivit specificului fiecăruia. Dinspre latura conservatoare, strategia va fi, după 1881, organizarea, mai degrabă decît contestarea, instituțiilor existente. În sfîrșit, față de aristocrație, Junimea pune accentul pe competență, pentru că tocmai competența ei îi determină utilitatea. Aristocrația, fără intelligentsia, n-ar fi putut construi niciodată o teorie pentru a-și apăra interesele. Utilă pînă în 1881, intelligentsiei i se vor aduce mulțumiri mai apoi și va fi obligată deci să aleagă între o atitudine pur intelectuală și politică, în momentul în care strategia contestării face loc celei a organizării. Junimea nu „reflectă” deci interesele aristocrației, ea își manifestă propriile interese care au coincis, o vreme, cu cele ale aristocrației. Junimea se angajează totodată într-o acțiune de devalorizare a propriilor săi rivali (alte grupuri ale intelligentsiei, legate de alte grupări politice, în cadrul polarizării generale a cîmpului socio-cultural) și al celor ai aristocrației, în ideea că această alianță „naturală” e pe termen lung. Dar lucrurile se vor petrece altfel. Aristocrația nu va mai avea nevoie de intelligentsia, odată pus la punct sistemul teoretic, iar intelligentsia va crea un sistem care să depășească interesele imediate ale unei clase sau grup social. Pe de altă parte, sistemul, odată creat, funcționează singur, creatorii săi devenind inutili. Maiorescu și Carp vor alege atunci politica. Eminescu, o viață intelectuală în afara politicii.

#### IV. ORGANIZAREA DISCURSULUI

În continuare, voi concentra discuția asupra contribuțiilor lui Maiorescu, Eminescu și Carp, pe care fi consider ca reprezentînd cele trei tendințe mai importante ale Junimii.

Maiorescu își scrie primele eseuri critice între 1867 și 1873, intră în politică în 1871 ca deputat (27), devine ministru al învățămîntului în 1874, chiar în momentul în care își publică primul volum de eseuri. E obligat să-și dea demisia în 1876, intră în Parlament în 1878 și va fi apoi, aici ca și în partidul junimist și/sau conservator, adjunctul fidel al lui Carp, fără a manifesta în politică, în ciuda calității discursurilor sale, originalitatea dovedită în eseuri. Maiorescu demisionase de la Academie în 1866 și își pierduse catedra la universitatea din Iași în 1871, pentru că devenise deputat. Strălucita sa carieră intelectuală din anii 1860 pare să pălească, în anii 1870, într-o anostă activitate politică de rangul doi, de care nu se va desprinde decît zece ani mai tîrziu, intrînd la Universitatea din București, în 1884 (datorită lui Brătianu, se pare, care, pe vremea aceea se afla în tratative cu Carp!) (28) și revenind la Academie în 1879, scriindu-și articolele despre Caragiale (1886) și Eminescu (1889), dar și articolul „Poeți și critici”, în care anunța sfîrșitul logic al tipului de critică literară pe care îl practicase pînă atunci.

După un debut modest în critica literară, repede abandonată pentru a se consacra în întregime politicii, Carp ajunge ministru în 1871 și în 1876 (în locul lui Maiorescu), deputat în 1871—1876 și după 1878, este șeful politic oficial al junimiștilor, cel care decide strategia partidului. În 1878 și mai ales în 1881, proclamă „Era nouă” în politică, și deschide o a treia cale pentru junimiști, între liberali și vechii conservatori, de care se disociază. De la sfîrșitul anilor 1870, nu Maiorescu, ci Carp va personifica junimismul. Discursurile sale dezvoltă eseurile lui Maiorescu și acoperă ansamblul societății românești, pe care, ulte-

rior, reformele sale încearcă să o modeleze în consecință. Importanța lui Carp, față de Maiorescu, crește pe măsură ce Junimea alunecă dinspre cultural spre politic.

Eminescu intră la Junimea ca poet și colaborarea sa la revista „Convorbiri literare”, cu excepția articolului „Influența austriacă” (1876), se limitează la poezie, „el ocupându-se de politică în alte ziare: „Curierul de Iași” (1876—78) și „Timpul” (1878—83). Jurnalismul politic al lui Eminescu coincide deci cu „viziratul” politic al lui Brătianu și cu opoziția conservatorilor, pe care Junimea o împărtășește întru totul până în 1881 și doar parțial după aceea. Schimbarea de direcție a junimiștilor, în 1881, nu-l influențează pe Eminescu. El își permite să-și nuanțeze atitudinea față de politică, la București, așa cum făcuse la Iași, față de cultură (29). El nu este un dizident, precum Xenopol și Panu, care, de altfel, vor părăsi Junimea; e mai mult eterodox. E poate și motivul pentru care notele lui Maiorescu din 1908 către noua ediție a „Direcției Noi” (1872) nu menționează proza politică a lui Eminescu alături de cea a lui Th. Rosetti, Asachi și Heliade-Rădulescu (30). Eminescu rămâne deci catalogat, oficial, ca poet și nu ca ziarist, deși atât Maiorescu, cât și alți șefi conservatori, îi încredințează „Timpul” și îi tolerează, adesea iritați, „extravaganțele” (31).

Faza ideologică (discursul de întemeiere a Junimii (1867—1873) este dominată de Maiorescu; Carp joacă un rol modest, iar Eminescu este absent. Această fază e urmată, după o scurtă tranziție, de faza (discursul) politică (după 1881); aici, Carp este inspiratorul și șeful mișcării. Maiorescu adjunctul, iar Eminescu desfășoară o activitate paralelă, neoficială, întreruptă de boala sa din 1883.

Există continuitate și discontinuitate, omogenitate și diversitate în acest proces. Doctrina este stabilită de fondatori, modificările de asemenea. Discursul rămâne colectiv. Există teme și variațiuni care circulă nestingerite în textele acestui discurs, în perioada dintre 1867 (aparitia „Convorbirilor literare”) și 1889 (moartea lui Eminescu, apariția articolului lui Maiorescu despre Eminescu). Discursul grupului afișează continuitate în timp și omogenitate în cimpul problemelor. El se naște, gata constituit, în 1867, datorită celor patru ani de discuții care l-au precedat, și de câte ori un text nou vine să se adauge celor vechi, discursul lasă aceeași impresie de desăvârșit, fără nici o improvizație sau ezitare. Scriind sau vorbind mai târziu, Eminescu și Carp rămân, aparent perfect contemporani cu Maiorescu al anului 1867. S-ar spune că nu există dezvoltare în timp, ci mai degrabă o expansiune în spațiu, o creștere circulară a unei teorii mereu egală cu ea însăși. Discursul junimist ce constituie după modelul organic de care grupul se servește pentru a defini „adevărată” cultură: creșterea copacului (32). Chiar discursul însuși, am putea spune, este destinat demonstrării teoriei lor. Există, totuși, un punct vulnerabil: anul 1881. Omogenitatea de suprafață ascunde diferențe în profunzime între înainte și după, divergențe între indivizi și între sub-grupuri, ciudata retragere a lui Maiorescu, dispariția — neexplicată — a clubului literar, după cum ascunde, în viața grupului ierarhiile, spiritul de mafia afacerile. As vrea deci să reconstitui, în continuare, verigile care lipsesc, semnele neîmplănțite.

As spune întâi câteva cuvinte despre textele perfect sincronizate care constituie de altfel, cea mai mare parte a corpusului. Eminescu susține, de exemplu, imobilitatea magistraților (33) și trecerea „toamnălor agricole” la țară (34), ca și Carp, care proiectează lei în acest sens. Cei trei autori sînt și rusofobi, din aceleași motive (anexarea Basarabiei, chiar după războiul din 1877, cînd românii au fost aliații leali ai rușilor (35). Toti trei văd o soluție în alianța cu Puterile Centrale, pe care Maiorescu le laudă într-un articol publicat în 1881 în „Deutsche Revue” (articol republicat în „Timpul” și citat ulterior, cu simpatie, de Eminescu) (36), alianță pe care

în 1882—83 Carp o va transforma în realitate. Cei trei văd cu ochi buni acordul vamal cu Austria (38). Elita și nu poporul trebuie să decidă în marile probleme politice: Carp își face din asta un leit-motiv al discursurilor sale și vede în toate manifestările politice violente acțiunea unei hoarde iresponsabile (39). Maiorescu, deși mai moderat, deplînge totuși violențele acestea, cum o face, de exemplu, în 1888 (40). Eminescu enunță aceleași principii fără a avea ocazia să reflecteze asupra cazurilor concrete (41). În 1881, Maiorescu interpelează guvernul în legătură cu agitațiile socialiste (42) și Eminescu scrie un articol despre frații Nădejde, eliminați din învățămînt pentru ideile lor, și declară că socialismul nu se justifică în România, nefiind decît o altă formă abstractă importantă din străinătate și o prelungire a liberalismului (43). Carp consideră socialismul o utopie dar, în 1889, îi invită pe primii deputați socialiști, V. Morțun și I. Nădejde, să joace loial jocul democratic (44). Maiorescu îl sprijină și votează validarea mandatelor socialiste, pe care conservatorii le contestă. Și așa mai departe.

Diferențele între Maiorescu, Carp și Eminescu, sînt, totuși, mai interesante decît concordanțele. Maiorescu atacă, în 1889, „formele fără fond”, pe care le exemplifică, fără a le defini exact. Argumentația lui, atît de riguroasă de obicei, împrumută aici un ton pasionat care dezvăluie, poate, interferența cu discuțiile cotidiene, unde, avînd în vedere consensul, o terminologie vagă e suficientă. Ori, e interesant de observat că „formele de deasupra” și „fundamentele mai adânci” (45) capătă un sens mai clar în contextul discursurilor lui Carp (în 1876, 79 și 81) din Parlament, în fața unui public care, nefiind dinainte cîștigat de ideile sale, obligă oratorul să folosească o terminologie mai explicită.

Carp distinge cultura de politică, dar prin definiții funcționale și nu normative, cum o făcuse Maiorescu în 1867. Cultura este internațională, zice Carp, românii au importat-o din Occident, în timp ce politica este națională, ea servește interesele națiunii (46). Folosirea pronumelui „noi” este frapantă în acest discurs: el este cînd inclusiv (noi aici de față, deci





membrii Parlamentului, ai Establishment-ului) și atunci se opune „lor“ (poporului), când exclusiv (noi, junimiștii) și se opune atunci lui „voi“ (liberalii, care îl acuzaseră pe Carp de cosmopolitism). Utilizându-l pe „noi“ inclusiv, Carp subliniază o anume echivalență a celor două partide: conservatorii, ca și liberalii și-au luat modelele din altă parte și ambele partide sînt la fel de devotate interesului național (acuză de cosmopolitism provine deci dintr-o neînțelegere). Pe de altă parte, diferențele apar la nivelul „alegerii“ modelului: conservatorii privesc spre Germania, liberalii spre Franța, ceea ce implică diferențe la nivelul programelor politice. Altundeva (47), Carp distinge „libertățile“, principii (abstracte) sau legi, de „democratizare“, în accepțiunea concretă a acestui termen. Tot la acest nivel se situează „formele civilizației“, după părerea mea, denumire prin care Carp se apropie cel mai mult de terminologia lui Maiorescu și Eminescu. Aceste forme de civilizație sînt opuse, de Carp, muncii, presupusul necesar și generator al formelor (40). Greșeala liberalilor, și poate și a tinerilor „descreriați“ de care vorbește Maiorescu (49) și Eminescu (50), e aceea că nu au înțeles caracterul necesar al presupuziției: acolo unde munca nu precede în mod logic și cronologic aceste forme, ele nu au sens, nici justificare. Carp vorbește uneori de „avere“ în loc de „muncă“, presupusă ca avînd aceeași funcție (51). Maiorescu nu ajunge la acest nivel de explicație, cel mai profund, după părerea mea, pentru că numai aici se pune problema unei relații generative între suprafața socială și profunzimea economică (ar fi interesant de comparat conceptul de muncă la Carp, la economiștii liberali și Marx). Și Eminescu vorbește de muncă, privind-o ca pe fundamentul societății (52). Alte aserțiuni polarizează în jurul acestora. În timpul discuțiilor asupra articolului 7

din Constituție, Carp este printre puținii deputați care nu-i acuză pe evrei de a monopoliza economia românească (Eminescu, dimpotrivă, o face regulat în „Timpul“). Evreul este, după descrierea lui Carp, burghezul perfect, care trăiește din munca lui (53). Muncii ca el, spune Carp, și veți fi la fel de bogați! Nu trebuie, prin urmare, să-l expulzăm din țară, dimpotrivă, să-l luăm ca exemplu, să-i dăm drepturile pe care le merită și să încercăm să facem mai bine ca el. Iată un aristocrat care face elogiul muncii burgheze! Întreaga discuție asupra „claselor pozitive“ la Carp și Eminescu e fondată pe muncă drept principiu justificativ (vezi mai departe). Eminescu vorbește și de cultura internațională pe care o opune educației naționale (54), prima fiind menită spiritului, cea de-a doua întăririi caracterului. Educația își asumă, după Eminescu, ceea ce ar trebui să facă politica după Carp: protejarea intereselor națiunii (nuanță semnificativă dacă o plasăm în contextul diferențelor generale între politicianul Carp și intelectualul Eminescu). Pe de altă parte, cel de-al doilea vorbește și de cultura națională ca fundament al oricărei acțiuni a intelligentsiei, ceea ce Carp nu a afirmat niciodată, și ceea ce Maiorescu a restrîns la aserțiunile generale asupra limbii și literaturii poporului.

Diferitele niveluri de analiză folosite de Carp, Maiorescu și Eminescu scapă sistematizării economice și sociologice; de altfel, nici unul dintre ei nu avea cunoștințele tehnice necesare. Ei își puneau mai mult problema semnificației sau a lipsei de semnificație, a instituțiilor românești reale. Dacă vrem să explicităm afirmațiile lor, trebuie să avem în vedere mai degrabă o semiotică a societății. Știm că Hjelmslev (55), și, după el, semiotica discursului în Franța (56), explică semiosis-ul, producerea de sens, ca pe o relație de solidaritate între forma conținutului și forma expresiei. O operație de decupaj în conținutul conținutului și în cel al expresiei este o operație presupusă de semiosis, căci o relație globală expresie/conținut nu e posibilă. Această structură pe patru niveluri este de ordin semiotic, ea există deci peste tot unde avem producere de sens. Hjelmslev nu ezită să proiecteze această structură, obișnuită în lingvistică, asupra domeniului socio-politic: La nivelul formelor conținutului ar trebui căutate diferențele profunde între Vest și Est, spune Hjelmslev, în plină epocă de război rece (57).

Mi se pare că schema lui explică și similitudinile dintre cei trei junimiști, și nuanțele specifice fiecăruia. Putem, într-adevăr, plecînd de la textele în discuție, să reconstruim mai multe decupaje la nivelul formei și, prin urmare, mai multe paradigme. Dată fiind imprecizia terminologică, echivalarea paradigmatelor nu poate fi strictă. Programele politice, de exemplu, par să aibă, după Carp, statutul „formelor“ — partidele fiind instituții printre altele — dar sînt și programe de acțiune asupra instituțiilor: conservatorii vizează după modelul nemțesc, dezvoltarea formelor actuale în sensul unei democratizări reale, liberalii vizează, după un model francez, dezvoltarea infinită a noilor libertăți.

Junimiștii cad de acord asupra următoarelor concluzii: 1) nu există corespondență între formele conținutului și cele ale expresiei: libertățile nu au conținut, ele sînt forme goale; 2) trebuie fie să aruncăm aceste forme, fie să le creăm un conținut, printr-un decupaj corespunzător, întreprins la nivelul formelor conținutului. Dacă acceptăm ipoteza mea, critica junimistă cîștigă, la nivelul discursului global, coerența care lipsește unor texte, luate separat. „Falsitatea“ instituțiilor nu este atributul lor intrinsec, ea este o valoare negativă pe care eseistul o atribuie relației pe care acestea o au, sau, mai exact, nu o au, cu unitățile de conținut. Faptul că instituțiile nu se potrivesc cu realitățile românești este un fapt semiotic fundamental: nu există semiosis, nu există producere de sens social în România. Prin limbaajul lor foarte intuitiv, junimiștii descoperă un fapt constitutiv al oricărei societăți: trebuie ca sensul so-



cială să circule prin ea, altfel societatea în discuție este structural greșită. Ori, producerea de sens în România nu avea loc atunci: decupajul conținutului (munca) nu corespundea celui al expresiei: formele culturale nu exprimau o democrație reală. Altfel spus, aceasta nu era decât o aparență căreia îi lipsea ființa. Mai concret, junimiștii erau de acord că nu exista clasă de mijloc în România și că în locul ei apăruse o birocrație care nu muncea. Aplicarea formelor expresiei crease, în mod artificial, o formă de conținut care nu corespundea unei categorii de muncă. Care erau atunci clasele pozitive, cele a căror muncă era reală? Numai țărănimea, declara cu un patos neașteptat Maiorescu; deasupra, nu există decât o „plebe” socială (58). Furia lui Eminescu nu este departe de nihilism și xenofobie: el relua aproape literal termenii lui Maiorescu (59) și definea această plebe ca pe o clasă suprapusă de politicieni, birocrați, „proletari ai condeiului” (60), de obicei, străini. Eminescu precizează în altă parte că meșteșugarii, clasa pozitivă în sine, erau cotorpiți de elementele străine (61). Mai era și „țara legală” (62), oamenii cu drept activ și pasiv de vot, care, având în vedere sistemul cenșitar, nu depășeau, după Eminescu, o cincime din populație. Viciul era deci mai adânc decât se credea: patru cincimi din populație nu existau legal! Eminescu are o poziție ambiguă față de proprietarii agrari: sînt ei o clasă pozitivă, sau nu? (63). Carp, dimpotrivă, este în mod explicit afirmativ, adăugînd, drept „clase pozitive”, țărani, meșteșugarii și „gubernanții”, sub-categorizați în magistrați, cadre didactice și cadre administrative (64). Termenul de guvernant e folosit într-un sens foarte larg, apropiat de ceea ce înțelegem astăzi prin „the New Class”: profesunile liberale, tehnocrații. În rest, nici Carp, nici Maiorescu, nu se pronunță deloc asupra celorlalte 4/5 din populație.

(Va urma)



(1) Manolescu, 1970. Celelalte opere citate sînt atît de cunoscute încît nu le mai menționez titlurile.

(2) Ar fi interesant de studiat aceste mituri: geniul nefericit, copiii naturii pierduți în lumea urbană, etc.; sînt mituri romantice care au bîntuit imaginația burgheză, de la Maiorescu pînă la Călinescu, deci pînă după dispariția romantismului. Aceste mituri au fost prea puțin studiate ca atare, ca produse ideologice adică, și e, poate, unul din motivele pentru care intelectualii români și opinia publică își trăiesc, și astăzi, trecutul mitic.

(3) Zeletin, 1925 (cf. și Mureșan, 1975). Zeletin nu acordă nici o importanță diferențierii interne de ideologie la Junimea. Ornea, 1966. Nu mai menționez titlurile, foarte cunoscute, ale lucrărilor lui Ibrăileanu și Lovinescu.

(4) În ciuda eforturilor de a-l „recupera” pe Eminescu (cf., de ex., prefața lui Al. Oprea la vol. IX din „Operele” lui Eminescu), care sînt, mai degrabă, tot atîtea semne ale culorii politice a momentului, trebuie să recunoaștem, odată pentru totdeauna, că cel mai mare poet român al secolului al XIX-lea a fost și cel mai conservator ideolog al său. Prin xenofobia lui, ca și prin alte atitudini pe care nu le pot analiza aici, Eminescu se situează, de fapt, la dreapta lui Carp și a altor conservatori „luminați”.

(5) Cf., de ex., Schoeps și al., 1981.

(6) Mannheim, 1927, 1929, 1935, 1936.

(7) Mă refer la lucrările lui P. Bourdieu, mai ales la cele din 1970 și 1979. Deoarece nu aplic aici un anumit model de analiză, renunț la referințele specifice.

(8) Greimas, 1976, 1979.

(9) Mannheim, 1936 : 2.

(10) Kristeva, 1969, 1970.

(11) Venturi, 1972.

(12) Mannheim, 1935.

(13) Gouldner, 1979.

(14) Debray, 1979.

(15) Debray, 1979 : 43—4.

(16) Cf. mai jos, nr. 64.

(17) Scrisoare a lui Maiorescu către Eminescu (1874), în Regman (ed.), 1971 : II, 48.

(18) Scrisoarea lui Eminescu către Maiorescu, în Lovinescu, 1943—44 (1974) : 126 s.

(19) Cf. n. 67.

(20) Maiorescu, 1978 : 139.

(21) Id., 141, 147.

(22) Id., 4, Prefață la „Critice” (1874).

(23) Mannheim, 1929 : 336—56.

(24) Scrierile politice ale lui Maiorescu au titlurile și datele următoare: „Discursuri parlamentare cu privire asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I” (1866—99); „Istoria contemporană a României” (1866—90).

(25) Mannheim, 1929 : 334.

(26) Maiorescu, 1978 : 153.

(27) E începutul junimismului politic. Costaforu, Ministrul Afacerilor Străine, care îl însoțea pe Prințul Carol la Iași, i-ar fi propus lui Maiorescu „ca membrii societății Junimea, ca oameni inteligenți și cultivați ce erau, să mai lase literatura pe planul al II-lea și să se ocupe cu politica militantă a țării” (Gane, 1937 : I, 150—51). Maiorescu a transmis propunerea junimiștilor, care, la început, au ris în hohote și apoi au acceptat-o, deoarece guvernul apăra, în dauna Frațiunii liberale de la Iași, programul Divanului ad-hoc (1857). Se poate vedea limpede că junimiștii si tuau în acel an, și nu în 1848 sau în 1859, începutul României moderne.

(28) Gane, 1937 : I, 319.

(29) Discursul lui Carp, „Era Nouă”, este reprodus în „Timpul” (controlat pe vremea aceea de Eminescu) pe 2 aprilie 1881. La 16 aprilie, Eminescu publică un articol ironic, sub titlul „Era Nouă”, în care afirmă că această Eră Nouă (care, după el, este... era liberală!) nu înseamnă decât înmulțirea oligarhiilor, în timp ce „plugul lui (al țărânului, N ; d.A.) e același ca sub Mircea Vodă” (Eminescu, 1941 : II, 230). O neînțelegere ? O gafă politică ? Într-o serie de articole „Pentru ce s'a retras d. Brătianu?”, publicat în 17, 19, 20 și 21 aprilie, Eminescu susține că Brătianu a început tratativele cu Carp pentru că a recunoscut eșecul politicii liberale și din nevoia de „o nouă organizare a țării”. Oare, Eminescu, prin aceasta aluzie pozitivă la programul lui Carp, revine asupra articolului precedent ?

(30) Maiorescu, 1978 : 201, 208 nn.

(31) Slavici, 1967 : 597.

(32) Eminescu, 1941 : II 251.

(33) Eminescu, 1980 : 480 ; id., 1941 : II 210—12 (Articol publicat în „Timpul” la 26 februarie 1881). Legile respective fac parte din programul Erei Noi (1881), al lui Carp (Gane, 1937 : I 242—62).

(34) Eminescu scrie despre aceste contracte pe 27 ianuarie 1882 în „Timpul” (194 : II 407—12). Carp vorbește despre proiectul unei legi corepunzătoare pe 11 februarie 1882, dar și în discursul său din 5—6 oct. 1879 și din 30 martie 1881 (Gane, 1937 : 230, 258).

(35) Eminescu publică o lungă serie de articole despre Basarabia în „Timpul”, aprilie—iunie 1878 (1941 : I). Ele au fost republicate într-un volum separat de Ion Dumitru, Verlag, München, 1981.

(36) Articolul lui Maiorescu apare la 1 ianuarie 1881 în „Deutsche Revue”. Eminescu scrie despre acest articol și despre criticile din Româniul”, pe 6 martie 1881 („Timpul” ; 1941 : II 199—202).

(37) Gane I 295. Carp va apăra mereu această alianță și va pleda, în 1914 și 1916, pentru intrarea necondiționată a României în război alături de Puterile Centrale.

(38) La 16 iulie 1876, în „Curierul de Iași”, Eminescu ataca „protectoratul” Austriei, care ar duce la sărăcirea țării, dar, la 23 iulie, salută acordul vamal cu Austria în același ziar, pentru motivele economice și politice vehiculate în epocă (1875) de către guvernul conservator (1980 : 154, 158s). Să însemne, oare, aceasta că Eminescu se contrazice încă o dată ? (cf. n. 29). La 1 august 1876, totuși, Eminescu își reia criticile în articolul

„Influența austriacă”, publicat în „Convorbiri literare”.

(39) (...) Cf. Gane, 1937 : I 321s.

(40) Maiorescu, „Discursuri parlamentare”, București, 1899, vol. II, 458—63, apud Manolescu, 1970 : 138—40.

(41) (...) 1941 : II 251. Eminescu îi opune apoi pe politicienii din „statele demagogice” celor din „statele oligarhice”, singurii care acționează cinstiți, în numele poporului (1881).

(42) Gane, 1937 : I 250.

(43) Eminescu, 1941 : II 265s.

(44) Gane, 1937 : I 403.

(45) Maiorescu, 1978 : 147.

(46) Gane, 1937 : I 184s (discursul din 5 feb. 1876).

(47) Id, 256 (discursul despre Era Nouă din 30 martie 1881).

(48) Id., 228—9 (discursul din 5 și 6 oct. 1879).

(49) Maiorescu, 1978 : 147.

(50) Eminescu, 1910 : 8—10.

(51) Gane, 1937 : I 260.

(52) (...) „Timpul”, 18 dec. 1877, în Em., 1910 : 12. Activitatea politică este legitimația, după Eminescu, prin „muncă” și „avere” (ultimul criteriu este, ca într-o butadă celebră de Carp, o garanție a independenței spiritului), dar și de „merit” și „știință”, criterii intelectuale pe care nu le regăsim la Carp (1941 : II 205 ; cf. si n. 64).

(53) Gane, 1937 : I 177, 222—6. Remarcile lui ne amintesc de cele ale lui Sombart, asupra „virtuților burgheze” (1928). Zeletin (1925 : 221—7), un elev al lui Sombart, pare să nu remarce existența unui spirit burghez la Carp, pe care îl pune pe același plan cu ceilalți critici „reacționari” ai liberalismului.

(54) Eminescu, 1980 : 446—8. Articolul, rămas în manuscris, este datat 1870 (id., 793).

(55) Hjelmslev, 1943, 1959.

(56) Cf. mai ales Greimas, 1976, 1979.

(57) Hjelmslev, 1959 (1971) : 101—3.

(58) (...) Maiorescu, 1978 : 151 (1868).

(59) (...) Eminescu, 1910 : 21 (1877) ; id., 30 (1877).

(60) (...) 1910 : 171s. Vezi, pentru clasele „suprapuse”, ibid., 133ss.

(61) Eminescu, 1910 : 28—34 și 1980 : 402.

(62) Eminescu, 1941 : II 205.

(63) (...) Eminescu, 1910 : 172. Em. accepta existența, deși amenințată, a tuturor acestor clase ; vorbește cu respect despre adevărata aristocrație (...) (1911 : II 242). În sfârșit, vorbește adesea de „popor”, de cele 4/5 excluse din viața politică, un popor alcătuit din țărani și meșteșugari (boierii sînt excluși !), care își are propria cultură (1980 : 412).

(64) Guvernării sînt (...) (definiți în discursul Erei Noi, care continuă cu enumerarea reformelor pentru toate categoriile sociale specifice ; Gane, 1937 : I 260.



## CONFESIUNI



După ce am plecat din România în 1973, am rămas în contact cu școala istorică de la Iași, cu oamenii grupați la Institutul de istorie și arheologie „A.D. Xenopol”, care au reprezentat pentru mine un grup de prieteni — pe cei mai mulți nu-i cunoșteam decât după nume — și niște oameni foarte serioși care au creat aici o școală istorică, un grup, care, în tot acest timp, au avut curajul să-mi trimită „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” din Iași. În același timp, nu primeam de la București cărți, articole sau scrisori decât de la părinții mei. Faptul că rămăsesem în Franța, unde plecasem cu o bursă, mă transformase într-un fel de paria, eram catalogat ca dușman al țării, iar după ce am început să particip la Liga pentru apărarea drepturilor omului în România care s-a creat la Paris pentru apărarea lui Paul Goma și a mișcării lui, numele meu, la fel ca în antichitate, a devenit interzis, articolele pe care le scriesem sau pe care le scriam apăreau anonime, uneori nici nu mai erau citate. Numai la Iași am văzut că s-a putut ca numele meu să fie citat și am întreținut, cu mari greutate, o corespondență și niște contacte.

Nu sînt decât un istoric de origine română, nici eu nu știu de fapt dacă mai sînt român sau francez de origine română, asta este drama tuturor exilaților, de aceea trebuie să fiți îngăduitori cu ei pentru că sînt niște oameni care își caută un punct de echilibru și care sînt sfîșiți între cele două lumi: lumea pe care au părăsit-o și lumea în care trăiesc și foarte mulți au de multe ori ideea că n-au reușit destul de bine, că s-au ratat, concept foarte discutabil.

Să vă traduc oarecum senzația pe care o am trăind în Franța și ocupîndu-mă de istoria României; citeodată trebuie să te duci foarte departe ca să apreciezi comoara pe care o ai acasă, comoară pe care altfel riști să n-o găsești.

Astăzi aveți această imensă fericire să trăiți o lume, o epocă în care sînteți actori ai istoriei, în care faceți istorie, în timp ce atîtea decenii și în atîtea țări oamenii sînt dominați de istorie, pentru ei istoria este o teroare, cum spunea Lucian Blaga. Foarte important este să înțelegeți, și pentru mine să înțeleg, cam cum este România. România asta trebuie inventată oarecum și vorbind cu mai mulți prieteni francezi ajunsesem la concluzia că situația din România de astăzi seamănă oarecum cu situația din 1859 cînd s-au unit Principatele, cînd trebuia inventată România. Ce e România? Trebuie găsită. Deci, trebuie să găsiți, să inventați în sensul cel mai precis al termenului, ce va fi România de mîine. Ori, un istoric nu vă poate spune nimic, nu vă poate da decât o astfel de comparație. Există totuși anumite trăsături pe care anumite permanențe ale istoriei românești, care mi se par foarte importante și care sînt întotdeauna percepute, le impun. Una dintre ele este că România și poporul român, da, România este o țară de frontieră.

## ROMANIA — ȚARĂ DE FRONTIERĂ



omânia este la frontiera a două lumi, a fost de la început frontiera Imperiului roman. Nu uitați că Ovidiu a fost exilat la Tomis, la fundul pămîntului, aici se termina lumea. Traian, cînd a ocupat Dacia și a implantat niște garnizoane pe la Cetatea Albă și în Crimeea, considera că aici se termină lumea civilizată; la răsărit începea Persia, era altă lume. A fost, după aceea, frontiera romanității, limba română este, ca urmare a acestei ocupații romane, limita răsăriteană a romanității. România a fost frontiera răsăriteană a creștinismului pentru că în Evul mediu la răsărit de Nistru erau tătari și Imperiul turcesc. A fost frontieră a protestantismului și a catedralelor gotice; stilul gotic se termină, îl vedeți în Moldova și Bucovina ca ultimele valuri, ca valurile unei mări care se pierd în nisip. Deci românii sînt pe o frontieră, la această situație trebuie să meditam.

Ideea de frontieră este una din marile idei forță ale civilizației americane. Americanii au constatat că frontiera pe care ei o realizau avansînd către Vest, unde îi goneau pe indieni, era o instituție, un tip, un mod de viață, un mod de a gândi. Deci, a fi la frontiera între atîtea lumi, între Răsărit și Apus, între civilizații, explică de ce astăzi, poate și în trecut romănesc, găsim atîta varietate, atîta confuzie. Un jurnalist intervievîndu-mă mă întreba: „De ce e confuzie în dezbaterile politice?” I-am răspuns că sînt mai multe voci, fiecare își spune părerea; deci această frontieră este un avantaj, trebuie folosită ca avantaj pentru că sînt de toate, adică românii pot găsi în situația lor geografică, politică, istorică rezerve, resurse pentru a inventa această Românie de mîine. Ori una din caracteristicile acestui tip de situație, acest tip de frontieră, este deosebit de periculoasă pentru că în general existența acestor sisteme de frontieră a dat naștere la intoleranță și la justiție expeditivă. În cazul frontierei americane ați văzut cum erau tratați hoții de cai sau de vite, care erau foarte repede spînzurați. Un alt caz în Europa este Spania, fiind un caz simetric de comparat; Spania a fost limita occidentală atît a latinității cît și a creștinismului și cum din confruntarea cu Islamul spaniolii au dezvoltat o dinamică foarte intolerantă aceasta a culminat cu botezarea forțată a musulmanilor și expulzarea evreilor în 1492. Frontiera americană a dispărut ca mod de existență pentru că statele s-au unit însă frontiera spaniolă, a durat foarte multă vreme și abia cu moartea lui Franco în 1975 s-a putut trece de la un astfel de sistem de dictatură la democrație. Deci, iată un caz foarte asemănător, tentația totalitară, cum a fost numită este uneori un pericol pentru aceste regiuni. Pe de altă parte, s-a constatat că acest tip de civilizație de frontieră dezvoltă inițiativa personală. Dimitrie Cantemir vorbește de republicile țărănești Tigheciu, Vrancea, Cîmpulung și se știe și din cronicile din secolul al XVII-lea că acești țărani se organizau foarte bine, știau să se apere, ba chiar îi atacau ei pe tătari și făceau incursiuni, asta înseamnă „inițiativă privată”, care a fost mai apoi distrusă prin statul centralizat, prin centralizarea instituțiilor care s-a făcut încet, încet, și mai ales după 1859. Deci unul din avantajele acestui mod de existență, acestei tradiții care poate s-a pierdut — și cu asta atingem o actualitate destul

de arzătoare acum când societatea civilă a renăscut după 22 decembrie — ar fi tocmai o înviere a întreprinderii particulare, a spiritului de inițiativă civic, cetățenesc.

## MENTALITĂȚI



Ceea ce m-a frapat pe mine în Occident în raport cu ceea ce se petrecea în România, de 17 ani de când am plecat, era imposibilitatea de a înțelege a occidentalilor când eu le povesteam că nu mai puteam suporta, că un ofițer de securitate încerca să mă transforme în informator în institutul meu, că am plecat „la fără cinci” — cum se spune în franceză — adică în ultimul moment ca să scap de presiuni ulterioare pe care alții le-au cunoscut. Occidentalii spuneau: „dar, în fond, dacă românii trăiesc atît de rău și au parte de un dictator ca Ceaușescu poate că îl merită, poate că sînt și ei așa și le place!”, plus tot felul de discursuri de genul „popoarele au conducătorii pe care îi merită”, ceea ce e o prostie fără margini, și apoi „românii de ce nu se mișcă? De ce nu se organizează? De ce sînt așa?”. Un foarte bun filosof și logician german de origine rusă, Alexander Zinoviev, a emis și a creat un concept de „spirit colectivist” care, după părerea lui, se aplică la ruși foarte bine, pentru că ei trăiau totdeauna în comunități satești și acestea dezvoltau, ca „zadruga” la sîrbi, un spirit comunitar, adică trăim toți în grup, totul e pentru grup, pentru comunitate și că de aici se dezvoltă un tip de mentalitate și de comportament social care favorizează foarte mult comunismul. Discutînd cu francezii despre asemenea lucruri am spus dar, dimpotrivă, românii, tocmai au trăit în acest tip de comunități țărănești, obștile satești, satele devălmașe cum erau numite, dar procesul istoric a fost ieșirea din această devălmașie și oamenii își cultivă pămîntul independent și se separă, trăiesc în „familii monocelulare”. Românii sînt foarte individualiști din acest punct de vedere, deci nu se poate aplica acest concept. Dimpotrivă, impunerea cu forța a colectivizării agriculturii, dacă avea o finalitate justificată pe plan economic și rațional, contrazicea prin modul în care s-a făcut, prin brutalitate și constrîngere.

Cînd s-au produs evenimentele din România, miracolul, toată lumea în Occident a observat că românii nu aveau șefii pe care îi meritau, pentru bunul motiv că i-au răsturnat, și încă în asemenea condiții dramatice.

## EXILUL



Trăiesc în Franța de 17 ani însă n-am uitat România. Ea a devenit pentru mine astăzi o altă țară, o altă patrie. Patria mea este acum Franța. Cea mai mare parte a vieții mele de adult am petrecut-o în Franța; chiar dacă limba mea maternă e română, vicisitudinile istoriei au făcut să ajung acolo. A propos de

exil; nu-i judecați aspru pe exilați pentru că sînt oameni care au suferit foarte mult. Căzul meu, dimpotrivă, e cu totul atipic. Am reușit destul de repede prin studii și prin noroc, pentru că fără noroc nu faci nimic, să-mi continui studiile pe care le vroiam, care sînt pasiunea mea, și să-mi creez ceea ce se numește o situație, adică să muncesc în domeniul în care îmi place. Însă cred că, în istoria românească, exilul a reprezentat o constantă pe care o sesizăm de foarte multă vreme. Dacă stați să vă gîndiți, Bogdan întemeitorul era un exilat fugit din Maramureș și venit în Moldova. Nu mai vorbesc de revoluționarii de la 1848 care au petrecut ani de zile în exil și oamenii aceștia au fost fondatorii României

moderne. Bineînțeles, în istoria contemporană exilul a devenit o dimensiune foarte vastă.

## FRANCEZII ȘI REVOLUȚIA ROMÂNĂ



Francezii au fost, după ani de zile în care au crezut că românii îl au pe Ceaușescu pentru că, probabil, și ei sînt după chipul și asemănarea lui, se recunosc în el, extraordinar de mișcați și de emoționați cînd s-au petrecut evenimentele din decembrie. S-a creat atunci un elan de solidaritate și de generozitate pentru România, pe care, eu personal, îl interpretez ca un gest de a se răscumpăra pentru superficialitatea cu care francezii judecaseră situația din România. Acest elan de generozitate a fost impresionant; televiziunea franceză a dat ore întregi, în fiecare zi, imagini din România.

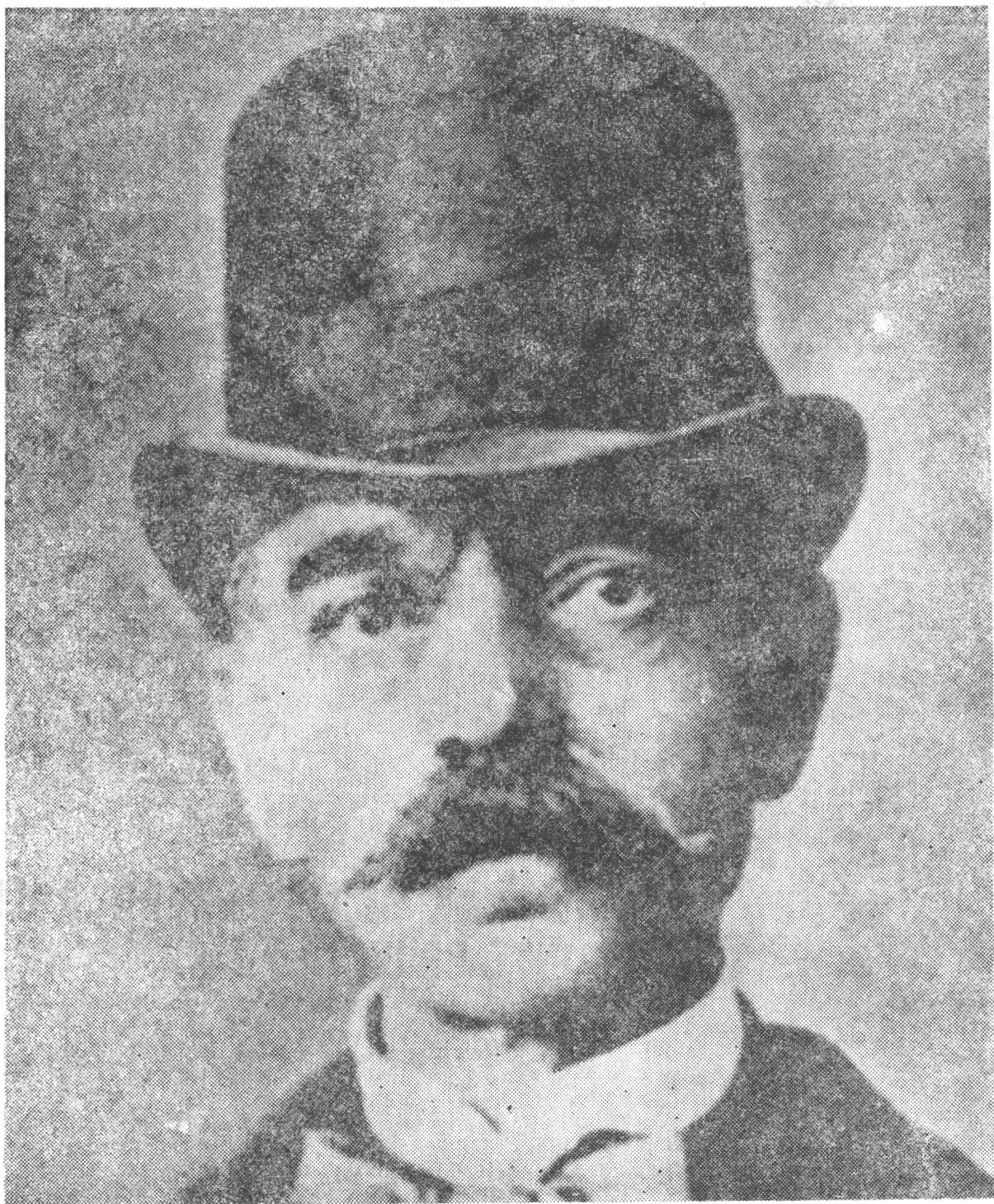
Ceea ce li s-a părut francezilor a fi foarte special în România, în revoluție, a fost răsturnarea bruscă și brutală a lui Ceaușescu și faptul că imediat s-a creat F.S.N.-ul. Atunci toată lumea a spus: „A fost un complot”, un nou Thermidor, în amintirea căderii lui Robespierre, un grup de la conducere răstoarnă un alt grup de la conducere ca să ia puterea. Dar cum explici mișcarea de pe stradă, tineretul care manifesta la Timișoara, peste tot, și atunci cei mai înțelepți au spus: „asta pentru că în România s-a petrecut o revoluție” și după cum a spus Tocqueville „revoluția este întîlnirea dintre un complot și o insurrecție populară”. Insurrecție populară a mai fost la Brașov în noiembrie 1987, dar nefiind complot Ceaușescu a mai rămas la putere. Comploturi or mai fi fost, dar nefiind insurrecție nu s-a făcut nimic. Bineînțeles, presa franceză, televiziunea caută să găsească firele acestui complot. În Franța de astăzi, în lumea occidentală, se tot studiază teoria complotului.

Ceea ce este important este că, în peisajul politic francez, cei care au sprijinit România și care au condamnat excesele regimului lui Ceaușescu în ultimii 8-9 ani au fost socialiștii, presa de stînga, președintele Mitterrand în primul rînd. Presa de dreapta, „Figaro” și toate celelalte, care sînt citite de burghezia franceză, aveau numai pagini de laudă despre Ceaușescu. Se spunea că în România nu sînt cozi încă din '86-'87, că România este foarte prosperă, că Galațiul va fi porto-franco, etc. E foarte curios cum în peisajul politic francez, partidele de stînga, nu vorbesc de Partidul Comunist, bineînțeles, au condamnat această dictatură. Din 1982, Mitterrand a refuzat să mai vină în România, a restrîns relațiile foarte mult, în timp ce, presa de dreapta continua pe linia lui De Gaulle, care în 1968 a venit în România și a rămas foarte impresionat de Ceaușescu, în ideea că România e un fel de Franță din Răsărit. Se considera că așa cum Franța se menține independentă în cadrul N.A.T.O., așa și România are o voce distinctă în cadrul Tratatului de la Varșovia: „Ceaușescu e independent, nu votează cu rușii la O.N.U., nu a rupt relațiile cu Israelul etc.”. Partidele și presa de dreapta făceau afaceri cu Ceaușescu pentru că proprietarul „Figaroului” vîna urși cu acesta în Carpați și cumpăra pasta de hîrtie mai ieftin din România ca să-și tipărească ziarul. De aceea nu apăreau articole critice și asta era o presă pe care foarte mulți oameni o luau drept literă de Evanghelie. A existat o oarecare moralizare a atitudinii Franței, a unei părți din clasa politică franceză față de România, adică o atitudine morală de condamnare a unei dictaturi, dar ea s-a făcut în special, și în imensa majoritate, de oamenii de stînga.

Una din marile forțe ale francezilor, care sînt un popor plin de calitate dar și de defecte, ca toată lumea, este să creadă că Franța este într-adevăr un model. Și sărbătorirea bicentenarului Revoluției Franceze a însemnat în imaginarul francez, în subconștientul lor, elementul declanșator al revoluțiilor din Est. Poate o să rideți, dar în Franța sînt oameni care cred acest lucru, că drepturile omului, libertatea, egalitatea,

fraternitatea, toate principiile generoase de care s-a vorbit atît de mult anul trecut au sîrîit prin a pătrunde în urechile astupate ale europenilor din Răsărit care şi-au zis: „Ia stai domnule să le aplicăm şi noi aici!”. E bineînţeles o caricatură, dar sînt mulţi care cam asta cred. Şi a urmat o foarte mare decepţie a francezilor şi, mai ales, a socialiştilor, cînd au constatat că europenii din Răsărit care le-au urmat aparent modelul ajungînd la alegeri libere au ales în majoritate partide de centru-dreapta, creştin-democraţi. Şi atunci s-a constatat că ungurii, polonezii şi germanii de răsărit se uită mai degrabă către Germania Federală unde e la putere un partid creştin-democrat, eventual

Italia şi S.U.A., iar nu către modelul socialist francez sau social-democrat. Şi în mod paradoxal, Franţa a găsit în România o imagine familiară, faptul că mulţi români vorbesc franţuzeşte, că televiziunea franceză merge pe străzi şi întîlneşte oameni care răspund în franceză, în timp ce, aceiaşi reporteri care se duceau în Cehoslovacia, Ungaria, Polonia, trebuiau să aibă interpreţi şi unii de pe stradă începeau să le vorbească în nemţeste sau englezeşte, ceea ce pentru amorul propriu al unei mari naţiuni e cam greu de suportat, deci, România, a rămas singura speranţă a francezilor că aici alegerile o să dea rezultate mai degrabă spre stînga decît spre centru-dreapta. (Aşa s-a şi întîmplat).







## În exclusivitate pentru „Dacia literară“

KARLHEINZ STIERLE

Profesor de romanistică la Universitatea din Konstanz, unde i-a succedat la catedră lui Hans Robert Jauss, Karlheinz Stierle (n. 1936) face parte din acea generație de universitari care a trăit efectiv și „creator“, la sfîrșitul anilor '60, faimoasa schimbare de „paradigmă“ în studiile literare, de la pozitivismul istorist dublat de imanentismul „artei interpretării“ la încercarea de a privi fenomenul literar drept un act comunicativ complex, implicîndu-i în constituirea sensului deopotrivă pe autor și pe receptorii operei acestuia. Asistent și colaborator apropiat al predecesorului său, Karlheinz Stierle a fost pe bună dreptate considerat drept unul dintre cei mai marcanți promotori ai „școlii de la Konstanz“ și ai esteticii receptării, pe care, împotriva oricărui spirit dogmatic, a căutat s-o deschidă către semiotică și sociologia cunoașterii. Pe lângă numeroasele sale studii teoretice, s-a ocupat intens de literatura franceză și cea italiană, vînd un anume interes în perioada profesoratului său la Universitatea din Bochum (1969—1988) și pentru cultura românească. Printre altele, două titluri de volume, *Text als Handlung* (1975) și *Petrarcas Landschaften* (1990) îl reprezintă pe deplin.

Vizavi de experiențele multiple pe care le-a parcurs în ultimele decenii știința literaturii, Karlheinz Stierle revine astăzi asupra „dimensiunilor înțelegerii“ și, implicit, asupra criticii literare, pe care el însuși o practică ocazional în foiletonul marilor cotidiane „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ sau „Süddeutsche Zeitung“. În acest sens, textul de mai jos, prezentat de autor cu cîteva luni în urmă la un colocviu consacrat perspectivelor criticii literare și încredințat nouă spre publicare în premieră „mondială“, se constituie într-o schiță modelatoare recomandînd, fie și la modul „restaurativ“, un anume mod de a citi și comenta literatura.

ANDREI CORBEA

## „L'HOMME ET L'ŒUVRE“ — CRITICA LITERARĂ A LUI SAINTE-BEUVE



Pentru Marcel Proust, critica literară a lui Sainte-Beuve a fost un motiv de nemulțumire. Scriere polemică *Contre Sainte-Beuve* publicată postum în 1954, este o răfuială nemiloasă

cu acel critic literar care, pentru contemporani, trecea drept suprema autoritate în toate problemele judecării literare dar care, totuși, a

nesocotit aproape toate talentele poetice și literare reale, de viitor, din vremea sa — iar Proust se dovedește neobosit în a demonstra acest fapt. Ceea ce-i reproșează Proust lui Sainte-Beuve este, înainte de toate, eroarea de a fi confundat autorul, ca persoană reală, cu acel creator al operei estetice care pare să iasă din sine însuși pătrunzînd într-o dimensiune radical diferită, cea a productivității creatoare ce nu mai poate fi explicată prin nici o situație

exterioroară. „(...) Această metodă tăgăduiește ceea ce ne învață o relație mai profundă cu noi înșine: faptul că o carte este produsul unui alt eu decât cel pe care îl manifestăm în obiceiurile noastre, în societate, în viciile noastre. Acest eu, dacă dorim să încercăm a-l înțelege, se află în adâncurile noastre și putem ajunge la el încercând să-l recreăm în noi“. Faptul că Proust este, probabil, în mai mare măsură influențat de Sainte-Beuve decât dorește să recunoască ar trebui să constituie tema unei cercetări separate. Proust, cel puțin în calitatea sa de pictor moralist al societății, care în *A la recherche du temps perdu*, evocă o întregă lume a limbajelor și stilurilor de vorbire înrădăcinate în societate, disecându-le în manieră moralistă, nu-și putea educa spiritul de observație la nimeni altul decât la Sainte-Beuve. Un amănunt pare să sugereze, cel puțin indirect, o afinitate reprimată: în *La méthode de Sainte-Beuve*, în pasajele în care încearcă să surprindă orgoliul care trebuie să-l fi cuprins pe Sainte-Beuve în fiecare zi de luni când își vedea lucrarea în „Constitutionnel“, Proust evocă acel moment imaginar al tânărului debutant căruia mama, foarte mândră, dar prefăcându-se că nimic nu s-a întâmplat, îi pune în față ziarul cu articolul pe a cărui apariție el nu mai confase. Povestirea permite stabilirea unei oarecare asemănări între un imaginar tânăr Sainte-Beuve și un imaginar tânăr Marcel Proust. În *A la recherche du temps perdu*, naratorul își amintește cum, după o îndelungă așteptare, a apărut în cele din urmă, în „Figaro“, articolul care va determina viitorul scriitorului Marcel. Aici se află însă acea scenă, repovestită în *Contre Sainte-Beuve*, în care mama lăsa ziarul la vedere, ca din întâmplare, și se retrage, lăsându-l pe acest tânăr să guste singur fericirea primului articol tipărit.

Apariția lucrării lui Proust *Contre Sainte-Beuve* coincide cu momentul în care istoria receptării lui Sainte-Beuve pare să se apropie de o fază critică. În vremea când Proust își descoperă calea spre o estetică proprie, contrazicându-l pe Sainte-Beuve și descoperind-o autorii pe care acesta i-a trecut cu vederea apariției lucrării *Contre Sainte-Beuve* intervine într-o conjunctură aflată deja sub semnul unei profunde diminuări a importanței criticii sale literare. O reîntoarcere la opera însăși și la premisele sale estetice, așa cum se reflectă în influența operă *Theory of Literature* (prima ediție New York 1949), aparținând lui A. Warren și R. Wellek, și așa cum se evidențiază tot mai mult în lucrările de teorie literară din Franța, sub influența concepțiilor estetice ale lui Mallarmé, Valéry și nu în ultimă instanță Proust, a făcut ca evocarea lui Sainte-Beuve, ca autor al fatalei formule „L'homme et l'oeuvre“, care, timp de decenii, a indicat calea unei scrieri academice pozitiviste a istoriei literaturii, să devină din ce în ce mai demodată. În măsura în care biografismul a început să

reprezinte o metodă depășită de abordare a operei — când aceștia i se împotriveau, ca un masiv solitar, și monumentalele studii literare existențial biografice ale lui Sartre — imaginea lui Sainte-Beuve a început să se întunece pînă la a deveni ilizibilă. Nici pînă în ziua de azi nu poate fi vorba despre o preocupare serioasă în ceea ce privește opera sa de critică literară. Cum altfel ar putea fi privită această operă decât ca o reminiscență demodată, în situația în care producția de text intra în centrul interesului teoretic și când rarefierea subiectului determina programul teoriei lingvistice și literare? De la Derrida, Foucault, Kristeva sau Paul de Man nici un drum nu duce înapoi la Sainte-Beuve. Astfel cititorul care parcurge astăzi volumele de critică literară ale lui Sainte-Beuve, al căror cuprins poate fi comparat doar cu *Comedia umană* a lui Balzac, pare să pătrundă într-un teritoriu uitat, în care se dezvăluie nu numai pustietatea unui simț depășit, amuțit, ci și o fascinantă și neașteptată de vie experiență a lecturii — chiar dacă aceasta pare străină și aproape exotică — care, împotriva tuturor acordurilor tacite, face să devină profitabilă readucerea în memorie a acestui clasic al criticii literare. Impulsurile cărora Sainte-Beuve le-a dat naștere, prin studiile sale referitoare la literatura franceză din secolele XVI, XVII și XVIII, prin profunzimea cunoștințelor sale istorice, prin mobilitatea și siguranța judecății sale literare, prin finețea și acuitatea discernământului în scrierea istoriei literaturii nu pot fi neglijate, chiar dacă aceasta le-a trecut destul de des sub tăcere cu o îngîmfare academică științifică, impulsuri pe care le datorează demersurilor sale critice, cu ajutorul cărora a scos la iveală, din tot ce era deja pe jumătate uitat, ceea ce i s-a părut a fi indispensabil pentru memoria culturală. O meditație asupra apariției și dezvoltării istoriei literare ar trebui să-i acorde lui Sainte-Beuve un loc central. Dintre lucrările care urmăresc o astfel de perspectivă, trei trebuie menționate în mod special: *L'Ordre et les Ténèbres, ou la Naissance d'un mythe du Dix-septième siècle chez Sainte Beuve* (Paris 1972) a lui R. Molho, *Sainte-Beuve et le dix-huitième siècle, ou comment les révolutions arrivent* (Paris 1972) a lui R. Fayolles și un studiu scurt dar deschizător de perspective al lui F. Rigolot „*Sainte Beuve et le mythe du seizième siècle*“ (L'Esprit créateur 14, 1974).



Înțelegerea critică a lui Sainte-Beuve se opune caracterului particular al fiecărei opere în parte. Cercul hermeneutic, în care detaliul și întregul operei se reflectă reciproc, într-o nesfârșită mișcare, scoțind la iveală conștiința nesfârșită a operei, ca formă a autonomiei estetice, Sainte-Beuve îi opune un mod de abordare care, în principiu, încearcă să surprindă opera în orizontul unor contexte mai ample.

Ar fi totuși o flagrantă neînțelegere, căreia îi este astăzi, în mare măsură, tributară, se pare, istoria receptării, dacă am dori să înțelegem critica literară a lui Sainte-Beuve drept o expresie a unui biografism naiv și superficial, care își propune să descopere în operă doar reflectarea experiențelor proprii sau chiar detalii cu valoare anecdotică. Fatalul cerc vicios, care duce de la operă înapoi la viața autorului pentru a putea găsi, în acest mod, o presupusă explicație a operei, este privit, pe nedrept, ca fiind premisa criticii literare a lui Sainte-Beuve. În calitate de critic literar, Sainte-Beuve este un moralist care se definește în tradiția moralisticii clasice a secolului al XVII-lea francez. Da, el este, în primul rând, cel care a recunoscut legătura interioară existentă între autorii pe care astăzi îi numim moralisti. Tocmai el a găsit, în studiile privitoare la autorii moralisti clasici francezi, o noțiune despre observarea antropologică, lipsită de iluzii, care, în istoria noțiunii de „moralist“, marchează momentul când „moralistului“, în sensul unui filosof moralist orientat după norme, i se opune moralistul ca observator al realității morale a omului, care reflectă simultan și caracterul perspectiv condiționat al propriei poziții.

Opera privită ca operă, în imanența și în logica înlănțuirilor necesare și în referirile interioare care tind spre infinit, este lucrul pe care Sainte-Beuve nu-l poate vedea. Opera este pentru el o zonă unde se exprimă o voință de expunere, de obiectivare, care sporește sau scade, în funcție de capacitatea de a descrie, care favorizează sau prejudiciază voința de expunere, care o stimulează sau o inhibă. Fiecare text este o scenă pe care o joacă viața însăși, devenită limbaj, în care sînt eliberate și se întîlnesc forțe de origini și naturi diferite. Totuși locul de desfășurare a interesului lui Sainte-Beuve nu este fiecare operă în parte ci, dintru început, întreaga creație a unui autor, cu tot ceea ce ține de ea, incluzînd și acele fapte de limbă, nedevenite încă opere, în care legăturile adînci, definitorii pentru operă, sînt adesea mai elocvente decît opera însăși. Aproape întotdeauna foiletoanele literare ale lui Sainte-Beuve sînt, fiecare în parte, „portraits littéraires“ centrate în jurul unui nume. În cei aproape patruzeci de ani de activitate critică, desfășurată în anii '30 și '40 în special în „Revue de Paris“ și „Revue de Deux Mondes“ și apoi, începînd cu 1849, cînd si-a inaugurat lungă serie a renumitelor *Catseries du lundi*, în cotidienele „Le Constitutionnel“, „Le Moniteur“ și în cele din urmă în „Le Temps“, Sainte-Beuve a făcut din această formă de prezentare un instrument tot mai fin al demersurilor sale critice, pe care însă nu le-a modificat, ca principiu, în mod esențial. Pentru Sainte-Beuve, fiecare creație literară se află la orizontul unei opere complete, fiecare operă completă este înrădăcinată într-o lume. Sainte-Beuve, care studiasă medicina înainte de a deveni critic literar, a fost fascinat de teoria proceselor vitale, așa cum fuseseră

dezvoltate de fiziologia modernă, contemporană lui. El își consideră critica literară o fiziologie morală, iar obiectul ei, un metabolism între individ și societate, între limbă și viață. În acest sens, el se află foarte departe de o relaționare, de tip reduționist, a operei la persoana biografică și la elementele cu caracter întîmplător. Aruncînd o privire retrospectivă asupra colecției sale de portrete literare el observă: „Curiozitatea mea, dorința de a vedea totul, de a privi totul, îndeaproape, extrema mea plăcere de a găsi adevăratul corespondent al fiecărui lucru și a fiecărei organizări m-au antrenat în această serie de experiențe care n-au fost pentru mine decît un lung curs de fiziologie morală“. Și în observațiile cu caracter programatic din eseul său asupra lui Chateaubriand, din 22 iulie 1862, afirmă: „Literatura, producția literară, nu este pentru mine cîtusi de puțin distinctă sau măcar separabilă de restul individului și de societate; pot gusta o operă, dar îmi este greu s-o pot judeca independent de cunoașterea omului însuși; și voi afirma bucuros: *Tel arbre, tel fruit*. Studiul literar mă conduce astfel, în chip cu totul natural, la studiul moral“. Criticul, ca moralist care se interesează de tranziții, este fascinat de interfețele existente între viață și operă. Dar tocmai natura acestui interes necesită o abordare mai exactă pentru a afla dacă formula „L'homme et l'oeuvre“ nu are cumva menirea de a disimula prematur ceea ce pune în mișcare și conduce proiectul criticii literare a lui Sainte-Beuve.

Fiziologia moralistă a lui Sainte-Beuve se informează asupra transformării vieții în limbaj, asupra instanțelor, a impulsurilor, stratificărilor și formațiunilor ei. Ce anume îl determină pe individ să aibă o încredere exaltată în limbaj, încredere care dă naștere unui prisos în procesul de devenire a limbii, unui strat ce nu se află în raport nemijlocit cu actul direct al rostirii, condensat în urme de viață, mărturii de viață și în cele din urmă în opere? Interesul lui Sainte-Beuve este fixat asupra formelor de viață care stau sub semnul unei esențiale capacități de vorbire și asupra aceloră pentru care limba inaugurează o formă esențială de viață. Abia viața, care se transformă în limbaj și care devine conștientă de sine în mediul limbajului, într-o multitudine de posibilități și eșecuri, poate ajunge totdeauna focarul fiziologiei morale. Numai acolo unde viața se află într-un raport esențial cu limbajul, ea devine relevantă pentru acest moralist. Acest lucru înseamnă însă că cele două lumi, a vieții și a limbajului, — „homme“ și „oeuvre“ — nu sînt separate și că opunerea lor se dovedește a fi greșită. Formele verbale, pornind de la limbajul cotidian și pînă la opera sublimă, sînt forme de viață, însă formele dobîndesc, pentru fiziologul moralist Sainte-Beuve, cel mai înalt grad de conștientizare, cea mai pregnantă diferențiere și nuanțare, abia atunci cînd ele devin forme de limbaj. Lumea acțiunii, s-ar putea spune, se transcende



pe sine însăși în lumea acțiunii de limbaj, care, la rîndul ei, se poate dezvolta în forme din ce în ce mai subtile. Critica literară reprezintă pentru Sainte-Beuve posibilitatea de a pătrunde, ca moralist sau, cum s-ar mai putea spune dintr-o perspectivă ulterioară, ca filosof al vieții, în lumea formelor de viață, precum și posibilitatea de a descifra obiectivările și intensificările lor în vorbire. Pentru Sainte-Beuve literatura prezintă interes doar în măsura în care, și atît timp cît, aceasta este expresia unei forme de viață care nu se introvertește creîndu-și o autonomie abstractă și o unicitate lipsită de posibilități de comunicare, ci care se știe reprezentată în cea mai pronunțată individualitate aflată în dialog cu formele sociale de viață ale unei epoci. Din acest motiv, secolul al XVIII-lea în Franța este domeniul ideal al cercetărilor sale critice.

Interesul lui Sainte-Beuve se îndreaptă, în egală măsură, atît spre formele de viață înrădăcinate în limbaj cît și spre formele de limbaj înrădăcinate în viață. Pentru fiziologul moralist, formele neintenționate sau cele încă provizorii, în care viața se lasă în seama limbajului sau se reflectă în el, sînt adesea mai importante decît operele devenite canonice, care, la rîndul lor, pot cunoaște noi, și neobișnuite lămuriri, tocmai prin studierea formelor de tranziție care se interpun între viață și opera definitivă. Ceea ce este literatură nu cunoaște la Sainte-Beuve vreo îngrădire normativă. În principiu, tot ceea ce decurge din caracterul imediat al comunicării și dobîndește consistența unei mărturii scrise, aparține literaturii. Corespondență, memorii, jurnale, povestiri, reflecții, tratate, pamflete — nu există nici o formă în care spiritul să nu-și poată găsi o expresie — și acolo unde această expresie este specifică, ușor de perceput și mărește în vreun fel spațiul posibilităților de a găsi un limbaj al varietății de forme ale existenței, interesul lui Sainte-Beuve se trezește. Adesea acest interes parcurge drumuri lăaturalnice și readuce în spațiul conștiinței publice și al memoriei culturale lucruri uitate. În mod deosebit merită să fie amintită statornicia cu care Sainte-Beuve s-a dedicat literaturii feminine, el fiind și cel dintîi care a evaluat-o din punct de vedere critic. Tocmai prin faptul că în aceste opere fundamentul existențial, din care ele au luat naștere, era adesea mai ușor de recunoscut decît în operele de virtuozitate sau de rutină, ele căpătau în ochii lui Sainte-Beuve un interes suplimentar.

Sainte-Beuve zăbovește asupra unei opere citind și urmărind lectura prin scris atunci cînd aceasta indică un autor la care se pune problema a ceea ce el numește „*qualité de son esprit*“. Formula care apare, ca din întîmplare, în eseu despre Rivarol (la 27. 10. 1851) desemnează centrul interesului critic al lui Sainte-Beuve. Problema referitoare la „calitatea spiritului“ are în vedere, în aceeași măsură, individul în contextul existenței sale, tot ceea ce conduce la depășirea vieții prin limbaj și formele sale, conformația morală și intelectuală a spiritului, părțile

sale luminoase și cele întunecate, talentul și incapacitatea, autonomia dobîndită și influențele familiei, educația și mediul de viață determinat. *Esprit* în acest sens nu denumește ceva concret, substanțial, ci ceva tranzitoriu, o sferă în care se întrepătrund elemente contrare: viața și limbajul, eul și societatea, conformația morală și intelectuală. \* Această sferă a tranzitoriului este cea pe care criticul trebuie s-o desprindă în primul rînd atît din operă cît și din mărturiile existenței autorului — și aici trebuie să se confirme, de fapt, acuitatea observației moraliste, fiziologice. Ceea ce constituie la fiecare autor acea „*qualité de son esprit*“ își găsește obiectivitatea în operă sub forma limbajului și a stilului. Sainte-Beuve are un simț deosebit, o intuiție, s-ar putea spune, pentru stil, fapt care aruncă o nouă lumină asupra perspectivei moraliste a operei sale. Este o constantă izbitoare la acei scriitori, pe care îi numim moralști, faptul că acordă mereu o deosebită atenție stilului și, nu în ultimul rînd, stilului propriu. Și în cazul lui Sainte-Beuve, problema stilului, în care se concretizează acea „*Qualité de son esprit*“ nu este o problemă estetică ci, în cel mai larg sens, o problemă de nuanță moralistă. Fizionomia stilului trimite la fizionomia unui stil de viață, care poate trece drept cea mai importantă caracteristică a acestuia — faptul că este constrîns să se împlinească în mediul limbajului.

Fiecare dintre eseurile lui Sainte-Beuve se desfășoară în așa fel, încît el se deplasează progresiv, amănunțit, cu atenție, înaintînd de la periferie, de la ceea ce este încă aparent întîmplător sau anecdotic, spre acel centru unde calitatea spiritului pătrunde căutînd formula cea mai pregnantă și mai potrivită. Sainte-Beuve este un virtuoz al caracterizării spirituale în care concentrează, cu siguranța aprecierii definitive, un întreg proces al descifrării prudente. Astfel de formule trăiesc de cele mai multe ori din construirea unor subtile tensiuni semantice între adjective calificative și epitete. „Originalitate fină și (...) urbanitate picantă“ est e o caracterizare a lui Rivarol; într-un alt loc Sainte-Beuve vorbește despre „precizia colorată“ a analizelor sale moraliste, găsind prin aceasta o formulă critică care ar putea defini și propriul său stil. „Magie încărcată de intenție și de artificiu“ este formula complexă prin care descrie stilul lui Chateaubriand; despre prelucrarea basmelor culese de Perrault afirmă că este „simplă, cursivă, de o bună credință naivă, puțin malițioasă totuși, și lejeră“. Astfel de formule, în același timp pregnante și complexe, constituie pasiunea stilistului Sainte-Beuve. Jocul cuvintelor nu este cel al unei științe, ci al unei judecăți profunde, scormonitoare cu forța de caracterizare.

Sainte-Beuve este cel mai fericit cînd are de-a face cu astfel de autori la care opera cuprinsă în cuvinte pare să fie rezultatul necesar al unei vieți trăite și în care un spirit logat, meditativ, ce își oglindește experiențele în ima-

gini, extrage din viață acele seve cărora abia limbajul le dă strălucire. La Fontaine, Madame de Lafayette, Madame de Sévigné, ducele de la Rochefoucauld — căruia Sainte-Beuve îi acordă, fără ironie, un loc de cinste în *Portraits de femmes* — Diderot, sînt astfel de autori. Madame de Sévigné întruchipează spiritul epocii sale, care este capabil să dea o nouă înfățișare limbii franceze și să o facă să devină prima dintre limbile europene: „Era spiritul conversației și al societății, înțelegerea lumii și a oamenilor, inteligența vie și liberă de conveniențe și de ridicol, ingenioasa finețe a sentimentelor, grația, spiritualitatea, decența desăvîrșită a limbajului“. Conversația și corespondența, ca urmare scrisă și continuare a conversației, constituie solul din care răsare noua literatură ce atinge unul din punctele sale maxime în scrisorile doamnei de Sévigné. Spiritul, zbaterea între viață și limbaj, devine stil: „Este stilul generos, relaxat, abundent, care urmează în mai mare măsură curentul ideilor; un stil de „*première venue*“ și de „*prime-sautier*“, pentru a folosi cuvintele lui Montaigne; este cel propriu lui La Fontaine și Molière, lui Fénelon, lui Bossuet, ducelui de Saint-Simon și al doamnei de Sévigné. Aceasta din urmă excelează în această direcție: ea lasă pana să *alerge, ținînd-o bine în frîu*, și, reușind s-o facă, presară din belșug culori, comparații, imagini, iar spiritul și sentimentul se revarsă din abundență. Astfel ea s-a situat, fără s-o dorească sau să-și dea seama, printre scriitori de prim rang ai limbii noastre.“ Portretul literar al lui Diderot, apărut în 1831, la începutul carierei de critic literar a lui Sainte-Beuve, este un model al expunerii căutate de Sainte-Beuve, în care acesta dezvoltă, în introducere, un fel de poetică a portretului literar. În noile condiții ale turbulentului secol al XVII-lea și Diderot face parte dintre autorii pentru care opera nu este altceva decît o formă de viață materializată. În ceea ce-l privește pe Sainte-Beuve, un moment de natură sentimentală stă la baza acestei înclinații către o lume apusă, în care literatura își mai avea originea într-o viață înrădăcinată în sociabilitate, care totuși nu s-a transformat în sociabilitate, ci a fost constrînsă să-și descopere particularitățile, redîndu-le sociabilității sub formă de limbaj.

Nu numai scrisul ci și cititul este o formă de viață, sau poate deveni una, în special atunci cînd, la rîndul său, se obiectivează în scris. Sainte-Beuve și-a adus mereu aminte de acei erudiți tăcuți care, asemenea lui Huet, retrași într-o existență lipsită de evenimente, au reușit să creeze din lecturile lor o operă a străduinței și cunoașterii. Criticul are o altă poziție față de lecturile sale decît savantul. În concepția lui Sainte-Beuve, nimeni nu a reușit să transforme într-o formă de viață lectura și analiza critică, diferențială, a celor citite, mai bine decît Pierre Bayle, întruchiparea „geniului critic“, al cărui portret l-a schițat într-un

eseu apărut la 1 decembrie în „*Revue des Deux Mondes*“. Acest eseu este mai mult un autoportret decît un portret al eruditului editor al operelor *Nouvelles de la République des Lettres* și *Dictionnaire historique et critique*, în care Sainte-Beuve își clarifică propria situație și menire de critic literar. Domeniul criticii, ca formă de viață și ca mod de exprimare în scris, este societatea deschisă, republicană, al cărei model Bayle l-a găsit în Olanda și pe care l-a exilat într-o sferă oarecum ideală, prin intermediul ideii sale de „*Republique des Lettres*“.

Ca și modelul său Bayle, Sainte-Beuve este un cititor pentru care interesul acordat lecturii și incitarea de a realiza o întîlnire între ceea ce a fost citit, propriul limbaj și propria judecată a devenit o formă de viață. Și lecturile sale se află sub presiunea timpului și a necesității de a le prezenta de îndată unui public. Asemenea lui Bayle, Sainte-Beuve nu disprețuiește cunoașterea erudită — el este avid de informație. O reflecție mai profundă, pe care o găsim la sfîrșitul celui de-al treilea volum al operei *Portraits littéraires*, definește secolul al XIX-lea ca pe o epocă a dezvoltării anonime, colective a cunoașterii, care capătă în felul acesta, într-un mod neostentativ, o nouă înfățișare. „Dacă trecem de jocurile efemere ale literaturii actuale, care incomodează prim planul scenei, împiedicînd vederea, constatăm că în aceste vremuri există o mare și puternică mișcare, în toate direcțiile, în toate științele. Spre deosebire de secolul al XVIII-lea, secolul al XIX-lea nu este dogmatic; el pare să evite să se pronunțe, nu este grăbit să tragă concluzii; există chiar și ușoare reacții superficiale pe care el pare să le favorizeze, temîndu-se să le combată. Răbdare însă! — în toate domeniile se lucrează: în fizică, chimie, zoologie, botanică, în toate ramurile istoriei naturale, în critica istorică, filozofică, în studiile orientale, în arheologie, totul își schimbă chipul pe nesimțite; și în acea zi cînd secolul își va da osteneala să tragă concluzii, se va vedea că se află departe, extrem de departe de punctul de plecare“. Sainte-Beuve se știe dependent de progresul în cunoaștere al secolului al XIX-lea; cu toate acestea, cunoașterea este doar o unealtă a criticii sale și nu scopul ei. Lectura, ca formă de viață, devine pentru el o căutare a formelor de viață necunoscute, oglindite în limbaj, o căutare a posibilităților de realizare a unor schimburi între limbaj și viață, între societate și eu, pe care prezentul pare să le refuze. Este ceva demonstrativ în felul în care Sainte-Beuve respinge tot mai mult literatura contemporană, întreprinzîndu-și expedițiile de lectură cu predilecție în lumi trecute, și ades uitate, ale relațiilor reciproce dintre viață și limbaj. Lectura și reflectarea celor citite apar frecvent ca un refugiu din fața dezgustului provocat de prezent. Acel *ennui* al lui Pascal și Baudelaire îi este foarte familiar lui Sainte-Beuve: „Am ajuns, în viață,

la o indiferență totală. Ce-mi pasă, numai să fac *ceva* dimineata și să fiu *undeva* seara!“ Dar ceea ce te poate smulge dintr-o astfel de letargie este pactul ferm cu cititorul, care așteaptă săptămînal foiletonul sainte-beuvian și care cere ca Sainte-Beuve-cititorul să nu se oprească și să extragă mereu, din cele citite, esența lecturii, concentrîndu-o în propriul limbaj mobil, atent, vast și sintetizator.

Critica lui Sainte-Beuve pare a fi neatinsă de sistemele estetice, poetice, filosofice și politice ale epocii sale. El întrușipează acel tip de critic care ar fi de neimaginat în cadrul jurnalismului german contemporan. Critica sa nu este profesională, ea este critica unui *honnête homme*. Această critică se află încă pe terenul secolului al XVIII-lea, unde experiența artistică neprofesională, neteoretică a specialistului și chiar a diletantului putea să se transforme în normă a judecății critice. Experienței estetice practice a secolului al XVIII-lea, care se conjugă întotdeauna cu o judecată moralistă a nuanțelor morale proprii naturii umane, îi aparțin și normele de apreciere ale lui Sainte-Beuve. În judecata estetică a acelei *délicatesse* pe care a produs-o societatea secolului al XVII-lea și al XVIII-lea, se împletesc subtile constatări estetice și morale. Acesta este fundalul înțelegerii, de către Sainte-Beuve, a propriilor sale strădanii: „Ar mai fi o glorie, în această mare confuzie a societății care se naște, și anume aceea de a fi fost printre ultimii *délicats*. Să fim ultimii din categoria noastră, spirituală.“ Critica acelor *délicatesse* și *honnêteté* este capabilă de diferențieri, de nuanțe, sceptic-interrogativă, dispunînd de fermitate practică, dar lipsită de un suport teoretic. În premisele sale, o astfel de critică este profund diferită de cea formă a criticii literare care se practică în Germania și pleacă de la o nouă concepție despre cultură, fiind însoțită de o orientare filosofică idealistă. În Germania anilor 50 ai secolului al XIX-lea nu există nici un critic care ar putea sta alături de Sainte-Beuve. Aprecierea singulară pe care a putut-o dobîndi critica lui Sainte-Beuve în Franța explică însă și deosebirile esențiale ale structurilor și formelor de circulație ale cunoașterii. În timp ce în Germania științele umaniste universitare, care se dezvoltă treptat, stau sub semnul filosofiei hegeliene și al dominației universității, în Franța există un public literar care mai este încă puternic influențat de clasicism și iluminism și al cărui purtător de cuvînt devine Sainte-Beuve. Ziarul, și nu prelegerea este locul în care devine perceptibilă critica literară, cea mai importantă pe care Franța a creat-o în secolul al XIX-lea.



iscursul moralist al secolului al XVII-lea și al XVIII-lea își găsește continuitatea în critica literară a lui Sainte-Beuve. Numai dacă avem în vedere această continuitate, critica literară Sainte-beuviană va putea fi înțeleasă în particularitățile ei distincte, depășindu-se astfel stereotopia lipsită de sens a ceea ce se cheamă „l'homme et l'oeuvre“. În timp ce în Franța chiar și critica academică, desfășurată pe urmele lui Hippolyte Taine, care sperase să-l poată depăși pe Sainte-Beuve în privința caracterului științific, pierdea din ce în ce mai mult din vedere realizările reale ale acestuia, Sainte-Beuve se bucura, în Germania, de o receptare pe cît de neașteptată, pe atît de plină de șanse de viitor, receptare care a rămas însă, pînă astăzi, aproape neexplorată. G.Pfotenhauer a publicat de curînd o carte despre concepția nietzscheană asupra artei, purtînd titlul *Die Kunst als Physiologie*. Dintre inspiratorii francezi, care i-au făcut accesibilă lui Nietzsche noțiunea de fiziologie, lipsește cel cu rol decisiv: Sainte-Beuve. Fiziologiei moraliste a lui Sainte-Beuve, Nietzsche îi datorează stimulul hotărîtor pentru propria sa înțelegere a moralisticii franceze cît și pentru propria-i filosofie moralistă, aflată mereu la baza cugetărilor sale estetice. Întîlnirea cu moralistica franceză, cu „Montaigne, La Rochefoucauld, La Bruyère, Fontenelle (...), Vauvenargues, Chamfort“, ale căror cărți conțin pentru el mai multe *idei* reale decît toate cărțile filosofilor germani luate la un loc“, îi este mijlocită de Sainte-Beuve. Abia fiziologia moralistă a acestuia din perspectiva căreia se dezvăluia legătura interioară dintre acei autori pe care astăzi îi numim moralîști, i-a permis lui Nietzsche să și-i însușească pe acești autori — printre care trebuie să se numere și Pascal. În cazul tuturor, Sainte-Beuve a dat îndrumări esențiale. Nu în ultimul rînd cartea lui Sainte-Beuve *Port-Royal*, care a găsit în Nietzsche un cititor atent — „acel amabil și inteligent Cicerone de la Port-Royal“ este numit Sainte-Beuve în această ordine de idei (*Jenseits von Gut und Böse*) — i-a permis lui Nietzsche să observe centrul moralist al clasicismului francez, sau ceea ce s-ar putea numi „antropologia negativă“ a acestuia. Dacă într-una din reflecțiile sale despre „tartufferia caracterului științific“ din operele postume, datînd din anii '80, Nietzsche observă: „Cele mai profunde și mai inepuizabile cărți vor avea întotdeauna ceva din caracterul aforistic și neașteptat din *Pensées de Pascal*“ — această observație nu poate fi imaginată fără fundalul oferit de Sainte-Beuve, care apreciasse, cel dintîi, în mod pozitiv, caracterul fragmentar al scriiturii moraliste pascalienne, pus în evidență în edițiile moderne ale acestor *Pensées*. Într-o remarcă referitoare la opera lui Sainte-Beuve, „Oameni ai secolului al XVIII-lea“, o culegere de portrete literare



referitoare la epoca preferată a scriitorului francez, remarcă pe care Nietzsche o face la 20.08. 1880 într-o scrisoare adresată lui Peter Gast, se afirmă: „Sînt portrete minunate ale unor oameni și Sainte-Beuve este un mare pictor. Dar eu văd, deasupra fiecărei siluete, încă o arcuire, pe care el n-o vede, și acest avantaj mi-l dă propria-mi filosofie“. Conștiința de sine a filosofului, care se vede în stare să-l depășească pe criticul literar moralist și să fertilizeze astfel, din punct de vedere filosofic, gîndurile acestuia, face ca, în altă parte, pana lui Nietzsche să contureze un portret mai degrabă malițios al lui Sainte-Beuve. Considerațiile privitoare la Sainte-Beuve din *Götzen-Dämmerung* (*Streifzüge eines Unzeitgemässen*) îi reproșează acestuia gustul pentru elementul feminin în literatură: „Nimic despre bărbat; plin de o mărunță înverșunare împotriva tuturor spiritelor masculine.“ Ceea ce-i lipsește lui Sainte-Beuve este, și aici „forța privirii filosofice“ prin care Nietzsche se știe superior lui Sainte-Beuve. Polemica aspră de aici este însă numai cealaltă fațetă a unei fascinații profunde și astfel, tocmai prin asprime, recunoașterea unei afinități mai adînci față de o cultură a privirii moraliste și față de limba literară cultivată, din cadrul societății, căreia Nietzsche, în ciuda tuturor eforturilor și violenței, nu i s-a putut sustrage niciodată în întregime. După lectura *Jurnalului* fraților Goncourt, scrie la 10 noiembrie 1887, din nou lui Peter Gast, referitor la acele *Dîners chez Magny*, despre care cei doi Goncourt relatează: „Acele dîners care adunau, de două ori pe lună, grupul cel mai spiritual și mai sceptic al inteligențelor pariziene ale epocii (Sainte-Beuve, Flaubert, Théophile Gautier, Taine, Renan, frații Goncourt, Scherer Gavarny unori și Turgheniev ș.a.m.d). Pesimism exasperant, cinism, nihilism, alternînd cu multă exuberanță

și umor de bună calitate; eu însumi mă integram destul de bine — îi cunosc pe acești domni pe de rost — *atît de bine*, încît, de fapt, m-am cam săturat de ei“. Nu este o întîmplare că în această enumerare a spiritelor, de care Nietzsche este legat prin cele mai profunde afinități, Sainte-Beuve se află pe primul loc.



riticul literar Sainte-Beuve este de asemenea un moralist de gradul al doilea, a cărui privire nu se mai îndreaptă atît de mult asupra omului însuși și asupra impenetrabilității sale ci, mai mult, asupra convertirii în limbaj a aceluia nou mod de a gîndi despre om, care-și are izvorul în Renașterea tîrzie și care s-a dezvoltat ca formă proprie a „antropologiei negative“, în Franța secolului al XVII-lea. În felul acesta, propriul discurs moralist reflexiv este frînt. Este discursul unui cititor care, din punct de vedere moralist, este orientat spre acele opere literare, în care este exprimată o experiență moralistă în sensul cel mai larg. După cum discursul moralist nu are metodă proprie și nici nu se consolidează în opere unitare, ci își respectă mereu Telosul într-un *hic et nunc* al celei mai concentrate formulări, discursul critic al lui Sainte-Beuve este și el semnul lăsat de o cunoaștere și apreciere diferențiată, subtilă, care se dezvoltă în mișcarea deschisă a înțelegerii, și a cărei curiozitate neliniștită și distanțare sceptică găsește un ecou în figurile devenite text, ale descoperirii omului și ale propriului eu.

Traducere de **MARIANA BĂRBULESCU**

# CORESPONDENȚĂ DIN ANGLIA

„Dragă Lucian,

...Am să-ți spun un lucru: discuțiile, căldura, spontaneitatea de acasă îmi lipsesc. Iar aici la Londra îmi lipsesc și discuțiile, căldura și spontaneitatea de la Paris.

Pe mine (și cred că pe mulți alții) Occidentul nu m-a schimbat. În pofida tutu-ur lucrurilor pe care le văd și le citesc, am în continuare sentimentul că am venit aici ca să le spun eu ceva.

Mai mult decât atât: am sentimentul că întreaga noastră literatură și artă est și central europeană au să le spună ceva.

Desigur, și aici, ca și aiurea, funcționează *inertia sistemului*. Ca să le spui ceva, trebuie să forțezi porți. Cea mai „răzbătătoare” este cea politică. Pentru că și acest sistem, ca și altele, este sensibil la politică. Astfel că, având cheia unui roman politic (dar *clar* politic) în brațe, poți să deschizi primele 10, 15, 20 de uși.

Am observat însă că, având această cheie politică, poți să pătrunzi într-adevăr în conștiința acestei lumi, dar nu prea adânc. Poți să pătrunzi doar printre primele straturi, și la un moment dat desco-

peri că respectiva *cheie* nu mai deschide uși.

Eu cred că acesta a fost cazul lui Goma, care deși a scris aici mai multe romane politice decât Kundera, și mult mai „clare” (citește violente, demascatoare) decât Kundera, n-a ajuns Kundera.

O a doua cheie este să schimbi pe traseu caracterul romanului și să-l faci un melanj de *sex și politică*. Cu această cheie mai poți, evident deschide câteva uși, mai pătrunzi câteva pelicule spre inima conștiinței occidentale. Pe acest punct se află acum *Petru Dumitriu* și chiar *Petru Popescu* care au scris aici niște cărți sexo-politice de te cutremuri:

Numai că, vezi bine, nu e de ajuns să deschizi toate ușile. Tot ți se înfundă la un moment dat, tot descoperi că noua cheie, la un moment dat nu mai funcționează, nu mai deschide nimic.

Cu o a treia formă de cheie merg cei hotărâți să fie ei înșiși. Pentru această a treia categorie, timpul nu mai contează. Ei se propun mereu pe ei înșiși, pînă cînd ajung să transcendeze toate peliculele obstrucționiste... Așa au fost, după părerea mea, *Iones-*

*cu, Eliade, Cioran*. Au forțat și alții, care n-au reușit însă. Pentru că a te propune pe tine însuși la nesfîrșit e doar rețeta cea mai bună, nu și una de natura totalei victorii.

Dincolo de această primitivă direcție urmează necunoscutul, șansa, întîmplarea, contextul politic etc. etc. etc. Uneori Occidentului i se scoală să se ocupe de Orient și atunci apar din nimic mari scriitori indieni, japonezi, chinezi etc. Alteori i se scoală să dea o raită prin Africa sau prin America Latină. Dar am sentimentul că Occidentul nu va fi foarte interesat să se întoarcă spre Europa de Est ca spre o mare cultură. Și am să-ți expun teoria mea: Occidentul nu ne iartă (deocamdată) *viteza* cu care am ajuns europeni. El nu ne iartă ideea că Europa de Est ar putea reprezenta o *mutare de accent* într-o bună zi, un focar de cultură care să moștenească vatra Occidentului obosit. Dar nu atât „obosit” e acest apus, nu-mi place cuvîntul — el e numai îngrozitor de bătrîn, are micile lui răutăți. Uneori cruzimi — bătrîinii sînt uneori capabili de cruzimi. El e și generos, cum li se întîmplă uneori bătrînilor.

Pe scurt, eu cred teribil în valorile est-europene. Cultura ca mod de viață e una din valorile pe care Europa de Est și le-a însușit exemplar, în pofida destinului tragic pe care l-a avut în ultimii 40 de ani. *Spontaneitatea și generozitatea cotidiene* sînt alte valori care acum se sting, cel puțin în Anglia. Pentru că mă uit în jurul meu și mă întreb: cine le-a băgat cîte un băț în fund englezilor? Pentru că fiecare are acest băț, mai lung sau mai scurt, dar el este acolo, din naștere. Caut răspunsuri: le-o fi băgat bățul revoluția industrială sau conștiința imperială? Specificul insulei sau procesul de mimetism care s-a produs



aici? Acest proces de mimetism (fenomen de mimetism) este incredibil. A fost o vreme cînd slugile voiau să semene cu stăpînii. Este greșit să credem că sluga dorește vreodată să-l distrugă (în sensul eradicării) pe stăpîn. Nu, sluga dorește doar să-i ia locul. O întreagă societate stratificată a încercat, aici, să-și imite vîrfurile piramidei (care, poate, era autentic). Rezultatul: portarii seamănă cu lorzii; taxatorii seamănă cu lorzii; etc. etc.

Cred că 76% din societatea engleză are încă această boală în sînge: mimetismul social, ancestral, ereditar. Poate că vlăstarele autentice ale modelelor autentice s-au stins de mult. Titlurile s-au pus în vânzare de sute de ani și Sir Goldstein (pronunță în final stîin) este lord.

Tineretul este, aici, principala categorie care vrea să-și scoată bățul din fund, întuind că e inuman și nenatural. Dar și-l scoate în cel mai violent stil european cu putință. În general și-l scoate în public expunîndu-se într-un nonconformism ca-

re duce la altă extremă. Tineretul învață comunicarea tot prin exces (am fost la un bar unde regula era să te adresezi oricui fără fașon).

Numai că: după ce tinerii punk-iști cresc și trebuie să-și cîștige un bănuț, patronul nu-i angajează decît după ce le pipăie bățul. Căci așa este sistemul (cu inerțiile lui). Dacă bățul e la locul lui și are lungimea minimă cerută de poziția socială a întreprinderii persoana (tinărul) este angajat. Dacă nu, nu. Iată de ce, în City, patru milioane de funcționari arată la fel, se mișcă la fel, gîndesc pînă la urmă la fel. Sistemul se reproduce și aici fără milă.

În instituția mea este un restaurant mare unde mii de oameni mîncă la prînz. Incredibil cum se descifrează stilul de viață și modul de a gîndi și ierarhia valorilor după cum mîncă: îți poți închipui cum arată mesele rușilor, ale sirbilor, ale polonezilor. Dar: la fel de vii arată mesele indienilor, indonezienilor, africanilor. . .

Există în Europa de sud-est și centrală o rezervă de

material sufletesc care va ajuta într-o zi la regenerarea umană a acestei lumi.

Iată de ce vreau să mă întorc în Franța, unde efectiv simt că bate inima acestei forțe regenerative. Teoria mea despre Franța ți-o voi spune în altă depeșă. Și aici răul a fost amenințător, dar istoria i-a silit pe francezi să se întoarcă spre ei înșiși. Slavă domnului că au pierdut toate războaiele în ultima sută și ceva de ani și slavă Domnului că n-au avut un imperiu colonial de tip englez. Au avut timp să se gîndească la ei și prin asta au întretinut în apus un ce autentic de natură umană.

Franța, da! În cafenelele care debordează în stradă e toată speranța împotriva miilor de bănci care proliferază uscăciune. Aș spune că lupta se duce între cei care stau la cafenea, în stradă, pe Saint-Germain și băncile din City-ul londonez. . .

4. II. 1989

Matei VIȘNIEC





# biblioteca esperanto

traducere de Cornelia Andriescu

*„În clipa când exprimăm un lucru, reușim, în mod bizar, să-l și deprecieri. Credem că ne-am scufundat în adâncurile cele mai profunde, iar când revenim la suprafață, picăturile de apă prinse de vârful degetelor noastre palide nu mai seamănă cu apa mării din care*

*provin. Ne închipuim că am descoperit un zăcămint de comori inestimabile, dar dacă ieșim din nou la lumina zilei, vedem că n-am luat cu noi decât pietre false și cioburi de sticlă; și, cu toate acestea, în întunecimi, comoara continuă să strălucească nealterată.“*

Maeterlinck

## RĂTĂCIRILE ELEVULUI TÖRLESS

### — o profecție politică ?

Deși Robert Musil afirmă că atunci când a scris romanul *Rătăcirile elevului Törless* s-a folosit de cea dintâi „acțiune pe care o avea în memorie“, transformând alegerea subiectului într-o pură „întimplare“, nu putem exclude din acest act orice urmă de intenționalitate. Scriitorul avea nevoie de o întâmplare care să provoace asupra lui Törless un șoc puternic pentru ca să se poată declanșa ceea ce, cu cuvintele autorului, putem numi „cunoaștere sentimentală și zguduire a gândirii“. Nici dorul de casă, de care suferă atât de intens personajul la început, și nici aventura cu Božena nu pot provoca acest șoc, pentru că se păstrează în limitele unor raporturi, exacerbate la maximum, este adevărat, dar normale. În această situație, romancierul imaginează (1) o legătură culpabilă între Törless și Basini, capabilă să dezlănțuie un adevărat torent în conștiința celui dintâi, forțat astfel la o confruntare decisivă cu sine. Nu este vorba de descrierea și explicarea unui caz aberant, — acesta este un simplu pretext narativ, substituibil de altfel — ci de înfățișarea unui complex caz de conștiință.

Furtul lui Basini, condamnabil, dar banal, este pus de Törless în cumpănă realității, care are întotdeauna două fețe: una cunoscută și alta necunoscută. Stabilirea frontierei îi apare dificilă și misterioasă personajului lui Musil, aflat în preajma unei experiențe decisive și tulburătoare.: „În acest caz era posibil ca din lumea clarității cotidiene, singura pe care o cunoscuse pînă acum, să se deschidă o poartă spre altă lume, nedeslușită, frământată, sălbatecă, nudă, distrugătoare. Și ca între acei oameni, a căror viață se împarte între birou și familie, transparentă și solidă ca o construcție din fier și sticlă, și ceilalți, damnații, singeroșii, aceea care se bălăcesc în murdărie și rătăcesc în labirinte răsunînd de voci stridente, să existe nu numai o simplă trecere; frontierele înseși, ale celor două lu-

mi, se întînesc, tainic, putînd fi trecute în orice clipă“ (2). În această stare de spirit, Törless are revelația necesității deciziilor morale intrasigente și cere scoaterea lui Basini în afara comunității școlii, întîmpinat cu proteste de camarazii săi, doritori să-și pună colegul culpabil sub tutela lor autoritară. Basini va deveni pentru ei cobaiul de experiență al unor porniri tiranice cu explozii de cruzime, acoperite rău de extravagante livești: cultul lui Napoleon (Reiting), filosofia indiană și mai ales unele practici de penitență ale ascetilor hinduși (Beineberg). Fapta ca atare, a lui Basini, îi lasă, altfel, total indiferenți. Lui Beineberg și lui Reiting, ca și părinților săi, pe care îi informează de această întâmplare, Törless le reproșează „lipsa de emoție și de interpretare personală“ în recomandările privitoare la fapta lui Basini. Se fixează definitiv, în felul acesta, linia care îl separă pe acest tînar de ceilalți. Romanul îi precizează, în modul cel mai neechivoc cu putință, caracterul moral și intelectual.

Pentru ca dezbaterea pe care o inițiază acest roman, continuată, sub alte forme, în toată literatura sa, să capete accente dramatice, pe de o parte, iar pe de altă parte pentru a dezvălui cît mai convingător ascunșurile sufletului omenesc și neprevăzutul mișcărilor interioare care dictează conduita umană, scriitorul își pune personajul central al romanului într-o situație dilematică cu adînci implicații morale. Decizia luată de Törless în cazul lui Basini se complică prin imaginarea unei atracții senzuale, greu de definit la început, pe care vinovatul începe s-o exercite asupra sa. Este evident că nu acest aspect, descrierea și explicarea psihologiei unui caz de inversiune sexuală, l-a preocupat pe Robert Musil în *Rătăcirile elevului Törless*. Comportamentul moral și intelectual al personajului, într-o situație ieșită din comun, formează unicul scop urmărit în roman cu o consecvență neabătută. Pentru început, Törless află că lumea este altfel alcătuită decît

1 Vezi mărturisirea pe care scriitorul o face lui Paul Wiegler, *Tagebücher*, Rowohlt Verlag, 1976, II, pp. 1217-1218.

2 Robert Musil, *Die Verwirrungen des Zöglings Törless*, Rowohlt Verlag, 1961, p. 49.

credea pînă acum. Raporturile dintre camarazii săi și Basini, dezvăluite brutal de Beineberg, interesat să-l discrediteze pe Reiting, îi completează imaginea ignorată a realității, îndepărtându-l și mai mult de lumea copilăriei. „Gîndul la ceea ce se întîmplase cu Basini divizase profund sufletul lui Törless”, va nota scriitorul. Personajul se simte pîndit de o amenințare necunoscută, pe cale de a deveni „realitate vie”, care nu-i altceva decît tocmai cea de a doua față a lucrurilor, realitatea sufletească, ce l-a preocupat pe Musil, de fapt, în tot ce a scris: „Existase, fără îndoială dintotdeauna, amenințarea unor forțe îndepărtate, obscure, însă Törless, instinctiv, le ocolise și le aruncase doar uneori cîte o privire speriată. Acum însă, o întîmplare, un eveniment îi ascuțise atenția, dirijîndu-i-o într-acele locuri, și, ca la un semn, toate acestea îl învăluiră, antrenînd o confuzie teribilă, care creștea cu fiecare clipă<sup>3)</sup>. Törless se simte singur „sub un cer trist”. Confirmarea realității, în imagini rebitate, de o mare putere sugestivă, formează, de la primul său roman, partea cea mai originală a scrisului acestui prozator: „Și Törless simți că este singur de tot, sub această boltă impasibilă și mută, minuscula fărîmă de viață, strivită de acest cadavru gigantic și transparent”<sup>4)</sup>. Aici, ca peste tot, Robert Musil devansează proza modernă, imagistică și alegorică, cu fraza încărcată de valențe poetice.

Violența este altă mare experiență la care este supus Törless în „rătăcirile” ce-l vor conduce la deplina cunoaștere de sine. Nu vedem deci nici aici o ilustrare a sadismului, cu care se împletesc maladiile exploziile de senzualitate, cum s-au pronunțat mai ales criticii de nuanță freudiană. Violența este o componentă a aceleiași metafore revelatoare cu care Robert Musil încerca să lovească în tabuurile prozei tradiționale. Atitudinea lui Törless, care asistă la bătaia cruntă a lui Basini fără să intervină, abia reprimîndu-și dorința de a lovi, pare aproape inexplicabilă, ca întreaga legătură cu cei doi tortionari — Reineberg și Reiting — din momentul cînd cunoaște adevăratele lor intenții și porniri sadice. Această „participare” pasivă la un act de tortură este fereastra prin care scriitorul aruncă încă o privire în sufletul nelinistitului adolescent, ce se retrage, din fața „dorinței bestiale” de a lovi, într-o lume închisă, ce-i dă altă măsură a valorilor decît cea reală, de care este respins, după ce i-a înțeles bine mecanismele ascunse. Scriitorul găsește întotdeauna termenul potrivit pentru a sonda conștiința personajului său. Tulburat de scena la care asistase, Törless își reprezintă mișcarea nelinistită a conștiinței sale prin „linii piezișe, într-o scînteiere confuză”. Dorința nelămurită, tot mai puternică, de a se arunca pe jos, într-o criză de disperare, pune stăpînire pe el, în timp ce camarazii săi rămîn complet indiferenți. Hotărul care îl separă de aceștia crește și mai mult, devine și mai evident. Pînă la urmă personajul lui Musil, așa cum era de așteptat, retras în sine ca într-o fortăreață, are conștiința tot mai clară a superiorității: „Törless simți o satisfacție malignă. Înțelese că dispune, pentru a înregistra aceste evenimente, de un simț în plus, pe care camarazii săi nu-l aveau”<sup>5)</sup>. Extraordinara capacitate de autoanaliză a lui Törless se afirmă cu putere, egal susținută cu mijloace care fac din Musil un priceput minutor al cuvîntului încărcat de sugestii poetice, de-a lungul întregului roman.

Romanul lui Musil se desfășoară într-un fel de partidă dublă. Personajul principal se definește în opoziție cu celelalte. Este și cazul lui Ulrich, din *Omul fără însușiri*, și de aici pornește impresia că romancierul austriac este autorul unui singur personaj. Ceea ce se înregistrează pozitiv în contul său se scade din coloana tuturor celorlalte, oricît ar fi acestea de diferențiate. Törless apare deconcertat și dezgustat, pînă la urmă, mai ales de ușurința și docilitatea desăvîrșită cu care Basini, camaradul vinovat,

acceptă cele mai înjositoare și mai crude umilințe. Beineberg și Reiting se întrec în a le inventa. Aici se cuprinde partea profetică a romanului. Robert Musil dezvăluia, cu mult înainte de instalarea puterii naziste, mecanismul totalitarismului. Orice dictatură profită și apoi se instalează pe degradarea condiției umane, care înseamnă acceptarea docilă a umilinței, din slăbiciune, din nevoia de a te acoperi, din viciu, de frică, din refuzul judecării libere de constrîngere. Romanul lui Musil este, într-un fel, și un proces făcut umilinței. Törless va mărturisi că fusese preocupat, fără să-și poată da seama, de „momentul în care o astfel de umilință l-a copleșit pe Basini”. Vorbind despre sensul social al operei sale de tinerete, romancierul avea să noteze în *Jurnal* (caietul 33, 1937—1941): „Relația cu politica. Reiting, Beineberg: dictatorii de astăzi în nucleu. De asemenea, ideea că masa este ceva ce trebuie stăpînit”<sup>6)</sup>. În momentul cînd nota aceste reflecții în *Jurnal*, exilatul de la Geneva își clarifica, sub presiunea evenimentelor, intuițiile vechi. Toată comportarea lui Reiting și Beineberg îi apărea, a posteriori, politizată<sup>7)</sup>.

Robert Musil întreprinde în romanul său, în funcție de înfruntarea aceasta de voințe, și un mic studiu asupra manifestărilor colectivității în anumite împrejurări, care o pot transforma într-o simplă masă de manevră în mîinile unor oameni cu înclinații despotice. Reiting vorbește cu cinism despre o astfel de mișcare, pe care, din umbră, ar putea s-o regizeze împreună cu Beineberg, ridicînd clasa împotriva lui Basini: „Oricum, ador aceste mișcări ale mulțimii. Nimeni nu se gîndește să facă mare lucru, și totuși valorile se ridică tot mai înalte, sfîrșind prin a înghiți toată lumea. Veți vedea: nici unul nu se va mișca, și vom avea totuși un adevărat ciclon. Îmi place nespun de mult să pun astfel de lucruri în scenă”<sup>8)</sup>. Procedul a fost bine verificat în toate regimurile dictatoriale de mai tîrziu, începînd cu hitlerismul. În *Jurnalul* său, scriitorul avea să-l stigmatizeze încă o dată, punîndu-l în contextul politic al anilor 1937—1941. Modul cum înțeleg Beineberg și Reiting să-și acopere pornirile sadice, inumane, transformîndu-se în justițiarii mulțimii, cînd în realitate este vorba numai de satisfacerea bunului plac, este minuțios înfățișat de romancier, de la cuvîntul strecurat cu abilitate și pînă la dezlănțuirea de cruzime care-l transformă pe vinovatul Basini într-o adevărată victimă. Scena se petrece într-o atmosferă de teroare: „La început se zîmbi, apoi unii deveniră gravi, și priviri rele alunecară dincolo de Basini; în sfîrșit, o liniște sumbră, fierbinte, grea de poftă obscure, apăsă asupra clasei”<sup>9)</sup>. Törless, spectator la această dezlănțuire de patimă, are presimțirea unei groaznice amenințări cu care omenirea avea să facă cunoștință cîțiva ani mai tîrziu: „Törless se înfioră. Văzuse în fata ochilor săi puterea cumplitei amenințări”<sup>10)</sup>. Astfel de fraze i-au determinat pe unii critici să vorbească de caracterul profetic al romanului lui Robert Musil, care anticipa, cu atîta timp înainte, dezlănțuirea de brutalitate pe care avea s-o abată asupra omenirii fascismul.

<sup>6)</sup> Robert Musil, *Tagebücher*, I, Rowohlt Verlag, 1976, p. 914.

<sup>7)</sup> Frank Trommler vorbește în *Roman und Wirklichkeit*, Kohlhammer Verlag, 1966, de „confirmarea” înclinațiilor sadice ale unora din eroii lui Musil în „dictaturile de mai tîrziu” (p. 70). Robert Minder, *Kadettenhaus, Gruppendynamik und Stilwandel von Wildenbruch bis Rilke und Musil*, în R. M.: *Kultur und Literatur in Deutschland und Frankreich*. Fünf Essays, Frankfurt, 1962, pp. 73—93, merge mai departe, văzînd în romanul lui Musil o anticipare nu numai a evenimentelor din 1933, dar și a celor din 1945.

<sup>8)</sup> Robert Musil, *Rătăcirile elevului Törless*, ed. cit., p. 122.

<sup>9)</sup> Ibid., p. 137.

<sup>10)</sup> Ibid., p. 138.

<sup>3)</sup> Robert Musil, op. cit., p. 67.

<sup>4)</sup> Ibid., p. 69.

<sup>5)</sup> Ibid., p. 75.

Robert Musil n-a avut, fără îndoială, nici o intenție de a face vreo profeție politică, oricare ar fi ea, ci a vrut și a reușit doar să surprindă mecanismul sufletesc, observat fără cruțare, al „îmblinzitorilor” de felul lui Beineberg și Reiting, cît și pe acela al unora din cei care se lasă mai ușor dresați, cum este cazul lui Basini. Pentru ambele categorii, Törless are cel mai profund dispreț, deși separarea de reprezentanții lor nu se produce de la început.

Opoziția lui Töless la lumea dinafară este însă mai largă, singurătatea lui, neimpusă de conjuncturi sociale, mai apăsătoare. Omul fără însușiri, în concepția lui Musil omul superior, de întrezărit încă în Törless, este victima propriei lui structuri. Îndoiala, dusă la limite care nu mai pot fi imaginate ca posibil de depășit, este trăsătura sufletească fundamentală a acestui tip introvertit. La sfîrșitul experienței interioare pe care o trăise, Törless, care nu se afla nici alături de torționarii cu apucături „fasciste” ai lui Basini, nici cu acesta, disprețuit pentru lipsa lui de caracter și pentru lășitatea cu care îndură umilința, nici cu clasa, nici cu profesorii, care nu-i înțeleg atitudinea, încearcă, în singurătatea în care îl plasează Musil întotdeauna pe **omul fără însușirile necesare** coabitării în serie, să evalueze rezultatele ce-i pot îmbogăți viața spirituală. Ca peste tot, scriitorul recurge la imagine pentru a sugera stările sufletești obscure, alunecătoare, de o mare finețe, încredințat că numai cu ajutorul acesteia pot fi comunicate prefacerile din adîncurile conștiinței, raționa-

mentul logic fiind neîndestulător, și nelalocul lui, într-o operă de artă.

Concluzia lui Törless este sceptică. Încercarea de a cunoaște tainele lăuntrice nu se poate realiza niciodată deplin, oricît ar fi de mare efortul nostru de a le smulge, cum a încercat, pînă la disperare, eroul lui Musil, de sub lespedea care le apasă: „Acum a trecut. Știu că lucrurile sînt lucruri și că vor rămîna astfel întotdeauna; că eu voi continua să le văd cînd așa, cînd altfel. Cînd cu ochii rațiunii, cînd cu ceilalți... și nu voi mai încerca să compar...”<sup>1)</sup>. Meditația finală din romanul lui Musil, pusă de autor în gura încercatului tînăr, abia ieșit dintr-o dramatică și decisivă confruntare cu sine, dezvăluie foarte clar caracterul dubitativ al eroului musilian în general și, chiar prin acest fapt, natura romanului, care se înscrie într-o problematică spirituală mai curînd decît una socială. Acest roman nu trebuie privit nici cu ochii psihologului, nici cu ai pedagogului, ci mai curînd cu aceia ai filosofului, care este, într-un anumit sens, autorul însuși — un filosof înzestrat însă cu talentul impresionant de a minui, în locul raționamentului, imaginea. Ceea ce este profund în sufletul omenesc nu poate fi judecat de rațiune și tradus în concepte reci. Este mai degrabă privilegiul poeziei de a pătrunde pe acest teren instabil.

<sup>1)</sup> Ibid., p. 146.

Cornelia ANDRIESCU

## ROBERT MUSIL

# RĂTĂCIRILE ELEVULUI TÖRLESS



gară mică pe calea ferată ce duce spre Rusia.

Drepte, desfășurate la nesfîrșit, patru linii paralele se întind într-o parte și-n alta pe terasamentul larg, acoperit cu pietriș gălbui; lingă fiecare șină, ca o umbră murdară, urma neagră, arsă în pămînt de aburii fierbinți.

Din spatele gării, clădire joasă vopsită în ulei, un drum larg și desfundat urcă spre rampa de acces. Marginile lui se pierd în pămîntul zgrunțuros din jur, putînd fi recunoscute doar după cele două șiruri de salcîmi care-l străjuiesc de-o parte și de alta, triști, cu frunzele arse de sete, sufocate de colb și funingine. Poate că datorită acestor culori triste, sau luminii palide, vlăguite, istovită de abur, a soarelui de după-amiază, lucrurile și fapăturile omenesti păreau fără viață și aveau un aer de indiferență, de insensibilitate mecanică, de parcă ar fi fost coborîte de pe scena unui teatru de păpuși. Din cînd în cînd, la intervale egale, șeful stației ieșea din biroul său și privea, mereu cu aceeași mișcare a capului, în lungul căii ferate, spre semnalele care tot nu voiau să anunțe sosirea expresului reținut cu

mare întîrziere la graniță; cu mereu aceeași mișcare a brațului își scotea apoi ceasul din buzunar, dădea din cap și dispărea din nou, așa cum vin și pleacă figurinele vechilor orologiilor atunci cînd se-implinește ora.

Pe porțiunea largă, bătătorită, dintre calea ferată și clădire, se plimba un grup vesel de tineri, încadrînd un cuplu mai vîrstnic, aflat în centrul discuțiilor cam zgomotoase. Nici veselie acestui grup nu era însă autentică. Larma risetelor părea să se stingă după numai cîțiva pași prăvălindu-se la pămînt, frîntă de un obstacol invizibil și rezistent.

Doamna consilier Törless — acesta era numele doamnei de vreo patruzeci de ani — își ascundea după o voaletă cu țesătura deasă ochii triști, ușor înroșiți de plîns. Sosise clipa despărțirii. Îi venea greu să-și lase iar, pentru atîta vreme, unicul copil printre oameni străini, fără să-și poată ocroti ea singură odorul.

Într-adevăr, orașelul se afla departe de capitală, în estul imperiului, într-un peisaj de cîmpuri aride, cu populație rară.

Motivul care-o determina pe doamna Törless să accepte ideea de a-l ști pe băiatul ei atît de departe, și într-o ambianță neospitalieră, era acela că în orașul respectiv se afla o



școală renumită, ridicată în secolul trecut pe terenul unei fundații religioase și păstrată aici, pentru a-i feri pe adolescenți de influențele dăunătoare ale metropolei.

Aici erau educați fiii celor mai de văză familii ale țării, pentru a intra apoi în universitate, în serviciul militar sau de stat; în toate aceste cazuri, ca și în vederea frecventării cercurilor din înalta societate, faptul de a fi fost intern al școlii din W. avea valoarea unei deosebite recomandări.

De aceea, cu patru ani în urmă, părinții lui Törless, cedind insistențelor ambițioase ale băiatului, făcuseră demersuri pentru primirea lui în această școală.

Hotărîrea lor adusese după sine, mai târziu, multe lacrimi, pentru că, din clipa în care porțile școlii se închiseseră irevocabil în urma lui, micul Törless începu să sufere de un violent și pătimaș dor de casă. Nici orele de clasă, nici jocurile de pe peluzele întinse, pline de sevă ale parcului și nici celelalte distracții pe care școala le oferea elevilor ei nu reușeau să-i rețină atenția; abia de lua parte la ele. Vedea totul ca printr-un vâl și numai cu greu reușea să-și reprime, de-a lungul zilei, o stăruitoare nevoie de a plînge; seara adormea însă totdeauna în lacrimi.

Acasă trimitea aproape zilnic scrisori și trăia numai prin ele; tot ce făcea în rest i se părea ireal și lipsit de importanță: popasuri indiferente, asemeni cifrelor înscrise pe cadranul unui ceasornic. Cînd scria însă, simțea în sinea lui ceva deosebit, unic; atunci se contura parcă, în el, o insulă plină de culori și înșuriri uimitoare, desprinsă din marea de senzații cenușii care-l împrejmuia zi de zi, rece și indiferentă. Și dacă se gîndea ziua, în timpul jocurilor sau în orele de clasă, la faptul că-și va scrie seara scrisoarea, i se părea că poartă cu sine, ascunsă, legată de un lanț invizibil, o cheie de aur cu care va deschide, cînd nu-l vede nimeni, poarta unor grădini de vrajă.

Partea curioasă era aceea că brusca și devoranta sa pasiune pentru părinți avea chiar și pentru el ceva nou și surprinzător. Nici n-o bănuise înainte. La școală plecase cu plăcere și bună voie, ba chiar și rîsesese atunci cînd mama sa, la prima lor despărțire, nu reușea să-și stăpînească lacrimile; apoi însă, după ce rămase cîteva zile singur, simțindu-se relativ bine, se dezlănțuiră în el, deodată, forțe elementare.

Credea că-i dor de-acasă, că-i e dor de părinți. În realitate era însă vorba de un sentiment mult mai confuz și neunitar, în care „obiectul acestui dor“ — imaginea părinților săi — nici nu-și mai afla locul. Mă refer la o anumită amintire plastică, nu numai mentală ci și fizică a unei ființe iubite, care vorbește tuturor simțurilor și pe care toate simțurile o păstrează în așa fel, încît nu mai poți face nimic fără să simți alături de tine, mută și invizibilă, prezența celui alt. Această amintire se stinse curînd, ca un sunet ale cărui vibrații stăruiseră

doar o clipă. Törless nu mai reușea, de pildă, să-și aducă în fața ochilor imaginea „iubiților, dragilor săi părinți“ — cum le spunea pe atunci de cele mai multe ori, vorbind de unul singur. Dacă încerca totuși s-o facă, creștea în el, în locul imaginii, o durere nemăsurată care-l chinuia și-l atrăgea totuși cu îndărătnicie, pentru că flăcările ei dogoritoare îl dureau și-l încîntau deopotrivă. Gîndul la părinții săi deveni astfel, treptat, doar un pretext pentru a trezi în sine această suferință egoistă care-l închidea în orgoliul său voluptuos ca în solitudinea unei capele unde, din sutele de lumînări aprinse și din sutele de ochi de pe icoanele sfinților, fumul de tămîie se lasă peste durerile celor care se autoflagelează.

Cînd apoi „dorul de-acasă“ începu să se mai atenueze, stingîndu-se puțin cîte puțin, felul acesta al lui de a fi se dezvăluia cu claritate. Dispariția dorului nu aduse însă după sine mult așteptata mulțumire, ci lăsă în sufletul tînărului Törless un gol. Și după acest gol, după această senzație de neîmplinire, își dădu seama că nu pierduse numai dorul ci și ceva pozitiv, o forță lăuntrică, ceva care, sub pretextul durerii, se ofilise.

Acum trecuse însă totul, iar acest izvor al unei prime fericiri mai elevate i se revelase abia după secarea lui.

În vremea aceea, urmele fierbinți lăsate de trezirea inimii se pierdură din scrisorile sale, lăsînd locul unor descrieri amănunțite ale vieții din școală și ale noilor săi prieteni.

El însuși se simți atunci frustat și gol ca un arbore tînăr care, după o înflorire lipsită de rod, își trăiește prima iarnă.

Părinții săi erau însă mulțumiți. Afecțiunea lor era puternică, instinctivă, animalică. După fiecare vacanță, cînd Törless trebuia să se întorcă la școală, doamnei consilier casa i se părea goală și lipsită de viață; și cîteva zile după fiecare vizită de acest fel, ea trecea prin odăi cu ochii în lacrimi, mîngîind cîte un obiect pe care se opriseră ochii băiatului, sau pe care îl ținuse el în mînă și de dragul lui ambii părinți s-ar fi lăsat sfișiați în bucăți.

Înduioșarea stîngace și tristețea pasionată, îndărătnică, din scrisorile sale îi preocupa într-un mod dureros și-i aducea într-o stare de mare tensiune sentimentală; senina și potolita lipsă de griji, care urma apoi, îi făcea să se bucure din nou și, cu sentimentul că fusese depășit un moment de criză, îl sprijineau pe băiat pe cît le stătea cu putință.

Nici în tristețe și nici în seninătate nu distingeau simptome ale unei anumite evoluții sufletești ci, mai degrabă, înclinau să creadă că durerea și calmarea ei sînt consecințe firești ale situației date. Pierdeau cu totul din vedere că era vorba de o primă încercare, ratată, a tînărului, lăsat numai în seama sa, de a-și dezvolta energiile interioare.

Törless se simțea acum cît se poate de nemulțumit și căuta zadarnic, pe dibuite, un

element nou în care ar fi putut găsi un sprijin.

Un episod pe vremea aceea a fost caracteristic pentru ceea ce se pregătea, în interioritatea lui Törless, în vederea evoluției sale ulterioare.

Într-o zi sosisse la școală tânărul prinț H. descendent al uneia din cele mai influente, mai vechi și mai conservatoare familii nobile ale imperiului.

Toți găseau că privirile sale suave sînt fade și afectate; felul în care, stînd în picioare, își scotea șoldul în relief și se juca discutînd, domol cu degetele li se părea de o feminitate ridicolă. Cel mai mult îi amuza însă faptul că nu fusese adus la școală de părinții săi, ci de fostul său preceptor, doctor în teologie și membru al unui ordin religios.

Törless, în schimb, fusese puternic impresionat din prima clipă. Contribuia poate și faptul că era vorba de un prinț care urma să fie primit la curte, dar, în orice caz, avea acum prilejul să descopere un alt gen de om.

În ființa acestuia părea să mai stăruie liniștea unui vechi castel de țară și unor practici evlavioase. Mergea cu mișcări domoale, suple, cu un fel de timidă contractare și lipsă de ostentație proprie celor obișnuiți să pășească, drept, printr-o suită de săli pustii, unde oricare altul se lovea parcă și se împiedica de colțurile invizibile.

Compania prințului deveni astfel, pentru Törless, sursa unei alese desfătări psihologice. Ea îi deschise calea spre acea cunoaștere a omului, care te învață să distingi și să apreciezi pe cineva, anticipîndu-i astfel personalitatea spirituală. După modulația glasului, după felul cum ia în mînă un obiect, ba chiar și după timbrul tăcerii sale sau după felul cum își adaptează ținuta la spațiul în care se mișcă; pe scurt, după chipul acela mobil, abia perceptibil, și totuși adevărat și deplin, de a fi o ființă dăruită cu suflet, care învăluie tot ce este tangibil și poate fi comentat, așa cum este învelit de carne un schelet.

În acest răstimp scurt, Törless a trăit parcă o idilă. Pioșenia noului său prieten nu-l scandaliza nicidecum, chiar dacă lui, ca descendent al unei familii burgheze liber-cugetătoare, ea îi era cu totul străină. O accepta chiar fără ezitare și o considera un privilegiu al prințului, pentru că ea sporea singularitatea acestui om, cu care nu semăna cîtuși de puțin și pe care îl și considera, dealtfel, fără seamăn.

În compania acestui prinț Törless se simțea parcă într-o capelă ridicată mai în afara drumului. Gîndul că, de fapt, locul său nu era acolo se stîngea însă cu totul în fața plăcerii de a se putea uita măcar o dată prin vitralii la lumina zilei și de a-și lăsa privirea să rătăcească atît de mult printre podoabele inutile și aurite, strînse în sufletul acestui om, pînă cînd imaginea devenea confuză, de parcă degetul lui ar fi trasat, fără vreun gînd anume, liniile frumoase,

înlănțuite însă după legi ciudate, ale unui arabesc.

Apoi, deodată, între cei doi s-a produs ruptura.

Din cauza unei prostii, va fi nevoit să-și spună mai tîrziu Törless.

Pentru că, odată, ajunseră totuși la o dispută asupra unor probleme de ordin religios. Și din clipa aceea se terminase, de fapt, totul, deoarece, independent de sentimentele lui Törless, rațiunea sa se dezlănțui împotriva delicatului prinț. Îl strivi cu sarcasmul celui înzestrat cu inteligență, distruse fără milă edificiul filigranat în care sufletul prințului se simțea la adăpost și apoi se despărțiră furioși.

De atunci nu mai schimbaseră nici un cuvînt. În mod nedeslușit, Törless își dădea seama că făcuse ceva lipsit de sens; o intuiție obscură, de esență sentimentală, îi spunea că rigida unitate de măsură a inteligenței distrusese, într-un moment cu totul nepotrivit, un lucru delicat și de preț. Toate astea îi depășeau însă puterile. Un fel de nostalgie a trecutului continua să dăinuie în el, poate pentru totdeauna, dar fusese luat parcă de un alt suvoi, care-l ducea din ce în ce mai departe.

Apoi, după cîtva timp, prințul, care nu se simțise bine în această școală, o părăsi.

În jurul lui Törless se făcuse un gol și îl învăluia plictisul. Între timp crescuse însă și, treptat, apărură și primele semne ale tulburărilor adolescenței. În această etapă a evoluției sale legă cîteva prietenii noi, potrivite vîrstei, care aveau să devină pentru el, mai tîrziu, deosebit de importante. Astfel, de pildă, cu Beineberg și cu Reiting, cu Motté și Hofmeier, adică tocmai cu tinerii împreună cu care își însoțea astăzi părinții la gară.

Curios, dar aceștia erau cei mai răi din clasa sa; ce-i drept, erau băieți talentați și, firește, de familie bună, dar uneori necuviincioși și violenți pînă la cruzime. Și faptul că tocmai compania lor îl atrăgea acum pe Törless își găsea explicația în propriile-i incertitudini interioare care, din clipa rupturii cu prințul, se accentuaseră. Mai mult decît atît, alegerea pe care o făcuse Törless venea în prelungirea directă a acestei rupturi, pentru că, asemenea ei, exprima teama de excesele sensibilității, iar prin contrast, felul de a fi al noilor săi prieteni era sănătos, viguros și plin de vitalitate.

Törless le accepta fără rezerve influența, pentru că acum starea lui interioară era aproximativ aceasta: la vîrsta lui, elevii de gimnaziu i-au citit deja pe Goethe, pe Schiller sau Shakespeare și poate chiar pe scriitorii moderni, iar toate aceste lecturi, pe jumătate asimilate, îi picură apoi, cînd scrii, din vîrful penitei. Iau naștere astfel tragedii, romane sau o lirică ultrasensibilă care se desfășoară, de-a lungul unor pagini întregi, în vestmîntul de dantelă fină a semnelor de punctuație. Sînt „creații“, în sine, ridicole, care au însă o valoare inestimabilă în asigurarea formării interioare. Fiindcă aceste asociații venite din afară și aceste sentimente

împrumutate îi ajută pe tineri să treacă peste terenul psihic neliniștitor de labil al acestei vârste când, față de tine însuși, vrei să te afirmi, dar ești încă prea nepregătit pentru a te afirma cu adevărat. Nu are nici o importanță dacă, mai târziu, unul păstrează ceva din toate astea iar altul nimic. Fiecare se împacă atunci cu sine însuși; riscul se limitează numai la vârsta de tranziție. Dacă ai reuși să-l faci pe un astfel de tânăr să înțeleagă cât este de ridicol, pământul i-ar fugi de sub picioare sau, poate, s-ar prăbuși ca un somnambul pe care-l trezești și care, brusc, nu mai vede decât golul din jur.

Această iluzie, acest subterfugiu favorabil dezvoltării adolescentului nu intra însă în vederile școlii din W. Operele clasicilor se aflau, firește, în rafturile bibliotecii, dar ele treceau drept plicticoase iar în rest nu găseai decât volume de nuvele sentimentale și povestioare cazonne lipsite de humor.

Micul Törless le devorase pe toate și poate că vreo imagine oarecare, banal-tandă, stăruise pentru câțiva vreme în spiritul său, dar despre o influență, o influență reală asupra caracterului său nici nu putea fi vorba.

Pe atunci părea să nici nu aibă caracter.

Sub influența acestor lecturi scria, de pildă, din când în când, câte-o povestioară, ba chiar începuse să compună și o epopee romantică. În starea de agitație provocată de suferințele din iubire ale eroilor săi, i se îmbujorau obraji, pulsul i se accelera și-i străluceau ochii.

În momentul când lăsa însă condeiul din mână, trecea totul; într-un anume sens, spiritualitatea sa se manifesta numai „în mișcare”. De aceea îi și era posibil să scrie oricând, la orice solicitare, un poem sau o istorioară. Intra atunci într-un fel de agitație, dar, cu toate acestea, nu privea niciodată lucrurile cu toată seriozitatea și activitatea respectivă i se părea lipsită de importanță. Ea nu se răsrângea asupra personalității sale și nici nu izvora din ea. Sentimentele intense nu se nășteau în el decât sub presiunea unor îmbolduri venite din afară, ca un actor care are nevoie de constrîngerile rolului.

Erau reacții ale creierului. Ceea ce reprezintă însă caracterul sau sufletul unui om, conținutul sau timbrul său particular, în orice caz acel ceva care face ca gândurile, deciziile și acțiunile sale să pară prea puțin semnificative, întâmplătoare și substituibile — ceea ce, dincolo de orice explicație rațională, îl legase, de pildă, pe Törless de prinț — fondul acesta imuabil dispăruse în Törless, pe atunci, cu desăvîrșire.

Pe colegii săi, bucuria de a face sport, plăcerea animalică de a trăi nici nu-i lăsau să simtă această carență, după cum, în timpul liceului, și jocul cu literatura îi scutește pe elevi.

Törless nu putea adera la nici una din aceste alternative: pentru cea dintii, avea o structură prea accentuat intelectuală; față de cea de a doua, cu suita ei de sentimente de împrumut, avea reținerea dictată de un acut simț al ridicolului și de faptul că viața din internatul școlii

te obliga să fii mereu pregătit pentru răfuieți și încăierări. De aceea ființa sa dobândise un fel de indeterminare, o vulnerabilitate interioară care nu-i permitea să se regăsească pe sine însuși.

Se alătură noilor săi prieteni pentru că-l impresiona brutalitatea lor. Fiind ambițios, încerca uneori să-i și întreaacă. De fiecare dată se oprea însă la jumătatea drumului, fiind din cauza aceasta, nu rareori batjocorit. Toate acestea îl intimidau din nou. În această perioadă critică, întreaga sa viață consta, de fapt, numai din mereu înnoita strădanie de a-i imita pe prietenii săi, mai duri și mai virili, și, deopotrivă, dintr-o profundă indiferență față de această strădanie.

Dacă îl vizitau acum părinții, rămînea, tot timpul cât erau împreună, tăcut și sfios. Mîngierile tandre ale mamei le evita totdeauna sub alt pretext. În realitate le-ar fi acceptat cu plăcere, dar îi era rușine, de parcă privirile camarazilor săi ar fi fost ațintite asupra-i.

Părinții săi interpretau toate astea drept stîngăcii ale vârstei.

După-amiază venea [apoi întreaga ceată zgomotoasă. Jucau cărți, mîncau, beau, făceau glume pe seama profesorilor lor și fumau țigările pe care consilierul de curte le adusese din capitală.

Această bună dispoziție îi bucura și-i liniștea pe părinți.

Nu știau că pentru Törless veneau și altfel de clipe. Și în ultima vreme tot mai des. Avea momente când viața din școală îi devenea cu totul indiferentă. Liantul grijilor sale cotidiene se topea atunci, iar orele vieții lui, lipsite de orice legătură interioară, se spulberau.

Scufundat în gânduri sumbre, stătea deseori multă vreme aplecat parcă asupra lui însuși.

Și de data aceasta fuseseră două zile de vizită. Luaseră masa, fumaseră, făcuseră o plimbare iar acum acceleratul urma să-i ducă pe părinți din nou în capitală.

O ușoară vibrație a șinelor anunța sosirea lui, iar semnalele clopotului de pe acoperișul gării loveau fără milă în timpanele doamnei consilier.

„Deci, nu-i așa, dragă Beineberg, vei avea grijă de băiatul meu?“, se adresa consilierul Törless tînărului baron Beineberg, un băiat înalt, osos, cu urechi clăpăuge, dar cu o privire expresivă, inteligentă.

Din cauza acestei tutelări, micul Törless făcu o față posomorită, iar Beineberg rînji flătat și cu o anumită satisfacție.

„De altminteri — se adresa domnul consilier celorlalți — v-aș ruga pe toți să mă înștiințați imediat, dacă fiului meu i s-ar întâmpla ceva“.

Acum, cuvintele acestea îi smulseră totuși lui Törless un mormăit nemăsurat de plictisit: „Ei, tată, ce vrei să mi se întâmple?!“ — deși se obișnuise să se lase copleșit, la fiecare despărțire, de această mult prea mare grijă.



Ceilalți bătură între timp din pinteni, trăgându-și spadele lor elegante într-o parte, și consilierul mai avu timp să continue : „Niciodată nu poți ști ce se-ntimplă — iar gândul de a fi înștiințat imediat mă liniștește ; în fine, s-ar putea ca tu însuși să te afli în imposibilitate de a scrie“.

Apoi trenul intră în gară. Consilierul Törless își îmbrățișă fiul, apoi doamna Törless își adună mai strins voalul peste față, ca să-și ascundă lacrimile, prietenii mulțumiră toți, pe rînd și apoi conductorul închise ușa vagonului.

Soții Törless mai văzură o dată peretele din spate al școlii, înalt și golaș, zidul uriaș și întins care înconjură parcul, iar apoi, în dreapta și în stînga terenului începură să se înșire numai cîmpuri brun-cenușii și pomi răzleți.

Tinerii părăsiseră între timp gara și mergeau, ocolind astfel praful cel mai mare și mai gros, pe cele două margini ale drumului spre oraș, fără să mai stea prea mult de vorbă.

Trecuse de ora cinci iar dinspre cîmpuri venea un aer răcoros și grav, prevestind înserarea.

Pe Törless îl copleși tristețea.

Datorită plecării părinților, poate, sau poate numai din cauza melancoliei ostile și surde care împovăra întreaga natură, ștergînd în culori apăsătoare și terne, la numai cîțiva pași, conturul lucrurilor.

Aceeași indiferență cumplită, care sălășluise pretutindeni încă din cursul după-amiezii, se tîra acum peste șes, și, în urma ei, ca o diră viscoasă, ceața încleiată de arături și de cîmpurile plumburii de sfeclă.

Törless nu privea nici spre dreapta, nici spre stînga dar simțea toate astea. Pas cu pas, el călca în urmele deschise în praf de piciorul celui ce mergea înaintea sa și simțea că nici

n-ar putea fi altfel : ca o constrîngere implacabilă care-i prindea și-i comprima întreaga viață în aceeași mișcare — pas cu pas — pe această linie unică, pe această fișie îngustă desfășurată în praf.

Cînd se opriră la o răscruce în care drumul lor se întîlnea cu altul, într-un loc rotund și bătătorit, unde un indicator strimb, din lemn putred, străpungea aerul, această linie dreaptă, atît de contrastantă cu împrejurimile, avu asupra lui Törless efectul unui strigăt de disperare.

Merșeră iar mai departe. Törless se gîndea la părinții săi, la diferiți cunoscuți, la viață în general. Era ora cînd te îmbraci pentru o petrecere sau cînd te hotărăști să mergi la teatru. Și după aceea te duci la restaurant, ascuți o orchestră, intri într-o cafenea. Faci o cunoștință interesantă. O aventură galantă te reține pînă în zori. Viața, ca o roată magică, îți aduce mereu, în rostogolirea ei, lucruri noi și neașteptate...

La aceste gînduri Törless oftă și, cu fiecare pas care-l purta spre reclusiunile școlii, simți o tot mai mare strîngere de inimă.

Clopotul școlii îi suna încă de pe-acum în urechi. Nimic nu-l înspăimînta mai mult decît acest sunet de clopot care hotăra irevocabil — ca o brutală tăietură de cuțit — sfîrșitul zilei.

De fapt nu i se întîmpla nimic deosebit, viața i se scurgea într-un fel de moțăială continuă, însă sunetul de clopot își adăuga la toate astea batjocura, făcîndu-l pe Törless să se cutremure de furie neputincioasă împotriva sa, împotriva destinului său, împotriva zilei îngropate.

„De-acum înainte nu mai poți trăi nimic, timp de douăsprezece ore ești mort“.. — acesta era sensul sunetului de clopot.

(Va urma)

# ②chean întors

CEZAR PETRESCU

## SCRISORI CĂTRE GEORGETTA

1

ncepem, cu acest prim număr al revistei, publicarea scrisorilor inedite ale lui Cezar

Petrescu adresate soției sale, Georgetta Ciocâlțeu, atât înainte de căsătorie cât și după divorțul survenit după doar doi ani. Ele vor constitui, sintem siguri, pentru cititorii de toate vârstele, nu numai mostre ale unei furtunoase frământări sentimentale de care autorul „Întunecării” și al altor alte opere de prestigiu din literatura română a fost dominat de-a lungul întregii sale existențe, ci și documente revelatoare ale unui proces de creație de o dramatică intensitate.

București, 11 august 1932

Mă prinde din nou ziua după a doua noapte de nesomn și, în loc să desert un tub întreg de hipnotice ca să-mi găsesc liniștea, m-am trezit aproape fără voia mea, aproape somnambulic, în fața acestor foi de hîrtie. Sînt patru foi; opt pagini. Văd că am început să scriu mărunț, care-mi este străin — și totuși știu că atunci cînd voi sfîrși, am să rămîn cu sentimentul că încă nu am spus nimic. Sau că am spus totul confuz, în haotica dezordine interioară pe care a declanșat-o ceva atât de vechi, atât de uitat și de părăsit în mine, mică Georgetta, încît îmi pare o dragoste nouă, proaspătă, arzătoare și fără speranță, de adolescent.

O singură rugămintă. Te rog să nu rîzi. Nu e așa, că nu ești întotdeauna răutăcioasă?

Dacă te plictisește prea lunga mea poveste, dacă presimți că te va plictisi, rupe foile acestea înainte de a le fi citit. E mai bine. Poate și într-un caz și altul, mai bine ar fi așa. Dar nu rîde, te rog mult, mică Georgetta, nu fi de cruzimea copiilor care prind cărbușii în ac și se amuză de bonzaiala lor grotescă, ignorînd că se înveslesc la o aconie.

Cînd am mai fost oare atât de timid? De stîngaci cu mine însumi, cu ceea ce simt în mine, cu ceea ce vreau să spun, chiar cînd mă aflu ca acum, în fața foilor de hîrtie, într-o dimineață atât de năstie ca aceasta, cînd toți dorm încă și cînd nu găsesc

Scrisorile pe care le vom prezenta nu au nevoie de comentarii în plus, ele explicîndu-se de la sine. Intervențiile noastre se vor manifesta doar atunci cînd se va simți nevoia unor explicații suplimentare referitoare la anumite nume de persoane întîlnite pe parcurs.

Menționăm că începutul acestei idile cu profunde rezonanțe în întreaga viață a scriitorului a avut loc la Călimănești, în vara anului 1932, unde Cezar Petrescu a întîlnit-o pe Georgetta Ciocâlțeu (sora prietenului său, Vintilă Ciocâlțeu — 1890—1947 — om de știință român).

În totalitate, mai mult de 400 de pagini, aceste scrisori se constituie într-un tulburător roman epistolar surprinzînd de nenumărate ori viața socială, culturală și politică a epocii în care au fost scrise.

Considerînd că astfel vom redă cititorilor o zestre artistică și documentară de certă valoare din viața renumitului romancier și publicist, le lăsăm lor latitudinea să o judece în toată profunzimea ei.

Întregul fond de scrisori pe care le vom da publicității se află în arhiva Muzeului Literaturii Române din Iași. Considerăm de datoria noastră să aducem și pe această cale cele mai călduroase mulțumiri doamnei Smaranda Chéhata, sora scriitorului Cezar Petrescu care, pe lîngă faptul că ne-a pus la dispoziție scrisorile respective, ne-a fost de un real folos în descifrarea unor taine din viața și activitatea romancierului.

Dumitru VACARIU

Lucian VASILIU

cuvintele proaspete, neuzate, nedemonetizate, ca să-mi gem singurătatea? Dacă ai ști! Dacă aș ști că nu rîzi!

Dar îți întrevăd mișcarea impacientată din umeri, țistuitul agasat din buze, ochii privind cu o răutăcioasă și puțin vicleană candoare, îți aud glasul: „uff! ce mai vrea și ăsta? De ce nu termină ce are de spus, mai repede?”

Ar fi atât de ușor și atât de cuminte, Georgetta, dacă eu aș fi altul, dacă ai fi alta!

Mă tem însă de mine, mă tem de tine. Sintem atât de străini! Ne cunoaștem atât de puțin!

Am o singură speranță. Mă agăț de ea. Nu se poate, ar fi injust ca o atât de totală sinceritate să devină numai subiect de glumă și de ironie. Nu se poate să nu recunoști, dincolo de cuvintele scrise aici, accentul grav, timbrul sentimentului care le dictează, mică Georgetta. Nădăjdulesc aceasta. În aglomerarea și amestecul de minereu brut ai să descoperi poate și scîlpiră metalului pur. Și ai să înțelegi ce sfială, ce avariție, ce complex de scrupule mă silesc, acum cînd scriu, să ascund aceste scîlpiri în atât de amorse și atât de multe cuvinte. Dacă n-ar exista între noi atîta distanță, atîtea obstacole — aș spune neted, sumar, arzător ceea ce simt, cît de chinuitoare mi-e singurătatea și distanța în spațiu (nu cealaltă, iremediabilă distanță dintre părul meu alb și risul tău copilăresc), aș spune cît mi-e de dor de Georgetta de pe băncile din fața

otelului, de cea de pe terasă, în costumul bleumarin, cu ochii puțin încețoșați din ceasul când ne-am despărțit, deorgetta din fundul automobilului, când sub un pretext sau altul, o întrebare, o variantă de rimă la Mostangeta, sau Gheorghina, sau Clotilda-clocotilda, îmi permitea să întorc ochii și să-mi fixez mai adânc în văgăuna orbitelor imaginea dureros de dulce...

Dar vezi, ne-am cunoscut atât de puțin, te simt atât de fragilă, încât mă tem de asemenea cuvinte directe.

De aceea am să-ți povestesc aceste două nopți de nesomn și ziua mea de ieri, când m-am închis să tînjesc în casă, ca din aceste fapte mai mult decît din cuvinte să înțelegi cu ce intensitate, cu ce deznădejde mă simt nefericit. Căci este o nefericire să îndrăgești ceva fără speranță. O nefericire pe care de mult o uitasem. De care nu mă mai temeam.

Știi, în indiscreta și aproape cinica mea sinceritate, spuneam ce mă așteaptă în București. Chiar din Gara de Nord. Încă de la Călimănești eram impresionat de o nevăzută plasă de răvașe, telefoane, telegrame. Capturat dinainte. Intram muscă în pinza păianjenului. Păianjenilor. Altădată mă amuzau acestea. Erau un narcotic, o deviație, o soluție de viață care-mi îngăduia să fug de mine însumi. Nu-mi lăsa timp liber și singur, să privesc în mine, să mă inspăimînt de neantul în care trăiesc. O femeie. Două. Șase. Duzini și duzini!... Așa de ușor și de comod e să devii secătură când viața ți-a opus rezistență crudă de cite ori ai vrut tu să fii tu, om întreg! Asadar am mers în fața... înamicului, ca și altădată. Sigur pe mine. Uitam că de astădată sînt slab. Că a apărut un punct slab, vulnerabil, în armură. Singură mi-ai spus, Georgetta, poate fără s-o crezi cu totul: „Nu e nimic... Ai să uiți după două-trei zile... Are să se ștergă...”. Am vrut să mă sugestionez că așa va fi. Ți-o mărturisesc mai brutal: „am sperat că așa va fi!”. Tot drumul în tren, m-a obsedat amintirea Georgettei de pe terasa otelului. Ochii care nu voiau să privească în ochii mei. Ah! Nu uitam atât de ușor! Nu era o despărțire ca oricare alta. Ca atîtea cite au trecut prin viața mea. Dar îmi spuneam: „Mai durează, fiindcă n-am intrat în ritmul vieții dintotdeauna. Nu e nimic. Încă două ore, încă o oră, încă o jumătate de oră... pînă în Gara de Nord!”. Vezi cît de laș eram?

Și în Gara de Nord, începînd din Gara de Nord, am înțeles cum toată viața mea s-a desrăscuit deodată de pe axă. A fost nevoie de acest examen exterior. Mă aștepta... dar ce importă cine mai aștepta? În una singură aveam o speranță. Mai credeam într-un refugiu. Acea Jenny, despre care-ți vorbeisem. O copilă, și poate unica dintre atîtea femei cite au trecut prin existența mea în ultimii patru ani, de care credeam că mă leagă o prietenie și ceva mai mult. Era vietatea spontană, vivace, fără prea multe complicații, directă, sinceră, fidelă, pe care doream s-o utilizez pasivă, cu rațiunea mai mult decît cu sentimentul, pentru a-mi fixa viața de mine și de poimîine... Știi? Totul hotărît cu acea voiață, cu care o lună am respectat religios prescripțiile regimului. Era înțîlnirea hotărîtă de noi cu o lună înainte. Plecasem în aceeași zi, ne întorceam în aceeași zi. Nu știa de ce înădîns am pus o lună de distanță în timp și în spațiu între noi. Voiam să mă verific și să o verific. Nu bănuia nici pe departe decizia mea ascunsă să-mi fac o tovarășă de viață din ea. Nici nu îndrăzneam să spere atât. Se multumea cu ceva, oricît de efemer, care să-i rămîna o oază bună și umbroasă într-un destin mediocru la care se socotea osîndită. Înțîlnirea noastră, acum la întoarcere, era o aventură rară... Cea dintîi aventură gravă... Nu mă muștră, fiindcă o pusesem la cale. În conștiința mea eram împăcat. Acum o lună, cînd o fixasem, îmi spuneam că în această dintîi seară, cînd se va sustrage de firescul control de acasă, beneficiînd de confuzia oraului de tren, îi voi mărturisi în sfîrșit ce premeditasem de mult. O voi pregăti pentru altfel de

viață. Pentru ceea ce nu-mi ceruse, nu gîndise, nici nu sperase vreodată. Eu știam. Ea nu. Ea tremura pe peron de emoția acestei aventuri și reverdie.

Cînd am coborît, mi s-a părut deodată o strălucire. Mina mea moale, buzele mele moarte... Ce repede a ghicit! Și ce repede, mut, au început să-i fișnească lacrimile în ochi cînd mergea cu mine alături, spre ieșire — eu răspunzînd inert, absent, la întrebări: „Da. Nu. Poate...”. Totuși, încă m-am mai agățat de acest refugiu. Acasă, am încercat să-i regăsesc ochii, privirea; să mă încălzesc măcar la gîndul ce-am vrut să fie, ce-am vrut să-mi fie. Aceeași absență inertă. Și același plîns.

Am culcat-o în camera de alături. Am pretextat osteneala; o criză, mai știu eu ce... Am ascultat din cealaltă cameră, cu ochii pe-o carte ale cărei folii uitam să le întorc; am ascultat plînsul înăbușit în perne. Și mă uram, mică Georgette, fiindcă pot să fiu așa. Mă uram și mă compătimeam. „De ce?”.

Întrebarea noastră. De ce nici măcar caritabila ipocrizie a unei alintări nu i-am putut-o da?

Mi s-ar fi părut că te înșel.

Nu-ți dezmiardasem decît cîteva clipe, stîngaci, pe furîș, mîinile încă de copilă, nu de femeie, cu unghiile tăiate scurt, de școlăriță — atît numai, și mi-ar fi părut acum că te înșel!

Tîrziu, cînd a adormit extenuată, cu lumina aprinsă la cap, am venit tiptil în camera ei s-o privesc. Prin somn, încă avea crispația de durere, o întrebare nedumerită în trăsături; și în loc să mă aplec cu tandrețe asupra ei, absurd și bestial, am urît-o! Înțelegi aceasta? Am privit-o cu ură, ca pe-o intrusă în viața mea, în casa mea — pe ea, care niciodată nu săvîrșise nimic decît ceea ce-am voit, ce i-am cerut eu.

Pe urmă, ieri dimineață, întrebarea rugătoare din ochi... Despărțirea stupidă, moartă: „La revedere! La revedere... Cînd ne mai vedem? Știu eu? Așteaptă să-ți scriu... etc., etc...”. Exact, despărțirile sînt literatura mea. De unde-au invadat și în viață? Unde au să mă ducă?

Acestea au fost ieri. M-am închis în casă. Respirînd ușurat, m-am închis în casă. Cu oroare de lume, de zgomot, de figuri omenești. Gîndindu-mă numai la tine, văzîndu-te numai pe tine, dorînd nu știu ce... Cum as putea să-ți zugrăvesc ziua aceasta atroce de ieri și noaptea în care n-am închis ochii, chemîndu-te, Georgetta, chemîndu-te să-mi îmbîlînzești puțin viața?

E ostentitoare scrisoarea mea? Absurdă? Incoherentă?

Trebuie să ți le spun toate, fiindcă din toate numai ai să pricepi cît de fără speranță e sentimentul acesta tîrziu, într-o epavă omenească așa cum sînt eu.

A trecut fosta mea nevastă ne la mine, un sfert de oră. Am rămas buni prieteni. Camarazi. Din ochii cerniți, din indolența răspunsurilor, a ghicit îndată: „Ce e cu tine? Ești ca acum șase ani!”. „Acum șase ani” înseamnă: ca atunci cînd eram îndrăgostit de ea... Si cu o finețe feminină, amestecată poate cu puțină gelozie, a compătimit-o pe acea Jennu, cu care se împrietenise prin mine.

Vezi? Anelez la verificări exterioare, ca să-mi dau seama cît de gravă și iremediabilă e pasiunea aceasta prea tîrzie și prea fără nădejde, mică Georgetta.

De ce n-am tărie să le tac toate? Să le las îngroapate în mine? Să le ignor pentru totdeauna?

Aș vrea să am ceva care ți-a aparținut. Să mă încălzesc la căldura unui obiect care a fost încălzit de tine. Știi cît de scump mi-e acum nardesiul pe care l-ai îmbrăcat în drumul de la Sibiu? Puerilitate de adolescent. Dar durerea e atît de dulce, Georgetta!

Mă întreb cum are să sfîrșească? Cum poate să sfîrșească?

Nu știu nimic despre tine. Nu cunosc nimic din viața ta. Din velleitățile, din proiectele tale; din ceea ce ai spera tu de la viață.



Am întâlnit un copil. Și acum trăiesc sub hipnoza acestei întâlniri. Cum am să mai lucrez? Pentru cine? Uscat sufletește, golit, îmi creasem prin mijloace artificiale o soluție, ca să-mi găsească mai departe, pentru 10—15 ani, o rațiune de existență. O rațiune foarte banală și burgheză. Ca ultima larvă omenească. Un cămin, un suflet prieten, luni de muncă alternate cu luni de destindere, viață, mai știu eu ce... De aproape 40 de ani, prin sugestie, o începeam din nou. Mă așătam de această soluție, care e a tuturor și căreia toți sfârșesc prin a i se supune. Totul s-a pulverizat deodată. S-a neantizat. La ce bună judecata? Voința? De-ai ști ce singur și devastat mă simt! Ce să mai sper, mică Georgetta? Ce poți tu presimți din toate acestea, tu, un copil?

Dacă aș fi mai tânăr și mai puțin devastat de viață, aș îndrăzni să mă sper. Aș spune că noapte ghicești, dincolo de învelișul efemer și uzat al trupului, un suflet, o aspirație, ceva mai bun și mai nobil ca în ultima vîietate care trece prin viață fără să lase urme. Dar ești un copil — și eu sînt atît de bătrîn, atît de bătrîn!

Pe urmă, vezi? Se mai întîmplă și acestea. După culoarea cernei al ghicit că am întrerupt scrisoarea — și că o relau mult mai tîrziu. Da Georgetta, scrisoarea am început-o pe la sase jumătate dimineața. Acum e ora 7 seara, cînd înmod firul rupt. Iar în aceste 13 ore am trecut prin atîtea! Aci, în casă la mine, s-au petrecut toate. Și eu care credeam la începutul scrisorii, că am de povestit numai ce-a fost cu mine în noaptea de ieri, ieri zica și astăzi noaptea. Ziua de azi a fost încă mai plină de peripecii, și mai crunt dovedindu-mi cum nu-mi mai aparțin, cum tot sufletul meu e al tău, cum ai șters tot ce-a fost bun sau rău în trecutul meu cel mai apropiat.

Să ți-o povestesc și pe aceasta.

Tocmai puneam accentul de exclamare la dureroasa constatare că mă simt atît de bătrîn, atît de bătrîn! În ușa a bătut un șofer: „Vă poștește o co-niță la mașină!”. „Să fie sănătoasă! — spun. Sînt bolnav. Nu mă mișc de-aci. Spune-i că am murit!”. Pleacă nedumerit, să transmită actul meu de decedat. După trei minute mă trezesc în cameră cu „co-nița”. Ceva mai grav. Mult mai patetic, și pentru mine mai primejdios, ca acea biată Jenny, pasivă. O femeie ciclonică, complexă, care a venit și la Călimănești pentru două zile direct de la Paris, și de care mărturisesc că mă tem, fiindcă în absorbanta ei personalitate, nu o dată a amenințat să mă trîscă cum se agată asteroizii în coada cometelor. Mă temeam. Ventrea ei la Călimănești, cu toate peripecțiile, ar fi fost un teribil subiect de cronică pentru gurile rele. Poate va și fi fost. O credeam p'ecat la țară, de unde din pricina unei rupturi cu mine, se pregătea să-și facă bagajele pentru Pacific, nu mai știu ce insule polineziene. Nu plecase. M-a așteptat aci. Mi-a dat de urmă. Iar astăzi a fost lichidarea totală, cu toate scenele patetice de circumstanță: lacrimi, restituirea scrisorilor, de treizeci de ori întoarcerea de la ușa îndărăt, încercare de prelungere a agoniei.

Abia acum am scăpat. Imaginează-ți mutra mea, după două nopți de nesomn, o zi de neurastenii și altă zi, cea de astăzi, de cînd de la 6 pînă acum la 7 trecute, n-am pus un pahar de apă în gură, am ascultat cu brațele încrucișate și am fumat aprinzînd țigară de la țigară, toată provizia de tabac pe o săptămînă. S-a sfîrșit. O sper, pentru totdeauna. Și s-a sfîrșit și aci, și aceasta, fiindcă mereu, între mine și ea, se înalță imaginea ta, atît de fragilă, Georgetta și totuși atît de inexpugnabilă! Dacă ai ști ce ferocitate mi-ai transmis; ce indiferență, ce opacitate, ce impermeabilitate la alte suferințe, la alte suferințe ale altora!

Mi-e capul greu. Sînt ostenit de viață. Aș vrea

să mă aștern jos pe covor, nu în pat ca toți oamenii, să adorm gemînd ca un cîine al nimănui și să dorm, să dorm, să dorm...

Dar ce poți înțelege, Georgetta, tu, un copil? Ce poți înțelege din această trezistibilă nevoie de a mă confesa, fiindcă nu pot să-ți ascund nimic, nu am dreptul să-ți ascund nimic? Atîta indiscreție, dacă n-ar avea scuza mobilului real că vreau să mă zugrăvesc cum sînt, să-ți zugrăvesc viața mea în toată oroarea ei, atîtea spovedanii, ar avea drept să te scandalizeze. Ce odios îți voi fi pîrînd! Am însă o scuza, mică Georgetta. Era datoria să-ți arăt în toată monstruozitatea cine și ce am fost pînă acum, ca să înțelegi ce pură aspirație spre altceva mi-a dat acest sentiment covîșitor pentru tine, o mică și fragilă copilă înfîlînită în cale. Înțelegi bine că dacă te-aș fi iubit altfel și mai puțin, aș fi înlocuit sentimentul cu puțină literatură. Era mult mai ușor. M-am lepădat de ea ca s-o înlocuiesc cu sinceritatea absolută. Și acum, ai să mă întrebi ce-ți cer, ce rost are această scrisoare, unde vreau să ajung?

Ce-ți cer? Unde vreau să ajung?

O spuneam singur. Toate conspiră împotriva mea, ca să ducă această iubire în neant. Și totuși nu pot rezista. Nu pot renunța, Georgetta. M-am zvîrcolit două nopți de nesomn și o zi de prostație, cău-tînd să mă conving că singura soluție e tăcerea. Ai fi ignorat pentru totdeauna. Ai fi spus că totul a fost o părere, o amăgire, una din acele trecătoare amicitii amoroase de sezon. Dar n-am avut atîta tărie, Georgetta. N-am mai găsit în mine nici o drojdie de eroism, de amor propriu, de discreție, să tac. Întind brațele să te caut. Ascult urechea să-ți aud glasul. Îmi apore mereu, obsedantă, chinuitoare, silueta ta coborînd nonșalantă scările, sau lenevos căzută pe o bancă. Și ochii. Și muștrarea mirată din privire... Și atîtea.

Pot toate acestea umple o viață?

N-am crezut-o. Mai ales cînd această viață era a unei epave omenești ca mine, care fiindcă am avut tot ce-am dorit, m-am blazat de mult de orice dorință.

Alta, dacă n-ar fi distanța dintre noi, alta viața; dacă aș ști cine ești tu cea adevărată, dacă aș ști că simți și tu altceva decît o pornire ironică pentru un sentimentalizat uzat ca mine, ar fi totul mai simplu. Ți-aș cere numai să te lași iubită și să-mi răspunzi dacă se poate aceasta. Ți-aș oferi... Dar ce-ți poate oferi un om cu părul albit în nelegiuiri ca mine? Viața, numele, un cămin pe care nici nu-l am încă; ai tu ce face cu toate acestea? Cum de-am cutezat măcar să mă gîndesc? Tu un copil — și eu?

Așa e că te amuză toate aceste lamentări și halucinații ale unui aparent sceptic și blazat ca mine? Așa e că te dezgust? Unde pot duce asemenea nă-luciri?

Îmi ceri să mă lepăd de ele?

Atît de singur rămîn, mică Georgetta! E atît de goală și fără sens toată viața cîtă mi se întinde înaintea ca un pustiu arid! Și mi-e atît de dor, chiar de risul tău, chiar de scîlpirea ironică din ochi!

Îmi dai voie să-ți mai scriu? Pot nădăjdui ceva? Nu-ți găsești toată țaria ca să mă chemi la realitate?

E atît de tîrziu! Și mi-e atît de dor! Unde-ți surîd ochii tăi la ceasul acesta? Rupe scrisoarea. Nu răspunde nici un cuvînt. Poate e mai bine. Desigur e mai bine. Dar lasă-mă să-ți sărut virful degetelor de școlăriță, cu unghii care nu știu încă să zgîrie.

Cezar

P. S. Și dacă, totuși, îmi permiți să-ți mai scriu, ajunge un cuvînt, pe adresa „Curentului” (ziarul la care lucra atunci Cezar Petrescu, n.n.), Sărindar 4, București.

# RĂSFIND VECHI PUBLICAȚII ROMÂNEȘTI

Ne punem întrebarea, ce ne mai spun astăzi numeroase din articolele — le avem în vedere, în primul rând, neevitând excepțiile, pe cele necuprinse în volume nici de autorii lor, nici de cei ce s-au ocupat de aceștia — scrise cu ani în urmă? Aceste articole, ocupând un spațiu foarte întins, rămân oare tonele de reviste vechi, doar un incomod balast în bibliotecile publice sau în colecțiile particulare, cercetate din când în când doar de amatorii de curiozități sau de puținii pasionați de viața culturală a acelor ani? Și-au pierdut acestea orice legătură cu realitățile și frământările din zilele noastre? Din aceste motive, găsim util să reproducem aici extrase dintr-o serie de articole pe care le găsim, sub anumite aspecte, pilduitoare și azi. Să vedem, pentru început, cum apăream, după opinia lui Nichifor Crainic și G. Călinescu, în ochii lumii, înaintea celui de al doilea război mondial :

Nichifor Crainic: Scriitorii străini care ne vizitează, „Gîndirea”, XVIII, nr. 1, ianuarie 1939.

Toamna lui 1938 a fost destul de bogată în vizite de literați de peste hotare. Evenimentele politice, legate de trista soartă a Cehoslovaciei, au atras din nou atenția țărilor occidentale și asupra noastră. România, ca totdeauna, e considerată o simplă zonă de influență și marile puteri se întrec s-o păstreze ori s-o cucerească. Scriitorii lor, alături de negustori, s-au transformat în propagandiști sosiți aici, la fața locului.

Germania ne-a trimis pe d. Blunck, romancier și baladist. Italia ne-a trimis pe d. Massimo Bontempelli. Anglia pe unul a cărui nume nu-l țin minte. Franța, trei deodată, pe domnii Georges Duhamel, A. Thérive și J. Vodoyer.

Ce caută acești scriitori la noi? Îi aduce cumva curiozitatea de a cunoaște pe obscurii lor confrăți de la Dunăre sau setea de a lua contact cu viața noastră culturală? Absolut deloc. Ei coboară în România ca niște perfecți chinezi față de lucrurile ce ne sunt scumpe nouă. Și ceea ce e mai interesant să știm, e că pleacă exact cum au venit, adică cu o masivă ignoranță în ce ne privește. Am stat de vorbă cu unii dintre ei. Nu-i interesează absolut nimic din literatură, din cultură și din arta noastră. Ei sunt

convinși că suntem un biet popor primitiv, incapabil să creem ceva. Fiecare ne consideră o colonie bună pentru a-și desface aici marfa lor. Vin la noi cu orgoliul culturii lor și cu disprețul ignorant pentru tot ce suntem noi în realitate.

Românul e poliglot și gentil. Fiecare străin găsește un cerc de intelectuali subtili care îi cunosc bine limba: franceza, germana, italiana, engleza. Faptul acesta le dă și mai mult iluzia că noi nu suntem nimic din ceea ce suntem în realitate, ci numai receptacle pasive, fără personalitate proprie.

Ce ne aduc în schimb? Ridicul de puțin. Cite o conferință superficială, de locuri comune, pe care publicul nostru intelectual le cunoaște de mult din revistele, ziarele și cărțile țării respective, îi aplaudă frenetic din gentilețe sau din snobism, iar ei pleacă cu încântarea că ne-au descoperit America.

Și dacă ar fi măcar personalități de proporții excepționale, pentru a ne da senzația măreției prin apropierea lor! D. Blunck, foarte simpatice om, e un scriitor în stilul Germaniei noi, în duhul pămîntului, adică exact ce-a fost la noi semănătorismul, acum aproape patru decenii. [...] Cit despre ceilalți, nu e unul care să ne aducă ceva pe care să nu-l știm, ori să reprezinte o valoare pe care s-o putem respecta. Și aceste onorabile mediocrități vin aici cu orgoliul jignitor al europeanului față de niște băieți coloniali primitivi și cu disprețul principal care îi păstrează, în ce ne privește, în ignoranța cu care au venit la noi...

G. Călinescu: Cronica mizantropului. Occidentalul, „Jurnalul literar”, I, nr. 1, ianuarie 1939.

Occidentalul este un individ căruia admirația de secole a „orientalilor”, admirație de altfel pe deplin meritată, i-a compus o psihologie egoistă, mărginită, persiflantă. Incredințarea nestrămutată a occidentalului este că tot ce stă dincolo de granițele civilizației sale este cu totul inferior, barbar. În recenta catastrofă a Cehoslovaciei m-a mirat nu atitudinea opiniei publice din Apus, explicabilă prin condiții politice pe care nu e locul de a le discuta aici, ci colorarea în presă a acestei atitudini. S-a zis anume că nu se cade ca Occidentul să se bată pentru o „obscură ceherie”. Deci cehii, popor cu o civilizație

atît de frumoasă, sunt „obscuri”. Vă închipuiți cit de obscuri trebuie să fim noi.

Ceea ce uimește pe orientalul care călătorește în Occident este acum ca și în trecut completa ignoranță a apusenilor în materie de istorie și de geografie. Și în acești ani ca și în anii de după război n-am izbutit să observ vreo claritate în privința calității mele de român. Vorbind destul de bine limba lui Petrarca dar prezentînd un pașaport străin, de unde se putea vedea că sunt român, am trezit foarte adesea nedumerire și în cele din urmă am fost întrebat dacă nu sunt... bulgar. Motivul? Țara latină este aliată prin casa domnitoare cu Bulgaria și atunci, firește, un străin care să vorbească totuși limba lui Dante nu poate veni decît din Bulgaria.

Ignoranți sunt nu rareori și orientalii, dar occidentalul suferă de o ignoranță mîndră, ireductibilă. Odată ajuns la o eroare cu privire la partea „obscură” a lumii, occidentalul o menține obstinat. Ignorant este orientalul care îndrăznește să se așeze în fața marii lumini a Apusului. Îmi spunea un distins intelectual că la Paris suferise proteste violente cînd dintr-un inocent entuziasm afirmase la un concert al lui Enescu că Enesco este român. Enesco era francez! Protestul era și măgulitor și mîhnitor. Nu este jurnal occidental care să n-afirmе și acum, sub semnături uneori ilustre, nu din rea voință desigur, că România a scăpat de sub jugul turcesc în 1913, că în urma tratatului de la Trianon am cucerit Dobrogea. În Italia mari hărți erau întinse pe ziduri în toamna trecută și publicul comenta cu aprindere poziția statelor. Unul arăta cu mîna România și declara că noi luasem de la Unguri petrolul... din Transilvania. Cu asemenea ignoranță și indiferență pentru orice e în afară, ne e lesne să înțelegem de ce propaganda ungurească, ba chiar ucraincană prinde un teren favorabil tocmai acolo unde avem prieteni [...]

Această atitudine a occidentalului este numai o mică infirmitate ieșită dintr-o mare civilizație. Dar e o infirmitate periculoasă pentru el și supărătoare pentru noi.

OBSERVATOR

P A G I N A

O P T Z E C I

## HOMEOPATICUL SILOGISM

„Tout est superflu. Néant aura suffi.“  
EMIL CIORAN, „Aveux et Anathèmes“.

O

oricât nu m-aș deschide cinismului, ai cărui bacili veghează, intriseși oricărei dezvoltări, în ascunzișurile fiecărui spirit, chiar în epoci de virtuală seninătate, nu-mi pot reprima pulsionea de a nutri, de a împărtăși, un silogism... homeopatic, conștient, desigur, de miza socratică a jocului. Așadar, *Literatura română nu există. Non-existența literaturii române, la rîndul ei, va începe să nu mai existe. Literatura română va începe să existe, printr-o dublă non-existență.*

Tragedia spirituală inițială a poporului român se revendică, deci, de la misterul creștin al martiriului, al „călcării pe moarte“ și resurrecției. Se vrea acest text o *exhortatio ad martirium*, după paradigma lui Origen? Gide susținea că, dacă o ispravă a condeierului are o anumită formă, un anumit conținut, acest lucru nu se întâmplă din vina condeierului. După slova înțeleptului chinez, surclasat, cel puțin în legendă, de Lao-Tse, asemănarea dintre filosof și arcaș constă în aceea că, printr-un act consecutiv ratării țintei, și unul și celălalt se îndreaptă, pentru a medita cauza eșecului, nu asupra lumii, ci asupra propriului sine.

Deocamdată, termenul *literatură*, pentru spațiul valah, îmi pare cel puțin hazardat, iar *istoriile* literaturii române (veritabile *isterii*), drept sofistică, pălăvrăgeală, monumente ale verbiajului și fariseismului. Liceenii, dascălii de liceu, aveau nevoie de subiecte, de materii literare, pentru masticățiile critice jurnaliere. Mai mult, varianta filologică a naționalismului, în anumite perioade, și-ar fi pierdut însăși rațiunea de a exista, fără „marii scriitori ai neamului“. Iată unde poate duce prejudecata de a subestima neantul!

Oricât insuportabil ne-ar promite adevărul, nu împotriva lui trebuie să ne apărăm, ci împotriva deturnărilor prostiei, fricii, nebuniei,

orbirii, pentru care optăm în mod tradițional, din dorință de confort, din lășitate în fața suferinței, din meditare eretică a masochismului. Începînd cu șmecherul acela de Zamolxis, care asimilase în pripă un *know-how* al nemuririi, fără a se elibera de neputință, care a avut îndrăzneala de a fi autorul unui *trick* magistral în fața propriului său popor, prin geniul de a se folosi de *ocultare* ca de o parodie a *învierii din morți*, de care nu era capabil (poate și constrîns, ca ultim recurs, să o facă, în fața masei abrutizate, amorfă în fața ideilor, a cuvintelor, dar sensibilă la efecte de bălci), eroii noștri, în istorie, în politică, în cultură, nu-și transcend dimensionalitatea de mucava, un fetiș de preț, ca o traumă originară, ca poziția foetală, iar asta prin blestem genetic, dar și din calcul și fraudă premeditată, într-o complicitate, o conspirație, pe drept cuvînt înfricoșătoare.

O literatură înseamnă o devenire firească, prin școli, prin curente, bine reprezentate de personalități strălucitoare, uneori infinite (în India, China, lumea arabă și Israel), sub semnul unei perpetue efervescente mefistofaustice, dar contrapunctată, echilibrată, de serenitatea celui *homo religiosus*, pe care mistica l-a dus la iluminarea prin credință, pentru care îndoiala nu mai este decît un reziduu infernal demonețizat, o fiară ucisă, neutralizată. O literatură înseamnă, mai ales, capacitatea de a exprima în mod autentic realități irepetabile și nu căderi epigonice în fața unor mode străine, deși remarcabile.

În marile literaturi europene, perioada me-nestrelilor este mai bine reprezentată decît perioada noastră interbelică. Între Beowulf și Shakespeare au existat Gower, Chaucer, Malory, Thomas More, Wyatt, Spenser și Walter Raleigh, dar nu ca oaze într-un deșert, ci ca exponenți ai unor generații de creatori, de războinici și cărturari. Epoca elisabetană a fost



răspunsul britanic la incandescența mediilor universitare și artistice europene : autorul lui „Hamlet“ a fost, să zicem, vârful unei piramide din care au făcut parte Lyly, Green, Kyd, Marlowe, Ben Jonson, Beaumont și Fletcher, într-un moment de înflorire, deja, a presei și tiparului. Printre contemporani se vor fi numărat mulți alți scriptori inteligenți, lipsiți de șansă, nerevelați lumii și neomologați de o posteritate întotdeauna inconsecventă, nerecunoscutoare, capricioasă, în pandemoniul sau depozitul serafic al literaturii din Albion. Italia, trecento, quattrocento, cinquecento. Dincolo de Marea Minecii, în secolul unsprezece al erei noastre, Curtea dragostei, din Poitiers, cu Alienor de Acvitanian și Marie de Champagne. În secolul XVI, Villon, Ronsard, Montaigne. Teatrocrația, Revoluția, romanticii, parnasienii, Sade, Balzac, Baudelaire, Flaubert, o perfecțiune a expresiei, artificii, damnațiunii. În Germania, teologii, drama, școala silesiană, antisilesienii, poezii din Halle, filosofii, Sturm und drang, Uniunea de la Goettingen, poezii Rinului, misticii, romanticii, literatura politică.

Logica îi obligă, în România, pe presupuși receptori de literatură să fie, de fapt, agenți ai aneantizării. Masa nu reacționează la cuvântul scris, tipărit, în timp ce aiurea o carte, un articol de ziar, aruncă o țară în aer, o determină să opteze pentru o cale. Celor care incită la scris prin apologia „valorii“, „succesului“, „notorietății“, sau celor care chiar scriu într-o atît de nobilă și onorabilă finalitate, ar trebui să li se răspundă prin citatul din MATEI, cap. 7, v. 6 : „Nu dați cele sfinte cîinilor, nici nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor, ca nu cumva să le calce în picioare și, întorcîndu-se, să vă sfîșie.“ Pentru învățător există o singură dilemă autentică, în care s-ar prea putea să fie obligatoriu a intra : predicarea mesajului sau stricta limitare la sine, o singurătate de Pratieka Buddha, adică.

„Oricîte prostii ar săvîrși poporul român, spunea Emil Cioran într-un interviu, Eminescu indeplinește rolul de redemptor absolut.“ Afirmatia este, de fapt, singura istorie neinfatuată a literaturii române, fără a fi, deci, deloc așa ceva. Nu literatură, prin urmare, ci o serie gnostică de *individualități literare*, de semînte ale luminii, exilate în întunericul greu al materiei. Nu le voi numi aici, dar adepții radicalismului pe care îl susțin, o vor putea face

în deplină libertate, în funcție de propriile argumente, afinități. Devenirea românească s-a petrecut cuantic, după cum foarte bine observă Vintilă Horia în „Persecutez Boèce“, spre deosebire de evoluția ciclică a Occidentului. Să luăm lucrurile ca un dat și să mulțumim pronoiei în deplină sinceritate și beatitudine a lepădării de sine ! Axiologic, pentru români, *neantul* este suprema valoare, pe care pivo-tează toate coordonatele existenței, golite de esența recunoscută lor conform tablelor de valori acceptate și poate tocmai de aceea, veș-nice. Cine vorbea cu obstinație, la sfîrșitul se-colului trecut, despre *noile table* ? Pe noi, neantul nu ne va trăda niciodată, cultura română este patafizică întrupată, încă neexprimată.

Înclin să cred că edificarea civilizațiilor, poate o neînțelegere, este o afacere de inter-regn, devine posibilă doar în momentele în care Puterea nu se dăruie niciunui dintre călăreții Apocalipsului și își repauzează matricea. În ciuda atrocităților săvîrșite, călărețul negru nu a prejudiciat cu nimic universul cultural hebreu, mărturiile profeților, mistica mesianică sau Kabala. Galopul calului roșu, grație se-colului XIX rusesc, nu va împiedica, după trece-rea sa, după ce ecoul ultimei lovituri de copită se va fi stins, renașterea culturii ruse, în timp ce ideologia comunistă va înregistra un eșec de proporții, poate singurul veritabil, în spațiul chinez, unde un demers cultural milenar va triumfa asupra nimicului unui secol de damna-țiune prin rătăcirile și cruzimile gloatei. Re-nașterea din propria cenușă, „ca pasărea Phoenix“, este străină, inaccesibilă culturii ro-mâne, care nu are poziții statornice pe care să se poată replea. Spațiul valah aparține nean-tului identic cu sine.

După cel de al doilea război mondial, în conformitate cu normele europene, ne-ar fi accesibilă o istorie a literaturii române, ca *literatură a diasporei românești*. În chip impla-cabil, acest act este condamnat să rămînă în raport cu vatra spirituală într-o relație de con-tinuitate. Îndelunga mitridizare prin neant, va face ca o viitoare cultură română autentică să fie imună la neant. Dacă nu se va inventa cu privire la neant, nu e minunată această spe-ranță ?

Silviu LUPĂȘCU

**Al. Andriescu**  
**Maria Carpov**  
**Victor Cădere**  
**Mircea Cărtărescu**  
**Mihai Cimpoi**  
**Ștefan Aug. Doinaș**  
**Aurel Dumitrașcu**  
**Florin Faifer**  
**Virgil Gheorghiu**  
**Michel Foucault**  
**Sorin Alexandrescu**  
**Robert Musil**  
**Cezar Petrescu**  
**C. Stere**

**Colectivul de redacție : Val Condurache (redactor șef), Daniel Dimi-  
triu, Florin Cântec, Silviu Lupașcu, Constantin Liviu Rusu, Cătălin Tur-  
liuc, Lucian Vasiliu, Dorin Popa.**

**Redacția : Muzeul Literaturii Române Iași, Casa Pogor, Str. Frimu  
(Pogor) nr. 4, tel. 981/45760.**

**Administrația : Uniunea Scriitorilor din România, Calea Victoriei nr.  
133-35, București 71102, tel. 90/507496.**

---

**Tiparul executat sub cd. 169, la Întreprinderea Poligrafică Iași.**

**Str. 7 Noiembrie nr 49, tel. 981/37060.**

---

**Coperta și grafica interioară : Dan Micu**

**Album foto Vasile Alecsandri imagini de la manifestări organizate de  
Muzeul Literaturii Române Iași și portretele altor junimiști : Constantin  
Liviu Rusu.**

**Prețul : 15 lei.**





